

sociale, politice, lupta pe care o duc sub conducerea partidului constituirea unei societăți noi.

Dintru început, revista *Viața Românească* a reușit să strângă în jurul ei cele mai de seamă personalități ale vieții literare, științifice și sociale ale timpului. În paginile ei semnează lucrări de deosebită valoare și de profunde semnificații, precum și opere literare importante pentru literatura română de totdeauna, G. Ibrăileanu, Constantin Stere, Mihail Seidoveanu, I.L. Caragiale, Grigore Antipa, Iorgu Iordan, George Topăceanu, G. Călinescu, Ion Agârbiceanu, Liviu Rebreanu, Octavian Goga, Lucian Blaga, Gala Galaction, Mihai Ralea, Demostene Botez, Tudor Arghezi, Al. Philippide, Hortensia Papadat-Bengescu, Zaharia Stancu, Miron Radu Paraschivescu. După Eliberare, alături de colaborarea vechilor scriitori care se afirmaseră încă în deceniile anterioare, precum și cei din generația care începea să se afirme, pînă la cei mai tineri, de ultimă oră. Se poate spune că majoritatea celor mai importante opere ale literaturii noastre contemporane, romane, nuvele, mari cicluri de versuri, poeme, piese de teatru au apărut mai întii în paginile *Vieții Românești*.

Revista *Viața Românească* a contribuit de asemenea la dezvoltarea criticii literare și a istoriei literare, prin luarea în discuție a celor mai importante probleme ale dezvoltării literaturii noastre noi, și și-a cucerit merite deosebite în ampla acțiune de interpretare pe baze marxiste a numeroase probleme ale moștenirii literare.

Putem afirma că, dacă în trecut revista *Viața Românească* a reprezentat un factor de primă însemnătate în dezvoltarea literaturii noastre, ea rămîne și în prezent una dintre cele mai importante publicații ale Uniunii Scriitorilor.

Acum, cînd toate organizațiile și organismele culturale, științifice și ideologice din țara noastră pregătesc prin largi dezbateri Congresul educației politice și al culturii socialiste, conducerea Uniunii Scriitorilor urează noi succese revistei *Viața Românească*, felicitînd colectivul ei redacțional. Totodată ține să-și exprime încrederea că acesta va reuși să-și îndeplinească și în viitor cu exigență și în mod competent răspunerile care decurg pentru el din rolul de prestigiu al revistei în contextul vieții noastre literare, sporindu-și eforturile pentru a reflecta cît mai cuprinzător dezvoltarea culturii românești, a conștiinței politice, contribuind astfel la realizarea înaltelor obiective trasate de partid pe calea construirii societății socialiste multilateral dezvoltate.

VIRGIL TEODORESCU
Președintele Uniunii Scriitorilor
din R. S. România

VIAȚA ROMÂNEASCĂ 70

Viața Românească împlinește șapte decenii de existență aproape neîntreruptă. Seria nouă a revistei, lansată în iunie 1948, în condiții cu totul altele decât cele ale începutului de secol, înțelegea să preia de la vechea *Viață Românească* nu numai un nume de prestigioasă rezonanță în câmpul literelor ci și, așa cum se afirma în „Cuvîntul înainte“, o „poziție militantă“. Desigur, nu era momentul cel mai prielnic pentru o evaluare științifică a acelei poziții militante, a acțiunii de profunzime exercitate de publicația întemeiată de G. Ibrăileanu și C. Stere asupra conștiinței românești, mai ales la începuturile ei, și aprecierea de atunci a poporanismului ne apare sumară și, în multe privințe, nedreaptă. Conceptul dominant în mai toate încercările de istorie a literaturii și a mișcării de idei era acela de reconsiderare, înțeleasă ca izolare mecanică a cîtorva elemente convenabile, putînd fi asimilate obiectivelor tactice ale zilei și condamnarea sau ignorarea restului, chiar dacă acel rest reprezenta, să zicem, o parte însemnată a literaturii din secolul douăzeci. Ulterior lucrurile au intrat pe un făgaș mai rodnic și chiar noua *Viață Românească* a inițiat sau stimulat acțiuni de răsunset vizînd valorificarea cu adevărat științifică a literaturii trecutului, negarea unei rupturi artificiale între istorie și contemporaneitate. Din acest program, urmărit metodic și cu rezultate din ce în ce mai evidente, paralel cu promovarea creației de actualitate, inspirată din realitățile României socialiste, nu putea lipsi capitolul „poporanism“ și „Viața Românească“. E o direcție în care s-au adus contribuții ample, uneori decisive, preocupările pentru asumarea propriei istorii sporind firesc prin revenirea lui Mihai Ralea și apoi a lui Demostene Botez la conducerea revistei. Evocări și studii au evidențiat locul important al vechii *Vieți Românești* în mișcarea intelectuală de la noi, atît în faza „poporanistă“, cît și mai tîrziu, între cele două războaie. Clarificări și precizări de care se va ține seama aduc și mărturiile (pe care le publicăm începînd cu acest număr) colaboratorilor și prietenilor ei din anii premergători celui de al doilea război mondial, cînd *Viața Românească*, revistă a democrației și raționalismului, a devenit o adevărată tribună de luptă antifascistă, pentru apărarea gîndirii libere de amenințarea forțelor dictaturii și ale întunericului. Mihai Ralea afirma cu deplină îndreptățire la relansarea revistei după Eliberare: „Tot ce

triumfă acum face parte din crezurile noastre. Ca și altădată, ne alăturăm luptei duse de toți acei care voiesc omenie, dreptate, libertate“.

Încît, în perspectiva timpului, rațiunile continuității nu numai pe linia unei atitudini militante, dar și pe aceea a valorilor cultivate impuse de revistă, ne apar azi mai complexe decît puteau părea în 1944. Mai apucînd colaborarea unor Caragiale, Delavrancea, Vlahuță și Coșbuc *Viața Românească* a promovat proza lui Hogaș și a lui Brătescu-Voinescu și a legat evoluția ei de numele lui Sadoveanu, iar mai tîrziu de ale altor scriitori de primă mărime care aveau să illustreze literatura dintre cele două războaie : Topîrceanu, Otilia Cazimir, Demostene Botez, Al. O. și Ionel Teodoreanu, Mihai Ralea, Al. Philippide, pentru a nu cita decît cîteva nume ale perioadei ieșene. E vorba prin urmare tocmai de literatura majoră a epocii, care a devenit de mult un bun însușit de generațiile noi. Cit privește opera lui Ibrăileanu și direcția critică imprimată de el, acestea continuă să fie studiate cu fervoarea și interesul acordat fenomenelor vii, și la numele lui se apelează adesea în eforturile de definire a criticii contemporane. Pînă și franchetea cu care mentorul *Vieții Românești* constata la un moment dat depășirea stării ce formase „contînutul sentimental și moral“ al poporanismului o simțim azi ca o trăsătură apropiată și exemplară, dezvăluind probitatea recunoașterii realității istorice, tăria de a renunța la un concept perimat, chiar dacă de el erau legate nu numai o doctrină, ci generozitatea și elanurile tinereții.

E vorba deci de o moștenire prestigioasă de creație și atitudine care trebuie să constituie unul din temeiurile lucrării actuale a revistei. Cultura națională e o însumare și continuitate de valori și nimic nu se poate construi durabil decît pe un teren solid. Opțiunile pentru literatura inspirată din cea mai fierbinte actualitate au fost clar exprimate, iar colecția revistei din ultimii ani și de mai înainte stă mărturie de profunzimea și decizia angajării pe liniile majore ale creației contemporane. Această angajare capătă sensuri mai bogate, în special acum cînd viața literară e dominată de dezbaterile în pregătirea Congresului educației politice și al culturii socialiste, dezbateri avînd ca obiect contribuția literaturii la exprimarea mai deplină și la cunoașterea de sine a societății românești, sporirea capacității ei de educare morală și patriotică, clarificarea unor concepte ale criticii și creșterea autorității și audienței ei, rezolvarea unor probleme practice menite să înlesnească accesul larg al cititorilor la creația de valoare etc. Și a continua azi tradiția revistei care își propunea în urmă cu șapte decenii „munca pe cîmpul culturii naționale“ înseamnă tocmai angajarea responsabilă în întreg ansamblul de preocupări vizînd dezvoltarea literaturii, ridicarea pe o treaptă mai înaltă a culturii naționale.

IOANICHIE OLTEANU

INTERPRETÎND REALITĂȚILE NAȚIONALE

Longevitatea celor mai multe publicații literare presupune metamorfoze. Orice program e doar un punct de plecare pasibil de remanieri. Reprezintă *Viața românească* din cea de a doua serie ieșană (1920—1933) o excepție? Dacă nu, unde trebuie văzută ideea de continuitate cu seria antebelică? Frapant rămîne efortul pentru o creație națională *organică*, în sipirt *specific*. Fiindcă după război deschiderea spre forme noi cîștigă teren, pentru gruparea de la Iași riscul era de a părea anacronică. Asociindu-și o echipă de tineri inteligenți, la curent cu dialogurile europene, G. Ibrăileanu, consecvent (în linii mari) vechilor lui principii estetice, cultivă totuși o anumită suplețe. Din propria practică anterioară, dialecticianul de fostă orientare socialistă reține obișnuința de a opune tendințelor subiective realitățile de fapt. Altfel spus, criticul raportează *literatura momentului* la realitățile anterioare pentru a formula puncte de vedere cu valoare obiectivă. Un termen ca *nou*, relativ în sine, nu e o „noțiune cronologică“, astfel că Macedonski, contemporan cu Eminescu, e „nou“, pe cînd Goga și Topîrceanu îi apar ca „vechi“. La Mihai Ralea, principalul colaborator al lui Ibrăileanu, termenul de *rațiune* revine sistematic; la rîndul lor D.I. Suchianu, Al. A. Philippide, din cînd în cînd Tudor Vianu, se pronunță împotriva exceselor modernizante. Fiind dovedit că „orice literatură se învechește“ („mai repede literatura socială, mai încet literatura psihologică“), Ibrăileanu consideră că războiul — care „a schimbat sau este pe cale să schimbe totul“ — va face ca literatura noii epoci să fie „reprezentată prin alți scriitori“. Drept consecință, literatura „tradiționalistă“ (= conservatoare) practică de sămănătoristi va dispărea; odată cu ea, — „țăranul—trecut, țăranul—tradiție, țăranul—speranță a reacționarismului“ vor deveni, inevitabil, relicve *istorice* (*Înainte și după război*, în *Viața rom.*, 1920, nr. 1). Polemicile cu N. Iorga, directe sau aluzive, anunță viitoarele polemici cu *Gîndirea*. Ce publică în primii ani *Viața românească*? De remarcat abundența *amintirilor*, literatură caracteristică momentelor de tranziție. Fără îndoială, nu de la amintirile lui Slavici despre Eminescu, nici de la acelea ale lui Radu Rosetti, Artur Gorovei și Axinte Frunză, ori de la un roman în colaborare de Luca I. Caragiale și Ioan Gherea (*Nevinovățiile violente*), de la versurile Sabinei Georgescu și ale Olgăi Vrabie ori de la teatrul lui Felix Aderca și A. I. Zissu se aștepta reverimentul decisiv. Pe de altă parte, momentul *Ion*, salutat de Tudor Vianu și Octav Botez, nu exclude interesul pentru tendințele noi europene, fapt ce explică pagini despre Freud și Spengler, despre cubism, expresionism ori despre „unanismul“ lui Jules Romains.

Un comentariu despre futurism (1921, nr. 1) se încheie cu aceste cuvinte: „Noi avem mai ales datoria de a intensifica puțină contribuție românească la cultura universală (...) Mai mult decît orice, cuvîntul de ordine al generației noastre este acela de noutate... În cubism, Tudor Vianu vede o realitate ce merită discuție. „A-l nega nu înseamnă a-l suprima. A-l disprețui nu înseamnă a-l întrece. Pentru că există, trebuie să răspundă și unei necesități“... (*Note asupra cubismului*, în *Viața rom.*, 1922, nr. 10). Paralel cu eseuri despre Baudelaire, Maupassant, Ibsen, Romain Rolland și alții, să se observe numeroase referiri la Proust (dato-

rate lui Mihai Ralea, Paul Zarifopol și ceilalți) și în special la Paul Valéry, *acesta* din urmă neagreat de Tudor Vianu. Celor ce se arată surprinși că la *Viața românească* se publică articole despre Proust și Valéry, Mihai Ralea le ripostează ironic. Nici vorbă, Ibrăileanu nu poate fi acuzat de exclusivism. Alături de articolele sale „feministe” și în vecinătatea unui studiu precum *Caracterul specific național în literatura română* (1922), se poate citi o *Crudă diatribă împotriva femeilor nesuferite — de aurea...* de Dinu Lance (Dragos Protopopescu): „Femeile cu sini absenți / Și cu picioare extraordinare, / Cu dinții mari și ochii mici, / Cu vorba de popici / Rostogolite-n coridoare; / Pasionate după adevăr, / — Și fără păr, / Cu spaimă înăscută de năluci / — Și cu peruci! (...) Femeile-acestea-au respirat / Un aer ca și-al nostru de curat...” Stilul caricatural-pamfletar contrastează cu paginile elogioase despre Hortensia Papadat-Bengescu, Otilia Cazimir, Lucia Mantu, Henriette-Yvonne Stahl.

Nu în latura în care reia problematica din *Spiritul critic în cultura românească*, e citabilă sinteza lui Ibrăileanu *Caracterul specific național în literatura română*. Tezelor antebelice li se adaugă observații despre situația de ultimă oră, argumentele criticului atrăgând susținători din generația tinăra. „Sufletul unui popor, precizează el, înseamnă mai ale sentimentele, ideile, concepțiile sale...”. În ce fel de creații se manifestă mai revelator acest suflet? În poezie sau în proză? Iată întrebarea. „Dacă poezia, când e foarte națională, e expresia sufletului unui popor, — proza, când e talentată, e și expresia sufletului unui popor, și oglinda vieții acestui popor. E, încă o dată, mai bogată în realități naționale subiective și obiective”. Deținând un fond de specificitate superior poeziei, în proză realitățile și reacțiile naționale definitorii apar „ca într-o sinteză, chiar și în opera unui singur scriitor”. Exemplu tipic: Sadoveanu. În raport cu poezia „veche”, cea nouă e „mult mai lipsită de caracter național, pentru că, mai întâi, în bună parte, e mai mult o poezie de senzații, iar senzații cu caracter specific național e greu de imaginat”. Senzația nu implică reflexul actual „al vreunui element psihic de proveniență socială”. Din alt unghi de vedere, fiind mai degrabă o „poezie orașenească”, deschisă influențelor străine, poezia „nouă” se apropie mai evident de „literatura general europeană” decât de „literatura lui Eminescu și Creangă...” Imitația în artă nu poate fi decât imitație, atrăgând după sine epigonismul, de unde concluzia că scriitorii „cei mai talentați ar coincide, de cele mai multe ori, cu cei mai naționali” (*Viața rom.*, 1922, nr. 11). Altfel teoreticienii poeziei nouă, care tind spre *universalizare*, angajându-se în experiențe estetice „stranii, curioase, chiar morbide”, cit și cei ce confundă specificul național cu ideea de *rasă*, comit grave erori. Psihologia națională e determinată de o multitudine de condiții. Ibrăileanu se explică: „Toate popoarele sînt un amestec de rase; însușirile acestor rase s-au combinat (dînd compuși chimici, în parte interferîndu-se) într-un tot care ar fi psihologia unui popor; pentru că acest amestec de rase (poporul) trăiește zi de zi, își face meru mai departe psihologia lui specială” (*Viața rom.*, 1923, nr. 2).

Mai substanțial decât studiul despre *Evoluția literară și structura socială* e un altul din același an (1925), *Influențe străine și realități naționale*, în care pasiunea și verva se aliază logicii. În posesia unei lungi experiențe, la aproape cincizeci și cinci de ani, criticul polemizează fără s-o spună, printre alții, cu E. Lovinescu, care tocmai publicase *Istoria civilizației române moderne*. Potrivit „legii simulării-stimulării”, formulată de Lovinescu, imitația sau „importația” în materie de cultură ar favoriza o mișcare de la formă spre fond, ducînd treptat spre *sincronizare* cu realitățile contemporane europene. Mai exact: cu fenomenul modern. Incercarea de a face la noi „anatolfrancism și proustianism” e „zadarnică”, ripostează Ibrăileanu, de vreme ce „condițiile lui France, Proust și Baudelaire ne sînt absente, ca și cele ale lui Homer și Dante”. Spleenul lui Baudelaire a fost condiționat de un cadru parizian specific; transplantat, devenit produs exotic, artificial, la noi baudelaireanismul, „urbanismul exagerat, maladivitatea, amorul pervers” revelă atitudinii „afectate, maimuțarite...” Trebuie să rămînem, oare, la nivelul provinciei noastre, fiindcă aceasta n-a fost încă epuizată ca literatură? Nu, dar ea nu poate fi omisă. Ca și „pseudobaudelaireanismul”, „tărănismul literar” dinainte de război e o formă de *snoobism*. „Pseudobaudelaireanismul nostru este același snoobism (foarte «specific» societăților orientale înapoiate) care face pe cucoana Zinca din Tătărași să-și *innobileze* oiaia de culcare (unde și mănîncă) cu un pat de bronz, pe care-l vezi din stradă, mai jos de nivelul trotuarului, — e aceeași dorință de declasare ascendentă care formează tema comediei

române de la *Băcălia ambițioasă* a lui A. Russo pînă la *Noaptea* J. Caragiale, — e fudulia Zitei Țircădău de a vorbi «franzuzește»... lui Sadoveanu sau un roman ca *Voica* de Henriette-Yvonne Stahl nism”, ce e atunci amintitul snobism „țărănist”? Repudierea oric străine” și „imitarea poporului” la modul exclusivist, iată țărăni literatura unor „tîrgoveți” care „parodiază, caricaturizează”, realit „întocmai cum decadenții parodiau și caricaturizau literatura

E. Lovinescu se pronunțase pentru un *stil național*, reducînd nu estetic semnificația dată de Ibrăileanu „specificului național” ca expres *popular*. „Crearea stilului național (afirmă criticul modernist) este de altfel, mereu evoluabil, spre care se îndreaptă orice artă re fatal în material sufletesc etnic, fără a-și preciza prin aceasta și gr estetică. Cît timp nu există un raport de reversibilitate între estetic buintărea etnicului ca un principiu de valorificare estetică este, o armă de reacțiune împotriva sincronismului” (*Istoria civilizați derne*. II, p. 61).

Ecou polemic într-o *miscellanea* din *Viața românească* (192 scriitorii mari sînt specific naționali, — aceasta e o axiomă...” În n al revistei disocierea *influențelor străine de realitățile naționale* d ca acestea: „Scriitorii noștri n-au transplantat literatură străină (imposibil și inconceptibil), ci numai s-au inspirat de la ea, au luat unii mai servil, alții mai liber (...) Antidotul imitației servile a familiarizarea scriitorului cu literatura populară națională și de e a scriitorului — de clasa socială din care făcea el parte...” Relațiile turi sînt inevitabile și necesare, dar utilitatea contactelor (concep învățător la ucenic”) depinde de „fermenții care înviează”, aceș nu puncte de vedere „asupra lumii” (*Influențe străine și realită Viața rom.*, 1925, nr. 2). Influențe, — da, dar nu în spirit aberant, a lui Ibrăileanu. Chiar reluarea unor formule interesante în princip circumspecție: „Dacă imitarea ar produce lucruri autentice, viabile, (ipoteza e absurdă, căci e bazată pe o contradicție între termeni, autentic), încă critica ar trebui s-o combată și să susțină original pentru că or fi admirabili Anatole France și Proust (și sîntem admirăm superlativ și să-i declarăm incomparabili), dar e mai util p estetică să avem pe lîngă un France sau un Proust, nu încă un Fran ci un Creangă și un Sadoveanu, și chiar mai mici, numai să fie c în literatura lumii. *Hanu-Ancuței* nu ni-l poate da altcineva de aiure să nu existe. *Luceferii plini de voie și har ai domnului Arghezi* ne cerului atît de românești, văzute și simțite în veacuri de pe un p păstorii evlavioși, care au lăsat în urmașul lor «saricele pline de c fi păcat să nu existe și *acest cer* în literatura universală” (*Modă în Viața rom.* 1928, nr. 1).

Vocea lui Mihai Ralea, din ce în ce mai auzită, se adapt polemic. Întors de la studii din Franța, el contribuie cu argume psihologice și estetice la eșafodajul critic al revistei. Consensusul total. Cînd H. Sanielevici proclamă pe Panait Istrati drept „cel m pe care l-a avut România pînă acum”, Ralea (care nu-i neagă talen dacă acesta e „un prozator român”. Intrînd în discuție „programul V trebuia reactualizată atitudinea acesteia în problema specificului. , de artă plastică, pictură ori sculptură, se poate zice perfect că e r dacă a fost executată în străinătate. Dar literatura nu e oare a acele limbă a fost scrisă? J. Conrad e polonez și totuși e consacrat scri asemeni Chamisso în Germania etc. Cînd va trebui să se pronunțe s va indica d. Sanielevici pe contesa de Noailles ca pe cel mai bu Dacă ar fi vorba de făcut o antologie de prozatori români, l-ar p Istrati? Și dacă l-ar pune, cum l-ar prezenta publicului, în franțuze N-am auzit pînă acum ca o literatură națională să se laude și cu tr acest criteriu, Tolstoi poate fi scriitor francez și Shakespeare italian levici despre Panait Istrati și literatura română, în *Viața rom.*, 1924. în așa-zisul „turn de fildeș” e o mistificare puerilă; orice creație d „o latură individuală și alta socială” într-o „relație dialectică” strî arta devine socială, iar prin *origine* este deja socială, fiindcă educa poate fi decît aceea a mediului în care trăiește” (*Specific și frumos,*

1925, nr. 9). Imposibil ca arta să se transforme într-un principiu în sine, ireductibil. Legată prin nenumărate fire de grupările sociale, de o „societate în speță de o națiune, fiindcă acestea sînt societățile firești în care trăim”, condiționată de istorie, activitatea creatoare se constituie, dincolo de stilurile individuale într-un „stil mai general, stilul epocii și stilul național”. Se înțelege însă de la sine, că nu e „deajuns să fii puternic național pentru ca să produci artă”. Talentul, indispensabil iar cînd acestuia i se adaugă specificul național „nu facem decît să completăm definiția talentului”. Relația *etnic-estetic* stă, la Mihai Ralea, la baza conceptului de stil, însă cu alte nuanțe decît la *Gîndirea*, cu care, de altfel, de la începutul anului 1926 polemizează violent.

Sînt vizați, totodată, „estetomanii”, partizani ai unui „frumos autonom, ferit de orice amestec impur”, între „puriștii” care vād în relația etnic-estetic „o regnabilă confuziune” fiind și E. Lovinescu, adversar al grupării ieșene. „Există o strînsă legătură, repetă Mihai Ralea, între calitatea artei și gradul de specific național pe care-l prezintă acesta”. Simmel, Dilthey, Spengler și alți filozofi ai culturii sînt citați în sprijinul tezei: „arta nu poate fi separată de complexul general al vieții din care face parte”; ea „e interdependentă de celelalte funcțiuni”, „ceea ce îi dă rațiunea de a fi e dictat de specificitatea întregului din care face parte”. Cum se reflectă în stil „psihologia etnică” a unui popor, fondul său de originalitate. „Scriitorul care n-are decît stilul individual (...acest lucru e imposibil aici e vorba de tendința către individual, adică de diminuarea sufletului social, nu poate fi decît un scriitor minor (...). Artistul național are și stilul individual, plus celălalt, social. E deci mai bogat (...). Viața stilurilor <individuale> e scurtă, pentru că posteritatea rezumă, simplifică, păstrează numai generalul. Stilul național, în ceea ce are în același timp special (față de individ) găsește exact acel loc geometric între tipic și caracteristic, care constituie arta mare” (*Etnic și estetic în Viața rom.*, 1925, nr. 2). Concluzia lui Mihai Ralea e categorică: „Trebuie să fim înțeleși odată. Cînd afirmăm că o literatură nu poate fi decît specific națională, nu facem o judecată de valoare, nu cerem sau dorim ceva. Din contra, facem o simplă judecată de realitate, de constatare, care ne duce la concluzia că lucrurile nu se pot întîmpla altfel” (*Sociologie, socialism și caracter specific național, în Viața rom.*, 1925, nr. 2). În Sadoveanu, frecvent citat de Ibrăileanu, eseistul vede, cu prilejul unor fragmente din *Hanu-Ancuței*, „cea mai înaltă conștiință estetică a momentului” (*Viața rom.*, nr. 2), ilustrînd teoria.

D. I. Suchianu exemplifică, la rîndul său, referindu-se la același scriitor. O particularitate a sentimentului tragic românesc „e de a fi insolubil”, suspendat deci pe o anumită treaptă a evoluției lui. „Conflictul se reduce la întîlnirea, în sufletul unuia, a două soarte străine și răzlețe care rămîn și după ce s-au întîlnit... Tragicul nostru nu are deznodămînt, progresiune, culminație; e uniform ca banalitatea și nesfîrșit ca dînsa. Durerea soldatului român e o durere pasivă, egală, neputincioasă și lungă; țăran al țării care ani de-a rîndul a fost teatru de bătaie pentru armatele altuia, sufletul său, și el, este cîmp de război între două lumi ce n-au comun decît neputința de a se înțelege... Tragicul acesta specific național, tragicul încrucșării de soarte stinghere în inima unuia singur — e tema celor mai multe din nuvelele d-lui Sadoveanu” (*Specificul național în opera d-lui Sadoveanu, în Viața rom.*, 1925, nr. 7).

De la dezbateri de principiu, cu caracter larg (*Psihologie și viață, Psihologie și sociologie*), se trece la realitățile naționale privind *Fenomenu românesc ori Filosofia culturii cu aplicații românești*. Dacă inițial, Mihai Ralea consideră posibilă apropierea de *Gîndirea* în problema specificului național, conflictul cu Nichifor Crainic și în genere cu ideologii dreptei, accentuat după 1926, devine campanie. Trebuia barată dezlănțuirea „instinctului, a obscurantismului și a barbariei”. Tendințele mistico-feudale ale gîndirii naționale, conservatorismul anacronic, fanatismul religios și altele ca acestea probează că „între mistică și specificul național e o enormă incompatibilitate”... Ideea de specific nu trebuie căutată într-un trecut adesea întunecat, nici exclusiv în substratul biologic abisal, ci în trăsăturile de caracter și gîndire ale poporului, realități mobile, evolutive, reprezentînd o sinteză cu implicații psihologice, etice, sociale. Despre limbajul polemic al lui Mihai Ralea, persiflînd amalgamul de misticism, de metafizică medievală și violentă, cineva își poate face o idee chiar dintr-un singur articol. Adversarul e dezarmat cu argumente raționale, reducerea la absurd ducînd, ca în *Rasputinism*, la efecte hilare memorabile. Ca replică la chemarea la „aventură” lansată în *Gîndirea* (1928) de cîșiva tineri, caracterizarea de *rasputinism* este ingenios pusă în valoare pentru a denunța „elanul de barbarie și huliganism” ori „nechezatul de literaturism excesiv” din

Manifestul „Crinului alb“. Pe scurt, „rasputinismul“, definit prin reluări concentrice, caracterizează acomodarea „pitecantropului“ cu spațiul sumbru al cavernelor: „Amestecul de viață bestială, de preamărire a plenitudinii de vitalitate, de lubrificate senzuală și de instinct primar cu aspirația către religiozitate, mă face să mă gândesc, fără să vreau, la ecoul tuturor orgiilor pravoslavnice, la voinica brută siberiană, animator rustic și viguros etalon de reproducție care a fost Rasputin. După o copioasă mincare, în care devora două curci și un purcel fript, după doi litri de vutcă și zece împreunări sexuale, Rasputin cădea în extaz și vedea pe Dumnezeu. E fenomenul obținut prin înfîlnirea unei primitivități adinc native cu un delir al trupului excitat pînă la paroxism“ (*Viața rom.*, 1928, nr. 12). În esență, condamnarea formulată de Mihai Ralea în acest mod concordă ca atitudine cu replicile din publicațiile progresiste și revoluționare din epocă.

Din generația lui Mihai Ralea, nu trebuie omis Tudor Vianu. Admirator al lui Ibrăileanu pe care-l cunoscuse la Iași în 1919, viitorul estetician își exprima într-un eseu de filosofie a culturii (*Spiritul viot*), înainte de Ralea, acordul cu unele din ideile despre specific ale *Vieții românești*. „Cultura, remarcă el, nu este numai ceea ce o fac contemporanii, dar și ceea ce pot moșteni urmașii. Credem, prin urmare, că tradițiunea nu este un act de supunere față de trecut, o amortire în respect și monotonie (...). Ea este o liberă alegere printre lucrurile trecutului. (...) Munca aceasta o vor face analiștii generației. Ei nu vor primi, de pildă, ideea națională decîtorea ea nu va fi reușit să se exprime într-o formă originală (...) Istoria literaturii noastre nu poate să fie, astfel, istoria curentelor generale care au străbătut-o, dar istoria manifestărilor particulare în care aceste curente s-au ilustrat...“ Sadoveanu, Galaction și alți scriitori îi apar interesanți nu atît „prin împrejurarea de a fi dat o expresie ideii naționale, afirmării naționale“, cît „prin felul acestei expresiuni“. Sadoveanu „a individualizat această idee într-o viziune a temperamentului român“, în felul „excesiv, dionistac“, în care „își conduce pasiunea pînă la limita existenței omenești și pînă la intimitatea naturii.“ La Galaction, „afirmarea națională“ e strîns legată de ideea de „cultură autohtonă“, dar „e păcat că acest artist n-are un sentiment mai adînc al vieții fundamentale a sufletului (și prin urmare un mai adînc sentiment al motivațiunii)“. În esență, Tudor Vianu alătură formulei „cugetare activă“, ideea de „cugetare caracteristică“, motivînd că specificul culturii înseamnă „unitate în varietate“, „cugetare și caracter“ (*Viața rom.*, 1921, nr. 2).

Asumîndu-și responsabilități multiple, revista de la Iași acordă în etapa 1920-1933 un spațiu amplu dezbatărilor de directivă. E o tribună de prestigiu. Nefiind o categorie estetică înghețată, specificul național în literatură nu va urma un limbaj-fetiș. „Veșnica tinerete a eternelor modele este o frază ineptă, ieșită din minți strîmte și lenese (...) Cîți oameni (scrie Paul Zarifopol) cetesc, observîndu-se onest, dialogurile lui Platon, Iliada, pe Tit-Liviu, tragediile lui Racine, dramele istorice ale lui Shakespeare, tragediile lui Schiller?“ (*Din registrul ideilor gingașe*, în *Viața rom.*, 1924, nr. 7). Nouă *querelle des anciens et des modernes*? Se preconizează numai o artă în acord cu timpul, „o deplasare în sensul prezentului“. Mihai Ralea merge în pas cu Zarifopol: „O operă veche de artă nu trăiește decît cu condiția să fie modernizată veșnic de imaginația lectorului. Și atunci? Urmează că singur prezentul importă, în artă ea în toate“. Timpul lucrează „în sensul complexității crescînde“, punînd „cultul ardorii clasiciste“ sub semnul întrebării (*Ipocrizia clasicismului*, în *Viața rom.*, 1924, nr. 8).

Notă pozitivă, pledoaria pentru originalitate specifică nu eșuează în exclusivism, revista fiind deschisă fenomenului cultural mondial. După război, *Viața românească* publică *Scrisori din Paris* de la Mihai Ralea, sporadic de la D. D. Roșca, *Scrisori din Germania* de la Mihai Ralea și Tudor Vianu, *Scrisori din Londra* trimise de Dragoș Protopopescu; la cronicile de artă (muzică, plastică) se vehiculează idei privind tendințele curente; de menționat comentarii docte despre avangarda literară și artistică, despre literatura japoneză sau despre literaturi vecine. G. Ibrăileanu declară franc: „Vai de scriitorul care nu citește marile literaturi!“ (*Modă și originalitate*, în *Viața rom.*, 1928, nr. 1). Se condamnă de plano „netoleranța“ și „șovinismul“. Revers al acestora, apelul lansat de Romain Rolland, Henri Barbusse și G. Duhamel (sub titlul *Internaționala intelectualilor*) e reprodus în primul număr postbelic, și salutat ca un „mare fapt de civilizație“, în cauză fiind apropierea popoarelor prin cultură. Reamintit la începutul noii serii, principiul libertății de gîndire („bunul cel mai mare și mai înalt al omului“) își probează efectele

în comprehensiunea pentru formule diverse. Un studiu precum *Estetica poeziei simboliste*, apărut în 1926 sub semnătura lui N. Davidescu, n-ar fi găsit audiență înainte de război în revista refractară curentului. La *Miscellanea* (1925), se anunță proiectul lui Arghezi de a tipări nu mai puțin de cinci volume deodată; cititorilor li se recomandă să facă *subscrieri*. În 1928, primul număr al *Biletelor de papagal* e primit cu simpatie. Evident, nu e acceptat modernismul à outrance, fenomen de transplant. Detaliu semnificativ, Al. Philippide respinge experiențele bizare, de import: „Revoluția, în Artă, nu e necesară. Transformarea și evoluția, da. Revoluție — adică transformare violentă — nu-și poate avea loc decît în domeniul faptelor reale. Terenul fiecărei arte e limitat. Mijloacele pentru a-l cultiva stau la îndemîna oricărei îmbunătățiri viitoare. Dar cum e absurd să samăn grîu în Sahara și palmieri la cerțul polar, e cel puțin tot așa de ciudat să zugrăvesc oameni cu pețe de cărbune pe obraz și să declar că le-am pictat sufletul plin de păcate și că deci fac pictură psihologică...” (*Viața rom.*, 1923, nr. 6). Nu altfel ironizează Mihail Ralea „constructivismul” de la *Contemporanul* lui Ion Vinea. În același sens, se înscriu polemicile cu *Cuvîntul liber*. Funcția lucidă, favorabilă progresului, a *Vieții românești* în a doua ei serie, este incontestabilă.

CONST. CIOPRAGA

DOMNUL IBRĂILEANU

Domnul Ibrăileanu ! Îmi repugnă gândul de a face, aci, ceva care s-ar putea numi un portret. Nimic nu i-ar fi displicut mai mult lui Ibrăileanu însuși. Un portret presupune mai mult sau mai puțin ideea de „om mare“. Și Ibrăileanu a fugit totdeauna de această situație. Ceea ce dorea el era să fie un om „serios“ și un om „bun“. Cu timpul a devenit și „om mare“, cu toată celebritatea și aura de legendă corespunzătoare. Dar, oarecum fără voia, și chiar împotriva voii lui.

Cariera lui Ibrăileanu a fost un lung și constant efort de a înțelege, de a înțelege lucruri, idei, oameni. Crezul său — pe care se străduia să-l inoculeze și celorlalți — era „supunerea la obiect“. Pasiunea care la dînsul lua adeseori proporții de manie era, dacă se poate spune : abuzul de dovezi. Luați orice carte sau articol de Ibrăileanu. Veți constata că, după ce și-a instalat ideea pe baze ce par definitive, după ce i-a fundat solid legitimitatea, în momentul cînd ne-am aștepta să treacă la o altă idee, la un alt adevăr, tocmai atunci Ibrăileanu dă drumul la grosul artileriei. E foarte curioasă această grindină de argumente pe capul unui cititor deja convins. Cînd acest cititor este un om mediocru — și e normal ca acesta să fie cazul cel mai des — el este oarecum agasat, ca de ceva de prisos, în fața acestui exces de demonstrație din partea autorului. Ceva mai mult, adevărul astfel demonstrat parcă își pierde din valoare, căci o idee care dispune de sute de fapte sprijinitoare e o idee pe care are șanse să o găsească oricine. Și asta depreciază și ideea și pe autorul ei. Insistăm asupra acestui bizar fenomen de opinie publică, fiindcă el ne ajută să-l pricepem mai bine pe Ibrăileanu. Se întimplă adesea ca meritele noastre, în loc de a spori, să micșoreze stima publicului față de noi. Această stimă se cîștigă cu o combinație de merite reale și de șirleticuri cabotinesci. O idee, ca să placă, trebuie să fie pusă în valoare, ba chiar să nu fie deplin elucidată, ca să rămînă puțin mister și ca cititorul să aibă satisfacția că a priceput ceva cu adevărat greu și adînc. Or, Ibrăileanu avea oroare de orice artificiu cabotinesc și, în plus, avea pasiunea elucidărilor complete. Aceasta făcea pe mulți să spună că scrie „neartistic“, că „bate apa în piuă“, că revine de treizeci de ori îndărăt la același lucru etc. În realitate, scrisul lui Ibrăileanu are acea eleganță subtilă care — cum spunea Radiguet — „consiste à paraître mal habillé“.

O naturalețe fermecătoare și mai ales un stil totdeauna foarte spiritual, spiritual în înțelesul cel mai temeinic al cuvîntului (căci a fi spiritual înseamnă înții de toate a întrebuița expresia cea mai proprie pentru fiecare cotitură a gândului ; și asta era marea calitate a lui Ibrăileanu. Asta îl făcea cîteodată să improvizeze combinații bizare de cuvinte ,să recurgă la aranjamente neologice din acelea care ar fi scandalizat pe profesorii de mîna a doua, care nu înțeleg că puritatea e o calitate stilistică secundară, calitatea esențială fiind proprietatea : asta îl făcea pe Ibrăileanu pasibil de reproșul de „neglijență“ stilistică din partea amatorilor de cabotinism literar ; dar asta face pe cei ce iubesc arta fără cabotinaj să guste cu atît mai mult felul de a scrie a lui Ibrăileanu).

Ibrăileanu avea un respect religios pentru persoana altuia. De aceea, îi era mereu teamă că, demonstrînd cuiva un lucru, să nu-l mistifice. De aceea se căs-

nea el să „epuizeze subiectul“. I se părea monstruos să fi indus pe cineva în eroare. De aci, acel „abuz de dovezi“ pe care îl făcea pentru toate chestiunile.

Cum spuneam, principala sa ocupație și poate unica lui voluptate era să priceapă. Universul exterior și sufletul oamenilor, situațiile morale și sociale, totul îl atrăgea cu acel farmec de mister cu care Viața (cu V mare) cheamă pe o fată tânără. Ibrăileanu, acel domn bătrîn, cu jachetă demodată și cu barbă albă, a păstrat pînă la urmă un suflet de domnișoară. Avea în comun cu ea puritatea morală și intelectuală, dorința pasionată de a afla orice; avea în comun cu ea: doi ochi mari, deschiși avid spre Viitor.

Adeseori, Ibrăileanu vorbind de scriitorii cari îi plăceau mai mult, număra printre ei și pe Turgheniev — „pentru fetele admirabile pe care le-a pus el în romanele sale“. Adora acea virginitate intelectuală a adevăratei domnișoare, aceea perpetuă disponibilitate mentală care caracterizează pe fetele tinere, aceea receptivitate pentru orice. În ultima vreme mă duceam foarte des să-l văd la sanatoriu. Într-o zi mi-a spus că citise un studiu pe care îl scrisesem eu „Despre Domnișoare“ și mi-a adăugat că-mi e recunoscător pentru a-l fi scris, căci îl confirmă în niște vechi convingeri și preferințe. Altă dată, vorbind de Miorița, îi spuneam eu ce lucru fermecător este acel personaj de fabulă care e „oia birsană“, și ce lucru delicat e amorul ei pentru cioban. Ibrăileanu a insistat să scrie toate aceste idei — și altele — asupra Mioriței; citind manuscrisul și întîlnind acolo cuvîntul „domnișoară“, s-a oprit și mi-a spus: „bine ai făcut că ai întrebuițat cuvîntul acesta pentru Miorița“.

Imobilizat în pat, cu puterile sleite, Ibrăileanu rămînea totuși în postura intelectuală în care a stat toată viața, și anume, cu tot sufletul lui cel doritor de a afla, cu tot sufletul lui aplecat spre viitor. În ultima vreme era pasionat pentru tot ce se petrece în Rusia sovietică. Nutrea o admirație enormă pentru experiențele comuniștilor ruși, citea toate publicațiile lor, și nu odată i s-a întîmplat, în toiu nopții, să-și întrerupă lectura pentru a o deștepta pe doamna Ibrăileanu din somn și a-i povesti, în termeni lirici, ce lucruri extraordinare aflase el că mai făcuseră ei acolo. Cu un picior în groapă, el conserva încă un suflet de fată, gata să se entuziasmeze pentru toate isprăvile mari ale oamenilor, gata să se lase a visa îndelung asupra Viitorului totdeauna larg deschis minții sale.

Politețea lui, blîndețea, scrupulele morale care întovărășeau toate acțiunile sale, timiditatea lui, onestitatea sufletească, și, mai ales, pofta lui de a afla, mințea lui înclinată cu un unghi mare către viitor, toate acestea dădeau personalității lui Ibrăileanu ceva din psihologia de fată tânără, curată, veșnic doritoare să afle, să afle lucruri frumoase, să găsească circumstanțe ușurătoare lucrurilor urite, să înțeleagă și să ierte.

Cum spuneam, Ibrăileanu a sfîrșit prin a deveni, fără voie, un „om mare“. Căci opinia publică, în ciuda a tot ce îi poate inunda suprafața, are în fundul ei ceva nobil care nu poate rămîne insensibil la adevărata frumusețe sufletească. Ibrăileanu, care nu căutase toată viața decît să înțeleagă, și care nu avusese altă teamă decît aceea de a induce în eroare pe ceilalți; acest om plin de grație și de eleganță morală a terminat prin a deveni ceea ce nu căutase niciodată: un om celebru în opinia publică.

Caut, fără să găsesc, în societatea românească de atunci, un om care, ca dînsul, să fi meritat așa de mult să fie iubit și care, prin simpla lui existență, să fi știut a ne mai reconcilia puțin cu genul uman.

D. I. SUCHIANU

G. CĂLINESCU LA VIAȚA ROMÂNEASCĂ

Anunțată la 10 mai 1931 în *Vremea*, intrarea lui G. Călinescu în redacția *Vieții Românești* nu s-a produs decît în ianuarie 1933, la propunerea lui G. Ibrăileanu care ceda directoratul său în favoarea lui Mihai Ralea și a autorului *Vieții Românești*. Pînă la această dată, G. Călinescu nu publicase în *Viața Românească* decît fragmente din biografia eminesciană (*Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu*, nr. 9—10 din 1931; *Eminescu școlar la Cernăuți*, nr. 11—12 din 1931; *Raluca Eminovici și copiii*, nr. 1—2 din 1932), articole precum *Octav Minar, necrofor eminescian* (nr. 3—4 din 1932); *N. Bălcescu și Ciro Spontoni* (1932, nr. 5—6) și nu mai mult de două recenzii, una la romanul *Madona cu trandafiri* de George Mihail Zamfirescu și alta la *Omul de după ușă* de Ion Călugăru.

Preluînd partea literară a revistei, G. Călinescu înțelegea să împace contribuția vîrstnicilor cu aceea a tinerilor sub singurul imperativ al valorii artistice. *Viața Românească* — scria el — este cu prezentul prin preocupările ei ideologice și reprezintă ultima generație, dar prin atitudinea ei estetică, ea este abstractă și conciliatoare și în paginile ei vor sta alături scriitorii bătrîni și cei tineri, în măsura în care meritul personal îngăduie“. Refuza să intervină în scrisul colaboratorilor și, considerînd revista o publicație de consacrare, nu-și permitea luxul experiențelor, nu ținea „să ghicească înainte de afirmare ce va fi în stare să facă cutare sau cutare publicist“. Sigur, nu toate aceste promisiuni au putut să fie respectate, în orice caz G. Călinescu a readus la revistă vechi colaboratori ca Mihail Sadoveanu, Octavian Goga, I. Agârbiceanu, Hortensia Papadat-Bengescu și a activat sau reactivat scriitorii ca Paul Zarifopol, Ion Barbu, Vasile Voiculescu, Ion Pillat, Ilarie Voronca.

Direcția literară a lui G. Călinescu nu a ținut decît un an și 45 de zile, de la 1 ianuarie 1933 pînă la 15 februarie 1934, cînd a fost înlocuit în chip paradoxal cu dr. Ernest Ene. Desigur că într-un răstimp atît de scurt rolul său nu a putut fi resimțit, nici n-a putut da roade. Milita la *Miscellanea* pentru literatura originală, era împotriva oricărui exclusivism și receptiv față de scriitorii de orice școală, națională sau străină. Nu a reevaluat scriitorii vechi, nici n-a impus scriitorii noi, române contemporane. Întrucît în aceeași vreme G. Călinescu lucra la *Opera lui Eminescu* și ținea și cronica literară la *Adevărul literar și artistic*, e de presupus că timpul său era măsurat. Citea totuși enorm și comunica rapid impresiile sale literare, în *Adevărul literar și artistic* și *Viața românească*. Așa despre *Uvar* de Mihail Sadoveanu, *Răscoala* lui Liviu Rebreanu, *Hotarul* de C. Stere, *Caietul verde* de Ion Pillat, *Adela* de G. Ibrăileanu, *Aventurile din strada grădinilor* de Mihai Sevastos.

Scria prin urmare *Note eminesciene* (1933, nr. 3), despre un *Fragment eminescian* (1933, nr. 4), despre *Sărmanul Dionis* (1933, nr. 6—9), *Antihegelianismul lui Eminescu* (1933, nr. 10), publica *Trei scrisori de la Gheorghe Eminovici* (1933, nr. 11), în fine despre *Euthanasia eminesciană* (1934, nr. 2). Folosea prilejul de a actualiza figuri de scriitori legați de *Viața Românească*, dispăruți ca Spiridon Popescu, Axente Frunză și Jean Bart.

Cronica literară de la *Viața Românească* este față de cea mai deasă *Adevărul literar și artistic* selectivă, uneori un simplu reflex al celeilalte. La *Viața Românească* G. Călinescu recenza autori intrați în conștiința publică, recunoscându-i sobru, dar totdeauna cu simpatie, chiar în cazul unor scrieri discutabile, deoarece aici era vorba de a da o judecată din perspectiva operei întregi. Natural, autorii a trebuit în câteva ocazii să revină, atunci când scriitorul a fost prezentat în *Istoria literaturii române*.

La prima vedere cronicile literare ale lui G. Călinescu n-au nimic extraordinar, și atunci ca și astăzi i se aduce învinuirea că rezumă operele și dă multe citate. Criticul avea însă în cel mai înalt grad capacitatea de reconstrucție, de refacere a operei ca într-o machetă și cea însușire specială de a izola prin citat momentul de maximă manifestare a spiritului creator, însușire pe care o are Benedetto Croce și pe care critica italiană o practică îndeosebi, de unde și definirea ei drept „arte del citare“.

Ce să spui despre o carte, întreba G. Călinescu, dacă nu arăți în ce constă? Și dacă spui în ce constă, arăți și cum. Nara deci 3 și cu *Rezeda* 4 de Ion Mincu-lescu, vorbea de intenția sa, recunoștea verva, nu ascundea însă impresia de neseriozitate.

În *Iarmarocul metehnelor* de Dragoș Protopopescu constata o variantă a miticismului minulescian. Dar „nuvelele lui Dragoș Protopopescu revelă în autor multă cultură și inteligență decît talent. Pentru că, chinuite toate în vederea obținerii unui humor englezesc, ele par și sînt prin conținut și manieră, niște pastîșe“.

Numai cine citea și scria în același timp despre *Uvar* de Sadoveanu și *Hotarul* de C. Stere putea să observe substanța comună a acestor cărți, extraordinara viziune a peisajului siberian, tot atît de autentică la Sadoveanu, care nu văzuse locurile, ca și la Stere, care le străbătuse. Dar Sadoveanu, care trebuie să fi beneficiat de povestirile orale ale lui Stere, are sentimentul sublimului geologic, în vreme ce acesta apare la Stere alterat de neliniști și oroare.

În *Răscoala* G. Călinescu sesizează analiza subconștientului mulțimii și îndemnarea lui Rebreanu, socotită însușire tehnică de căpetenie, de „a cumula și desfășura încet faptele pentru ca din ele să iasă impresia de haotic“, ceea ce, măcar sub aspect psihologic, e foarte adevărat.

Criticul găsea interesant romanul-reportaj *Normaliștii* de B. Iordan, dar ieftin și vulgar romanul *Camere mobilate* de Damian Stănoiu, scriitor remarcabil numai cînd face cronica monahală a minăstirii ca în *Ucenicii sfintului Antonie*.

În *Oraș patriarhal* Cezar Petrescu ostenește cu încă o verigă la acel „lanț gros cu care vrea să lege laolaltă toată realitatea vieții românești“. Observația pare o ironie, dar nu e, această scriere rămînînd pentru G. Călinescu și în *Istoria literaturii române* „o lectură plăcută“.

Din recenzii la *Amor încuiat* și *Calea Văcărești* de I. Peltz în *Istoria literaturii române* a rămas numai a doua, suficientă pentru a caracteriza pe prozator. Criticul citește și recenzează mai mult, istoricul literar reține esențialul.

Umorul „de cea mai bună calitate, cultura solidă și ironia de o rară causticitate“ observate în *Lupii* de Dinu Nicodin dispar în judecata finală din *Istoria literaturii române*. În aceeași operă criticul nu mai vede aici decît „o petrecere de amator, modestă, curînd uitată“.

Față de *Adela* textele recenziiilor lui G. Călinescu din *Adevărul literar și artistic* sînt pozitiv reticente, revăzute în *Istoria literaturii române* cu aceeași rezervă asupra cazului (relația femeie tînără-bărbat matur), căruia criticul îi dă în *Enigma Otiliei* o altă soluție (Otilia se mărită cu Pascalopol).

În sfîrșit G. Călinescu apreciază *Golia* de Ionel Teodoreanu pentru poezia decrepitudinii, abordată și de el în *Cartea nunții*, dar nu mai găsește în *Istoria literaturii române* decît un interes documentar romanului lui Mihai Sevastos.

Întreruptă în februarie 1934, colaborarea lui G. Călinescu la *Viața Românească* a fost reluată în 1937 cu un formidabil portret al lui E. Lovinescu și cu un număr de fișe de istorie literară relative la Nicolae Filimon, Nicolae Scurtescu, Mircea Demetriad, Pantazi Ghica (1937, nr. 11), un romancier uitat, Ion M. Bujoreanu (1938, nr. 2), *Pedagogia lui Creangă* (capitolul din monografie), Anghel Demetriescu (1938, nr. 4). În iulie 1938 G. Călinescu lansa pe Eusebiu Camilar al cărui roman *Cordun* vedea lumina tiparului în *Adevărul literar și artistic*. O versiune nouă a dat Camil Petrescu la Editura Fundației Regale în 1942. La începutul anului 1939 G. Călinescu, a cărui colaborare înceta și la *Adevărul literar și artistic*, va edita la Iași, *Jurnalul literar, foaie săptămînală de critică și informație literară*.

DEMOSTENE BOTEZ

Cele mai bune și mai semnificative pagini de proză ale lui Demostene Botez se găsesc în *Memoriile* sale, pe de o parte acolo unde el evocă satul copilăriei și copilăria în special, ca genuitate a întregii personalități în devenirea și definițivarea ei, iar pe de altă parte acolo unde își re trăiește experiența strict personală în cadrul istoric dat al războiului. Respectivetele pagini, de rememorare, a copilăriei, și de mărturie, a războiului, pretind a fi valorificate chiar dincolo de opera propriu zisă a unui autor și înscrise în circuitul mai cuprinzător și mai sever totodată al literaturii române însăși. Paradoxul literar al acestei copilării, paradox ce-i conferă autenticitatea estetică, vine din aparenta contradicție între atitudinea romantică a scriitorului față de ceea ce el consideră continuu și accentuat drept domeniul rezervat paradisurilor pierdute, și tonalitatea cenușie, realistă pînă aproape de sumbru a observațiilor rememorante, ca și cum o autocenzurare subconștientă, proprie firii adînci a naratorului, ar opera cu de la sine putere. Perimetrul e modest : „univers mic“ îi spune autorul, căci constă în locul *neprivilegiat* însă prin sensibilitate romantică sporit, al activității domestice înconjurătoare, al peisajului configurativ lipsite de atributele unei realități excepționale ; „paradis pierdut“ nu prin aura sa de basm și nici prin bucuriile stîrnite de aventurile nevinovăției, ci paradîș doar prin faptul însuși de a fi fost pe veci *pierdut* ; și altitudine lucid și clar exprimată : „Mai tîrziu, șanțul rămînea gol, cu pereții curățați de torent, fără de nici un rost. Miraajul lua sfîrșit. Dar în mințea mea, proporțiile lui neînsemnate și ridicole au săpat adînc, și niciodată nu m-a mai impresionat un fluviu prin apele lui mari“ sau : „Tata făcea lista treburilor și cumpărăturilor. Eu asistam uimit la acest început de epopee. Totul mi se părea grandios și fantastic. Aveam admirație pentru cai, care trebuiau să tragă atîția kilometri ; și-l admiram pe tata, pentru că știa drumul care era atît de lung și de pierdut în necunoscut“. Cenuși de mituri în ulcioare de lut. Pe un mai larg fond de observații mărunte, a căror lentoare de mătase aspră datorează aproape totul senzorialității : fin și grele totodată se cern senzațiile, ca materia timpului într-o clepsidră. Tablou rural cu trăsături quasi statice : «Botul lor umed umbla o clipă prin peria țare a miriștii, plictisit, leneș, nehotărît. Căci canonul lor era permanent. Mereu trebuiau să fluture din cap, să-l repeadă peste deșertul pînteceleui, să dea din coadă, să tremure violent piclea de pe trup, să ridice și să bată din picioare — căci o mie de muște de diferite culori și mărimi îi pișcau pînă la sînge, de gît, de spîinare, de bot. Erau muște mari, emailate în albastru lucios, altele gri, cu aripi cenușii, ca niște trîntori de stup. Cu un mînunchi de buruieni încercam, să le sperii de pe boi. Pe unele trebuia să le alung cu mîna, să le lovesc, să le strivesc, căci pișcau cu abnegație, pînă la moarte“. Vegetalul, animalul și umanul conviețuiesc sub o implacabilă torpoare agrestă : „Mă așezam atunci la umbra secundă a clădirii, pe care o mai înălțam puțin cu un rînd de snopi clădiți deasupra. Pielele din claie trosneau singure de fierbințeală ; și erau aspre, că era cu neputință să te apropii de ele, să te razimi. Un băietan se ducea, clătîndu-se și pășind atent, cu capul în pămînt printre rugii de mure cu spini ascuțiți, spre fîntînă, să aducă un ulciur de apă. Pe spatele cămeșii lui albe, aerul juca și mai tare.

Sub snopii de la pământ ai clăii, se auzeau foșnind șoareci.

Peste tot era o cumplită împietrire și o liniște moale și obosită.

Ziua era lungă, soarele numai se urca — parcă n-ar fi avut să coboare niciodată. De ceasuri întregi era sus, mereu deasupra, mereu cu razele lui fierbinți direct perpendiculare pe cap, pe umeri. Această inextricabilă uniune de vegetația animală și umană se filtrează sonor: „Se auzea mereu biziitul muștelor, ca un zumzet neîntrerupt, ca zvonul unei neînchipuite invazii. Văzduhul tot era plin de acest zumzet.

Oamenii dormeau adânc cu o palmă sub cap. Pe fața lor, pînă sub pleoape, muștele se așezau compacte, și oamenii parcă erau de lemn. Din cînd în cînd numai, involuntar, încrêteau brusc pielea obrazului sau își dădeau violent o palmă. Și pe urmă iar rămîneau nemișcați”, pentru ca, semn al acuității senzoriale a scriitorului, chintesenta tabloului să devină pură sonoritate: „În afară de acest zumzet, nu știu ce se mai auzea, dar se mai auzea ceva. Poate un fel de fierbere a aerului, a plantelor de pe pământ, căci aveam o stranie senzație de hău în surdina, ca și cum ceva nevăzut ar fi trecut. ar fi zburat încet, s-ar fi furișat, ar fi curs ușor, prin aer...”

Acceași sintetizare senzorială, de astă dată vizuală, a umanului agresiv: „În față, la batoză, era izalul de praf, de fire de spice rupte mărunt, de pleavă, de paie. Cei de la lada cu grăunțe, ca și cei care scoteau pleava de sub batoză, sau care primeau și așezau în căpiți enormă, paiele scuturate de păierii batozei erau cu toată fața acoperită de un praf pămîntiu. Nu li se vedea decît albul ochilor cînd priveau în sus. Hainele erau acoperite la fel: arătări de iad. Șinele batozei, păierii cerneau neconținut, violent, în aer, tot praful adunat în spice. Un nour gros acoperea totul, înfundat în spațiul îngust dintre girezi. Nu pătrundea acolo nici un pic de curent. Praful mocnea pe loc, crescut de abundența celui aruncat din nou: era ca ceva solid, ca o perdea de pământ pulverizat. Acolo, era mereu ca în preajma nopții, cei care lucrau aveau gesturi simplificate de umbre cenușii”. Sînt semnificative aceste citate, fiindcă notațiile autorului, transpuse în mediul strict familial, în intimitatea casei, ograda, uliță, drum, semenii de-o vîrstă sau maturi, natura liberă, anotimpurile, ploile, zăpada, florile, pădurea, solemnitățile, se păstrează în aceeași tonalitate neîmbietoare; cum nu mai puțin dragostea maternă, respectul patern, prezența misterioasă a morților apropiați apar fără duioșie, cu toate că simți nostalgia imensă, sfîșietoare, prinsă cu strășnicie în chingile unei conștiințe care nu știi dacă e timidă sau riguroasă cu sentimentalitatea inhibată de propria ei debordanță posibilă. Acolo unde joaca infantilă parcă nici n-ar fi existat s-a substituit probabil, mai tîrziu, un curios joc estetic între natură și expresie, dacă ar fi să credem că natura adevărată, că ființa spirituală poate fi altceva decît expresia ei întocmai. Identitatea se revelează totuși în unele notații, care pornind de la vagul liric: „Zările erau limpezi. Un roz diafan, dulceag, calm tîvea toate dealurile dinspre apus. Apoi un albastru clar, tot mai închis, pînă la ceva nedefinit, pierdut — înconjura totul”, la impresia lirică: „Toate orașele de departe scamănă cu niște cimitire cu monumente”, și la declarația lirismului funciar: „Singurătatea în mulțimea ce mă înconjura și tristețea au fost partea mea, de-acîncolo, în restul anilor de liceu. Ele și-au pus pecetea pe sufletul meu, mi-au ascuțit sensibilitatea, mi-au îndreptat-o spre o anumită viziune a vieții, care s-a exprimat mai tîrziu, exteriorizîndu-se în poeziile mele, în dragostea mea de oameni, considerați de drept, prin însăși existența lor, niște tovarăși de suferință, integrați ca mine în aceeași tragedie a omului — o tragedie a cărei atmosferă de flori veștede o simțeam în mine, pînă în adîncul trupului”.

Declarație ce ar putea sta edificator în fruntea paginilor din memorialistica lui Demostene Botez închinată războiului. Realismul sobru, cît privește relatarea faptelor, e de o transparentă admirabilă în privința naratorului care se constituie drept nepărtinitor martor al lor. Ajunge ca el să redea fidel, fără patetism, fără a se substitui celor meniți să judece, ceea ce, sub semnul unei fatalități, se întîmplă și i se întîmplă, pentru ca mărturia să-și descopere întreaga-i valoare intrinsecă. Dar, față cu obiectivitatea faptică, lăsînd să se străvădă individualitatea nealterată a celui nevoit să o suporte. Și acest „lăsînd” înseamnă, tocmai prin lipsa de ostentație, prin caracterul său neprogramatic (cel puțin în aparență, căci ne aflăm doar în planul estetic) prezența literatului sub forma cea mai pură și mai convingătoare, adică a personajului „veșted înflorit” sub formă de tînar ofițer lup-tător din adolescentul singuratic și umanitarist autoportretizant în citatul de mai sus. Nici laș, nici eroid, nici potrivnic, nici exaltat, ci doar „la datorie”, ca om în ceea ce obiectiv ține de om, dar și sub apăsarea acelei tristeți personale în care

el nu se poate împedica să simtă apartenența la o mai vastă tristețe, universală; și astfel ni se dezvăluie, în particularitatea sa din cel de al douăzecilea veac, o structură sufletească romantică.

Din această particularitate se trage scepticismul și ironia periplului mediteranian al lui Demostene Botez: proza din însemnările de călătorie intitulate *În căutarea mea* — un titlu subiectiv la consemnări ce — iarăși aparent — îl conțrazic. A trecut un secol de când, pe aceleași meleaguri liric păstrate în poemul *Conrad*, Bolintineanu se exalta de frumusețile lumii sudice și vărsa lacrimi strălucitoare la picioarele ruinelor care mărturiseau perisabilitatea de neînălțurat a civilizațiilor, a lucrării umane escaladând istoria. Romanticul de acum se cenzurează crud, sensibilitatea sa trece toată asupra mizeriei sociale actuale, ce anulează cu desăvârșire pînă și pitorescul mirificelor tărîmuri solare. Dacă Mihai Ralea, atent la privilegiile mizeriei, le compensa cu fulgurante retrageri meditative în cultura-i proprie, Demostene Botez rămîne singur contemplînd mizeria; formă de solidarizare (nu mai puțin romantică însă!) cu suferitorii ei. Ca elemente de cultură și istorie, întîlnirea și cunoștința „omeneste” rapid încheagată cu poetul catolic Francis Jammes și fostul rege Ferdinand al Bulgariei se rezolvă în aceeași retractilă solitudine.

Înscrîindu-și sensibilitatea lirică pe orizontul permanent nostalgic al copilăriei rurale, ca „paradis pierdut”, e firesc ca poezia lui Demostene Botez să fi fost corelată de sentimentul „dezrădăcinării” din versurile ardelenilor antebelici, continuați nu o dată, în pofida importante influențe a lui Blaga, de urmașii lor dintre cele două războaie. Cu toate acestea există o deosebire fundamentală între sămănătorismul și sechelele lui transilvane, și „modernismul” poetului moldovean. De la Iosif și Goga pînă la generația lui Emil Giurgiuca, sentimentul naturii rustice se poate superficial apropia de sentimentalitatea naturistă a lui Demostene Botez; dar îndepărtările esențiale au două surse: întîia, împrejurarea că orașele fostului imperiu constituiau prin ele însele un refuz sensibil pentru lirismul românesc de sorgînte rurală (chiar și maghiarul Ady, la Paris, s-a simțit un „înstrăinat” „ceea ce, curios, nu s-a întîmplat cu românul Blaga, la Viena), pe cînd orașele sau țirgurile de dincoace de Carpați, nu erau adesea decît prelungiri degradate ale satelor moldovene; a doua, împrejurarea că poezii României vechi, din jurul lui 1900, menii a se supune ineluctabil simbolismului francez îndeajuns de repede autohtonizat, s-au format inițial, cu voia sau fără voia lor sub dublul patronat artistic al lui Eminescu și Macedonski. O lege, căreia Demostene Botez, nici el, nu i-a scăpat. Iată-l deci, și cu acest prilej, pe Eminescu: „Peste valea unde crește tot mai deș pădurea-naltă, / Într-un iaz cu ape limpezi cîntă un buhai de baltă, // Cîntu-i somnoros de bucium, din adîncuri verzi de ape, / Răcoros răsună-n frunza din copacii de pe-aproape. // Soarele căzut pe dealuri, ca din gura unei gropi / Sîntează frunze albe prinse-n frunze lungi de plopi, / Și acum abia scipește peste-acoperișuri lucii, / În clopotnița din zare, răstignit pe virful crucii” sau: „Ca să mai văd încă o dată seninul clarei tale frunți, / Am rătăcit atîta vreme pe urma pașilor mărunți” în concurență cu Macedonski: „Un vînt ușor de miazănoapte alungă negura pe coame, / Cernînd în drum o rouă deasă pe cîmpurile cenușii” sau „Viscolește alb nisipu-n lungul plajei fără lume, / Scîrțîie prelung piloții punților de îmbarcare, / De la care nu mai pleacă bărci albastre la plimbare / Pe cărările lactee însemnate-n larg de spume”. Încît, dincolo de elementele rustice sau de natură trăită ca atare, altminteri curînd filtrate-n atmosfera urbei moldave, tristețile lui Demostene Botez țin de acea zonă regională a lirismului nostru, unde ei se întîlnește cu Bacovia, cu B. Fundoianu ori Camil Baltazar. Mai înainte însă, el a devenit „cîntărețul” *universului mic* de odinioară: „În grădină ard mocnit și singur frunzele de an, / Atîrnînd pe garduri lungi cununi de fum, / Iar pe urmele de care ce-au dus sacii plini pe lan / O găină a-nceput să scurme-n drum” sau „Prin frunzele de an și viță dulce // Și-acuma poate iepurii s-ascund, / Și vin spre sară vrăbii să se culce / În streșina căsuții vechi din fund. // Pe coasta înghețată, vînturi reci / Or fi adus troiene de zăpadă, / Pe care cîni vor fi bătut poteci / De-a lungul viei pînă în ogradă”. / Dar ton propriu încep să capete versurile, cînd satul se vădește a nu fi idilic: „Zac porțile căzute într-o parte, / cu gesturi largi de brațe dezolate... / Văd apa morților jucînd departe, / Pe iarbă, pe ogoare și pe sate...”, chiar tihna rurală manifestîndu-se apăsător: „Zile de vară trec lungi și greoaie / Ca niște trene mari prea încercate, / Soarele leagă în el raze bogate, / Pune mii diamante-ntr-o bură de ploaie. // Cade odihna cu aripi de plumb peste hotare, / Cîntă cucoșii în curți liniștite; / Plopi eleganți, ca niște femei despletite, / Clatină leneși vîrfuri suple în bare” (sîntem aproape într-un

bacovianism rural). Izbucnind apoi într-o nostalgie pe cât de dulce naturalistică, atât de gravă: „Regretă-n mine toți strămoșii mei / Că într-o zi au trebuit să moară / Și astăzi este-atia primăvară / Și soare-n lumea asta fără ei. / Sau grădina părintească, poate, / Acei ce astăzi vor mai stăpâni / Doboară jos cireșii cei bătrâni, / Cu crengile cleioase și roșcate. / De-aceea, primăvara, creșele mine / Neînțelese, vagi melancolii — / Ca niște-ndepărtate melodii / Trezite undeva de nu știu cine...”

Tristețile lui Demostene Botez, care-i specifică lirismul, se largesc treptat către natura generalizată-n anotimpuri (primăvara): „Sint obosit de-o nestîmbră / Și simt în juru-mi viața ca-n surdină. / S-afundă pașii grei în iarba uscată / Și neagră ca o umbră, din grădină. / E-o noapte de romantică iubire, / Că luna albă ca un ochi de lac. / Răsună parcă cerul peste fire / Cînd lumile-adormite toate tac...”; (toamna): „La marginea pădurii e-o fecioară / Pe-un pat de frunze galbene și moarte; / La asfințit va trebui să moară, / Și asfințit nu-i așa de parte. / Pe culme plopii-au și aprins făclii; / Copacii ard sfios o lumină de parcursi, în pădure și prin vii, / Cu orice frunză galbenă în soare”, și peste ani timpuri, general-subiectiv spectralizată: „Din mine însumi eu mă simt absent. / Și soarele curat și clar ar trece / Prin sufletu-mi ca roua transparent. / Și-n dimineața limpede și rece / Prin mine ca printr-un izvor de munte / Lumina firul lui și-l petrece. / Și palma așezată peste frunte / Mi-i putrezită frunză cu nervure De vreme înnegrite și mărunte, / Și-n vegetarea udă de pădure / Lumina de soare mă desface / Ca vîntu-n praf și-n cîntec să mă fure”, pentru a o ridică la simbolul singurătății lui melancolice: „Miriștile aspre mi-au zgîriat gleznele pe la sînge, / Și am trecut peste dealuri și văi / Ca un Hristos halucinat. / Predicatul pentru plante moarte și păsări sure, / Pe care le vor împuşca vinătorii”.

Din limitele romantismului de bază al satului și naturii nostalgice (abia uitul citat aduce o lentă expresionistă), lirismul lui Demostene Botez se lasă purtător spre simbolism, îndeosebi prin întrepătrunderea elementelor rurale și urbane comitente — mai grăitoare în geneza de adîncimi a poeziei, decît introducerea directă a spleenurilor duminicale și a caterincilor stradale. Parcă „paradisul pierdut” ar vrea să-și redobîndească drepturile: „În tirgu-n care clopotele sună / Zvîrlind în streanguri sunetele-n lună, / Și la vecerne prin clopotniți toacă, / De parcă nimeni n-are ce să facă, / În tirgu-n care vin femei din sate / Să cumpere sicrie îmbrăcate / Și cu cocarde albe de mătăasă / Acelor ce-au murit pe-acasă ori: „Și-acum mă simt un car de fin cosit / Adus în tirg pe-o noapte-ntunecoasă / Să port pe-aici mirseme de la coasă / De flori care-au murit. / Și astăzi por pe străzile pustii, / Pe lângă ziduri de clădiri deșerte, / Chinuitor presentiment de moarte / Și-un gînd ucis de neurastenii”, unde inversarea datelor de întrepătrundere (tirgul, în primul citat, deschizînd porți satului, și satul, în al doilea citat, îngăduind orașului să triumfe) defavorizează estetic cea de a doua modalitate, ca procedeu izolat, relevabil într-un alt exemplu, mai îndrăzneț, pe linia celei dintîi: „Prin tirgul mohorit și-ntunecat / Prin care-aș vrea să trec descoperit / De parcă-n orice casă-ar fi murit / Un cunoscut pe care l-am uitat, / Trec oamenii în zărnale colorate, / În măști cu barbă și cu nasul mare, / C-o veselie — așa umiltoare. / Cu jocuri de paie dezmățate. / E parcă-o panoramă cu-o gorilă / Ce umblă pretutindeni astă-sară. / E-o bucurie tragică, vulgară. / De parcă-mi vine ca să plîng de milă, / Trec oameni în sumane și opinci, / Poenind din bici și chiuind pe străzi. / Tăcerea stă ascunsă prin ogrăzi... / Și cîntă, ah, iar cîntă cântă expresiv și imaginar de același pierdut paradis): „Pe-ascuns gurile ni s-au încrețicșat într-un sărut, / Ca două-arabe cutitașe cu mînușchi de os; / Și-apoi a rămas fiecare cu sine, tăcut, / Cătînd cu ochii parcă ceva pierdut pe jos”. Un modernism numai formal, dacă izolăm această strofă care-l apropie pe autorul ei de versurile lui Camil Baltazar, dar și un modernism mult mai profund, dacă urmărim filiera bacovianismului aceluiași autor, pe strunele toamnei izvoditoare de jale: „Pe dealuri pustii lungit ca o fiară / Adoarme cu păru-nclit în pădure sau „In cercuri înguste tot cerul se frînge / Pe lumea pe care-o trăiesc și o simt; / Și cade pe mine, pe globul meu strimt... / Mi-e sufletu-nchis ca-ntr-o cușcă și plînge” sau „Aduce noiembrie parfumuri amare / De frunze de nuc pe o albă cărare, / Și mină cu vîntul pustiiuri subt cer / Și praf de rugină de fer. / Plutește în aer un cînt pomii care plîng; sau; „Și putrezește parcă-ntr-un pămînt, / Sint pomii care cîntă și nici n-apune. / Stau neliniștiți copacii de cărbune, / De teamă, parcă, să nu-i sfărme vîntul”; în atmosfera citadină bacoviană, a lui B. Fundoianu: „Toate străzile

duc azi într-un pustiu, / De aceea nu mai trece nimenea pe ele. / La ferești se uită oameni prin zăbrele / Pină nu mai văd nimica și-i tîrziu”. Apoi, în același duh, strofele lui Demostene Botez se despart de Bacovia și se coagulează autonom, construindu-se: „Vreau să vorbesc și nu-nțeleg nimic. / Se-ntorc în mine gîndurile iar, / Ca niște păsări mute-ntr-un stejar / Crescut stingher pe-o stearpă înălțime” sau „Ca niște ape turburi ca un ochi de mort / Zadarnic lumea vrea să se mai vadă. / Mă iau de mină singur și mă port / Prin înălțimi care-au căzut grămadă”. Pentru că solidității bacoviene absolute îi răspunde o dualitate subiectivă: „Eu stau lîngă sufletul meu / Cum stă totdeauna cineva lîngă un bolnav. / Atîta mă mai ține pe pămînt. / Trebuie să-l veghez fără nădejde: / Să deschid ziua, larg, geamurile / Și să păstrez noaptea o mică lumină / Fiindcă pe-ntunec sufletele mor mai ușor” ori „Amurgul palid (dincolo de mila de sine) dualitatea obiectivă a sentimentelor: „Amurgul palid încheia din pleoape, / Ca cineva cui i-a venit a plînge, / Și-n cerul liniștit ca niște ape / Simțeam cum totul moare, cum se strînge... / Am stat în astă împreună / Și-am ascultat a cerului vecerne, / Pe care o suna tăcerea-n lună / Cu clopote albastre și eterne”.

Alt strat al poeziei lui Demostene Botez exprimă filozofia sa, între romantic și modern, nu fără tangențe cu lirismul vizionar al lui Al. Philippide. Perspectiva inițială e ideea eminesciană, dar în cosmosul palpabil, unde abstractul se întîmizează: „Sintem cu toții vis. Te uită-afară / E-o înserare palidă și clară / De început de iarnă timpurie. / La geam salcîmu-ntinde-un ram pustiu / Pe cadrul alb prin care lumea vine / Ca să se uite singură la mine. / Au fost odată frunze, flori și soare, / Sau, nu știu, poate-au fost o arătare...” ori se reduce la metaforă condensată: „Închide ochii: toate sint ca-n vis... / În întuneric, ca-ntr-un lac damnat, / Să mă găsească fluid, transfigurat, / Ca-n apele vrăjite, mort, Narcis”, avînd însă și puterea de a se deschide amplu spre marce cosmos funebru, unde înserarea existențială se cheamă haos al păcii veșnice, divinitatea se insinuuază prin eternurile umbrite, ceața constituind limpezimea visului, adică, prin metaforic nonsens cu sine, diafanitatea neantului: „Pluți întîi o-ncremenită pace: / Universal presentiment de moarte, / Și toate cite fură prea departe, / Porniră în tăcere, mai încoace, / Și din înaltele singurătăți / Căzu o umbră vastă prin etერი, / Ca umbra unei mari divinități / Ce-ar fi trecut în zbor încet, sub ceruri.

Din sine începu să nască ceață, — / Subîre vâl pe-o stranie iconă, — / Și lumea toată fu mai diafană / Visîndu-și parcă propria ei viață. / Pluți o spaimă de singurătate / Și reculegere prin infinit. / Și totu-n juru-mi a fost ca privit / Cu ochii-abia deschîși pe jumătate” — ultima strofă umanizînd grandiosul infinitului trist. Pe același traiect excepțional, izvoarele tristeții nu sint decît origini cosmice care nu răspund: „În nu știu ce bizară vietate / Mișcă întîia oară mîna mea / Și după care chip căzut de stea / Umbla atunci prin bălțile sărate. / În palma strînsă-a cărei scoici maternic / Am germinat pe umede nisipuri, / Să trec apoi prin mii și mii de chipuri / Subt constelații mute și eterne?” Cărui refuz de a răspunde, poetul opunîndu-i amar scîrbita lui ironie (*Umbrei mele*): „Sperietoare flască, grotescă, nătăfleată, / Cu legănat organic ombilical, de frate, / Cînd m-ameninți cu gestul meu propriu pe la spate, / Cînd mă îngini cu-același gest dedublat, în față / ... // Ești poate întruparea mea proprie dintîi, / Care-mi atîrnă încă, prin epoci, de călcîi, / Vreo formă ancestrală, de mult evoluată, / Vreun rest de protoplasma din ce-am fost altădată”. Mai puternică, apetența neantului (în care se poate citi oroarea de vid — „Și să pîndesc, pe labe, ca o fiară, / Necunoscutul ce mă înconjoară” — ca substitut al oroarei sacre), irumpe: „Vreau să rămîn cu ochii pironiți în vid, / Să nu-i închid, / Să nu-i deschid, / Să trec prin lucruri cu privirea mea / Cum trece printr-un lac o stea, / Să trec prin mine însumi ca un zbvor / De-aceia dincolo de-un nor. / Să-mi prelungesc privirea idolatră / Ca o subțire suliță de piatră, / Prin oameni, prin pămînt, prin cer. / Prin prui-mi mister...” De fapt, o trecere de la subversiunea neantului: „Zărea se tot lasă, se închide; / Sapă cineva adîncuri mute, / Și departe, după dealuri desfăcute, Zărilor se termină, livide... / Tot pămîntul cade ca-ntr-o apă, / Cade-adine, întunecat și sferic, / Ca-ntr-o mină sapă întuneric / Cineva în jurul nostru, sapă...” la apocalipsa lui: „Și am strigat de groaza dumnezeirii mele, / Și mi-au răspuns departe cu strigăt, spații goale. / Sclipea doar putregaiul pe cojile de stele / Și soarele ce sigur se prăvălea în cale”. Eminesciana imanentă a morții eterne, ca prezentă cotidiană familială și familiară la Demostene Botez, denotă sentimentalismul lirismului său: „Vor cobori din cadrele străvechi / Cu vremea, cei care-au venit întîi, / Și-și vor vorbi în taină la urechi / Cei ce-au murit pe-aceia, prin odăi... / Și-așa-ntr-un zidurile azi pustii / Și noaptea-n scîrșitul de la porți / Tot mai puțin

vor mai trăi cei vii / Și tot mai mult, și tot mai mult, cei morți“, căci „Ne-asteapă cineva în orice ceas, / Ne urmărește-o umbră pas cu pas / Cu filfiri ciudate aripă, / Și-i un sfârșit în fiecare clipă“; dar nici macedonskianismul nu rămâne străin temei thanatice, sub forma orgolios senzuală (*Scheletului*): „Sub carnea imitilă și greoaie, / Eu te-am simțit pășind aristocratic, / Cu capul tău rotund de cuivaie / Și nostalgii străvechi de asiatic // ... // În tine simt superba melodie De flaut sterp și înălbit în stepe, / De fluier șuierind a veșnicie, / Pe care n-am știu cînd va începe“. Spre a se împlini printr-o capodoperă macedonskian vizionară, în replica ironică la *Stîrvul* lui Baudelaire: „Scheletul înălbit al unui cal Subt viscol zace-n margine de drum; / Nici cîinii nu mai vin din sat, și-acum E singur în zapada de pe deal. // Ca niște slabe degete crispate / A unor minobolnave care cer, / I se-novoiaie coastele spre cer, / Stringînd pustiul vîntului ce bate. // Pe cînd în raiul cu pășune-naltă / Și cu izvoare reci de apă vie, / Simț sufletu-i etern cum reinvie, / Pe totdeauna-n lumea ceealaltă. // De-aceea cranul hîd cu gura mare / În rinjet gol cu dinții de sîdef, / Culcat pe al cîmpiei relief, Suride lung vieții viitoare“.

Autorul *Cuvîntelor de dincolo*, care a văzut stafii chiar și în cuvinte (*Scrisoare*), a crezut că se autodefiniște prin simplitate și monotonie: „Eu am știut că versul mi-i banal / Și-același: trist și monoton și vechi; / Dar viața mi-l tot sună în urechi, / Același: simplu și universal“; unii contemporani i-au apreciat însă imagismul, și e incontestabil că imaginile sale dau adeseori tristeții și monotoniei pregnanță. Altfel nu s-ar explica frumusețea perenă a sonurilor vechi din poezia sa: „Cînd plumbul trupului se va lăsa-n pămînt / Și totul mă va înclina sub vînturi Ce-or fluiera prin oseminte cînturi“, unde se transmit de la unul la celălalt ecourile lui Bacovia, Eminescu și Dosoftei, pentru a da glas propriu acestui poet.

Nedreptățite de critica vremii, care îl striveau pe scriitor în comparație cu Dostoievski, cîteva din romanele lui Demostene Botez cîștigă astăzi în interes, dacă le situăm în cadrul operei sale memorialistice și pe linia descendenței europene a dostoievskianismului. Acea lumină obscură din paginile „universului mic“ se transmite direct în dipticul *Ghiocul și Înălțarea la cer*, într-un univers lărgit prin fabulație, dar unitar personalității mai complexe a artistului. După cum *Obsesia* dezvoltă, pe alte planuri, realismul de transparențe — nu personale desigur, ci doar procedurale — din paginile de război. Aceste romane au meritul de a pune, în literatura noastră, acute probleme de conștiință, și chiar atunci cînd rezolvările se dovedesc arbitrare sau cînd punerea însăși în temă ori diferite aspecte ale ei apar schematice, ele se susțin fie prin virtuți epice de netăgăduit, căci nu-i lipsește lui Demostene Botez darul narațiunii, fie prin onestitatea ambițiilor de introspecție. Nu mai puțin, ca romane ale dramatismului interior, ale situațiilor limită, ele reprezintă, pe aria literaturii noastre și în proporțiile cuvenite, acea descendență europeană a dostoievskianismului, care, mai cu seamă în Franța, și pe baza realismului tradițional, a ridicat „teza“ la demnitate estetică: de la Bernanos la Mauriac, de la Duhamel la Roger Martin du Gard. Este un drum pe care proza românească a lui Demostene Botez trebuie să fie continuată.

I. NEGOTÎTESCU

PERMANENȚA POEZIEI

Intr-un articol al său, Radu Boureanu putea surprinde și sublinia pregnant, în relația *poet-public*, o noțiune de fuziune, de comunicare între două mari părți componente, actul de creație și actul de percepere constituind în interferența lor circuitul sentimentului creat și acceptat. Într-adevăr, în acest caz de comunicare nemediată, *a da* și *a primi* sînt termenii unui continuu și direct ritm dialectic. Radu Boureanu a putut să definească și poezia drept uriașa cronică a sensibilității umane. Poezia este, în perpetua ei luptă cu inerția, cadența vie a timpului, ritmica destinului și a ireversibilului. Pentru Radu Boureanu poezia poate fi marele eșichier imaterial pe care se mișcă, se joacă, cu responsabilitate plenară, valorile timpului, mîini nevăzute mutînd pionii cuvintelor fatidice sau revelatoare. Poezia are un sens vital chiar atunci cînd accentul cade pe dramatic, pe dezesperare... Poezia vehiculează o încărcătură de gînd-emoție, de gînd-substanță, o prezență permanentă etic-umană. Poetul și pictorul (să nu uităm niciodată că în arta lui Radu Boureanu aceste unde estetice se interferează într-o simetrie adînc luminoasă) a încercat să definească *Poezia-pictură*, *pictura-poezie*, considerînd că nu poate fi ignorat fenomenul osmotic al culorii și cuvîntului în arta verbului. „Cuvintele au culoare — scrie Radu Boureanu — cuvintele pictează. Culorile vorbesc... ochiul și vederea modernă, deschise receptivității colaborării sunetelor și culorilor, surprind mai bine relația dintre aceste două moduri de exprimare = plastica și cuvîntul.“

Radu Boureanu reprezintă caracteristicile unui creator, unui umanist modern. El este plurivalent, înscris în aria unei multiforme activități intelectuale, poet, prozator, dramaturg, reporter, critic de artă, pictor, actor, muzician. Cei care îi sînt aproape îi recunosc și îndemînarea în mînuirea exactă a uneltelor care pot să înfrumusețeze trăirea umană, ca într-o casă mică a poeziei, pe care a ridicat-o cu mîinile lui dăruite, pe o colină a infinitului și ale cărei ziduri și culori au cîntat-o în versurile lor și alți poeți.

Din opera lui Radu Boureanu vreau să amintesc poemul dramatic *Satul fără dragoste*, cristalizarea unei undulații mioritice, a alternării, pe axele spațiului și timpului, în coborîrea și urcarea spre zonele fabuloase ale miturilor, din ale căror ape pure izvorăște dramatica istorie a poporului român, de milenii statornicit între aceste rîuri și munți.

Trecerea spre proză a lui Radu Boureanu nu a fost (după propria-i declarație) un abandon al poeziei. Este vorba de „interferență, de două mișcări de sensibilitate, care dacă sînt de aceeași frecvență, nu se înscriu în mod egal pe linia permanenței“. Nu pot să nu fie pomenite *Enigmaticul Baikal*, *Spătarul Miles-cu*, *Ceașca*, *Ustîme*, dar mai ales relativ recentul volum *Funia de nisip*, în care el și-a selectat o parte din articolele scrise pe arcul încordat al complexei vieți sociale și culturale a timpurilor trăite de scriitor. Aceste articole se pot revendica de la tehnica instanțanelor, ele surprinzînd, cu expresii verbale de concentrare maximă, esența semnificantă a momentului. În realitate, cele mai multe dintre articolele sale care cuprind un segment temporal de 35 de ani, capătă, în aprofundări, caracteristicile de meditație și de valoare ale eselui.

Încă din 1933 Radu Boureanu se situează, cu claritate, pe cele mai înalte poziții ale intelectualității care colaborează pentru salvarea demnității umane. Desebit de curajoase sînt articolele sale prin care denunță irracionalitatea în artă și filozofie, conturînd, profund neliniștit, umbrele fascismului. El portretiza în linii precise, de incisivitate gravurii în aramă. Oscilează de la miniaturismul care poate filigrana, pînă la cel mai imperceptibil detaliu, *masa de scris*, la coloritul care descrie cu trăsături de penel viguroase, muntele și marea. Poate că numai Geoghe Bogza îi poate fi alături în descrierea magnifică a răsăritenei Dobroge.

El crede puternic în etica scriitorului, în caracteristica sa de a fi o voce aparte, nu o unitate a unui cor comun, encomiastic. În concepția sa, literatura care reflectă socialul nu trebuie să inventeze, ci să picteze, să interpreteze atîngînd corzile artei. Nu spre literatura echivalentă cu procesul verbal trebuie să tindă scriitorul cetățean: „...Rapsodul popular — scria Radu Boureanu încă din 1961 —, subliniat stările naturii, sentimentele și acțiunile umane ale semenilor și proprii viață interioară. Ne-a lăsat o mare simbolică, o infinitate de simboluri și de imagini. Nu ar fi profitabil să nu ducem mai spre înalt acele facultăți ale artiștilor evului lor...“ Va reveni, arătînd că a fi un spirit modern, un creator care reflectă totdeauna noul, ținînd sâgeata privirii asupra culmilor clasicismului, înseamnă a ur-mări, dincolo de formă și expresie, de cuvînt, esența vremii tale...

Arta desțelenește terenul istoriei, cînd creatorul știe să alcagă faptele, operînd o sinteză, întrupînd caractere și suflete. Din lungă serie de asemenea creatori de suflet, Radu Boureanu trasează o luminoasă galerie de portrete ale unor neuitate personalități care au servit, cu atîta devoțiune, literale și limba românească: Baccovia, Duiliu Zamfirescu, Macedonski, Vinea, George Mihail Zamfirescu, și în ultima lui toamnă, neuitatul Mihail Sadoveanu.

Trebuie să fie amintită și activitatea intensă de traducător a lui Radu Boureanu, considerată de noi ca paralipomene ale poeziei sale. Pentru el, esența acestui gen al literaturii este de a face din traducere un *crystal transparent*, în posesia celui dar care este unic, al său, în transpunerea conținutului poeziei. Așa a reclădit sub cerurile românești construcțiile de vis, de patimă, de iubire și durere ale unor mari glasuri ale poeziei. Cine va uita talmăcirile *Poemelor* lui Alexandru Blok în care se păstrează și se retransmite prin limba română vibranta forță emoțională și se urmărește palpitînd itinerariul psihologic al unei profunde sensibilități care aspiră, neliniștită, spre cunoașterea adevărului integral. Așa sînt talmăcirile din Michelangelo, Pablo Neruda, din Robert Goffin, din poeții moderni ai Belgiei, tot atîtea prilejuri de artă pentru poetul român de a-și acorda limbajul propriu unor multicorde vibrații și unde învăluitoare. *Poemele* lui Emile Verhaeren sînt o altă demonstrație a tezei că *traducerea* în echivalențele ei structural-armonice este totdeauna o altă față a poeziei.

Poezia este facultatea predominantă a personalității lui Radu Boureanu, ca o luptă permanentă între umbră și lumină, cu încercarea de a pătrunde spre miezul radiant al lucrurilor. Toate versurile sale, orchestrate pe motivele durerii sau iubirii, ale tristeții sau setei de viață, armonizează în final fraza seninătății. Între precursorii săi, la sursele asimilate, pot fi amintite, chiar de poet, numele lui Ruskin, Maeterlinck, Paul Valéry, interferate de concepția fosforescentă despre poezie a lui Aristot, el însuși.

Într-o lucidă *Confesiune*, care este preambulul primului volum al *Scrierilor* sale, poetul declară, cu justificată conștiință despre propria valoare, că el este dintre aceia care „iubesc efortul și sînt adepți ai înălțimilor cucerite“. El pledează încă o dată pentru modernitatea artei care nu desfigurează natura umană nici frumusețea lumii. El se ridică împotriva *mimilor* posibili și a celor care liberalizează impostura. Justificînd rolul criticii (înaintea justiției immanente a timpului, singurul judecător inexorabil) în a sublinia autenticul, timbrul valoric, Radu Boureanu nu este de acord, total, cu acei critici care au subliniat preponderent latura plastică, coloristică a stilului sau poetic. Tot o viziune monocordă este și a celor care relevă stăruitoarea *solemnitate* a poeziei sale. El nu confundă niciodată starea elevată a artei verbului cu grandilovența și retorismul. El nu adoptă, între rigorile disciplinei sale poetice, în primul rînd *nesinceritatea*, mimetismul poetic, confecționarea unui modernism nestructurat, nesemnificativ, lipsit de substanța plasmuitoare. Radu Boureanu vehiculează prin substanța poeziei sale teme perene, stările și sentimentele iubirii, ale morții și vieții, ale dragostei pentru om și pentru colectivitatea căreia îi aparține. Simetria poeziei sale se revendică de la o ordine primordială, de la un ritm ondulatoriu. Rațiunea lui estetică temperează tumulturile, învățînd despre calmele echilibruri, generate de cunoaștere

și de contemplarea lucidă. Poezia lui Radu Boureanu este un bloc armonios al spiritului unui umanist modern, care are drept atribut frumusețea. În această permanență a poeziei trebuie să se caute specificul acestei profunde sensibilități contemporane. El pătrunde dincolo de scoarța care moare, sondând în fibrele esențiale, în vastele zăcămintele ale perenității. Și este atins de uriașa aripă a melancoliei eminesciene în convingerea că marea rană a omenirii este contrastul abisal dintre temporal și aspirația spre eternitate. Ca și pentru un alt mare poet scump inimii noastre, *Psyche* poate fi simbolul plural al literaturii lui Radu Boureanu. Iată cum se echivalează de poet splendida efervescență creatoare, trecerea gravă a înaltului prag al artei verbului :

„Cînd vreau citeodată să încep un poem se ridică un prag, se întinde o ceață, nu-i mai aud palpitul, nu-i mai disting o față, nedecorticat se-ascunde verbul — oricît îl chem, e ca o dragoste-n declin care îngheață, e ca o pană moale de hulub căzînd din cer, arborescență cu desenu-n caldu-i ger, cum pe un geam în februar o ferigă de gheață, topită-n laserul unui raze de soare.“

ALEXANDRU BALACI

„O PUBLICAȚIE AXATĂ PE REALITĂȚILE ROMÂNEȘTI“

Grupăm sub acest titlu răspunsurile primite la ancheta deschisă cu prilejul împlinirii a șaptezeci de ani de la apariția VIEȚII ROMÂNEȘTI. Întrebările noastre au fost următoarele:

1. Care au fost legăturile dumneavoastră cu revista Viața Românească și cu grupul de scriitori și oameni de cultură din jurul ei?

2. Cum apreciați rolul Vieții Românești în contextul literar, cultural și social al perioadei pe care ați cunoscut-o mai bine?

3. Cum vă apare în perspectiva timpului evoluția de pînă azi a revistei și care sînt după opinia dumneavoastră, locul și specificul ei în peisajul revuistic actual?

Desigur, istoria revistei editate de Stere și Ibrăileanu în 1906 la Iași este scrisă și locul ei proeminent în mișcarea de idei de-a lungul acestor decenii e în general cunoscut. S-au scris mii de pagini de studii și evocări, s-au publicat corespondență și acte, viața lui Ibrăileanu — conducătorul efectiv al publicației pînă la mutarea ei în Capitală — a fost cercetată pînă în laturile ei cele mai delicat-obscură. Opera scriitorilor din cercul Vieții Românești a devenit un bun național și ilustrează de mult cărțile de școală. S-ar părea că, cel puțin pentru perioada de pînă în 1940, cam totul s-a spus și lucruri substanțiale noi, care să zdruncine serios opțiunile formate nu mai sînt de așteptat. Revista vorbește de altfel pînă și prin mastva prezența a colecției ei pe cîteva rafturi de bibliotecă, expresie a unei concentrări și continuități de eforturi spirituale fără egal în istoria culturii noastre.

Dacă, în aceste condiții, am apelat încă o dată la redactorii și colaboratorii mai apropiați revistei în diverse perioade ale evoluției sale, am făcut-o nu cu gîndul de a adăuga detalii la multa anecdotică aflată în circulație, ci mai ales cu intenția de a incita la eventuale reevaluări și precizuni. Acestea au devenit posibile cu deosebire azi, cînd stadiul de dezvoltare atins de societatea românească pune într-un mod mai nuanțat și mai acut în același timp relația trecut-prezent iar necesitatea unei educații permanente obligă la valorificarea deplină a întregului tezaur al culturii naționale.

N-a fost străin de noi nici gîndul (exprimat deschis de altfel în ultima întrebare) de a îndemna la comunicarea unor reflecții privind Viața Românească de azi, de a cunoaște cu alte cuvinte opinia unor personalități ale vieții culturale asupra rolului din ce în ce mai mare pe care-l are de jucat și în viitor o revistă literară.

După lectura celor cîteva zeci de răspunsuri primite (din care publicăm astăzi, din lipsă de spațiu, numai o primă parte, în numerele 4 și 5 urmînd să facem loc textelor semnate de Ion Clopoșel, D. I. Suchianu, G. Zane, H. Zilber, George Lesnea, Mircea Mancaș, Ion Biber, N. Carandino, T. Cristureanu, Constantin I. Botez, Ion Zamfirescu, Edgar Papu, N. Tatu, Ștefan Popescu, C. I. Gulian, Al. Balaci, Silviu Iosifescu. Ov. S. Crohmălniceanu), putem afirma că speranțele noastre au fost răsplătite. Istoria literară — și nu numai literară — va avea desigur de meditat asupra acestei întruniri prin corespondență a colaboratorilor Vieții Românești dintre cele două războaie, la care se adaugă și alți scriitori și publiciști cu orientare de stînga, chiar dacă au stat mai departe de revistă, precum și unii din colegii noștri care au condus-o în perioada de după Eliberare.

...PÎNĂ PRIN 1930—1932 — DIMENSIUNEA CALITATIVĂ A CONTRIBUȚIILOR. — 1. Într-un anumit sens, legăturile mele cu Viața Românească sînt ceva mai vechi decît apariția ei. Începînd din septembrie 1904, am fost elevul lui G. Ibrăileanu în prima clasă a cursului superior de la Liceul Internat din Iași. Pot afirma că el prefigura spiritul revistei pe care urma s-o conducă, peste un an și jumătate, ca redactor-șef. După părerea mea, el înfrunghia concepția nu numai literară, ci și social-politică a Vieții Românești într-un mod oarecum desăvîrșit. Este adevărat că, în ce privește acest ultim aspect, gloria lui trebuie împărțită cu a lui C. Stere, care îl întrecea din punctul de vedere al avîntului militant manifestat, dacă pot

spune așa, direct și concret. Și G. Ibrăileanu era un revoluționar, dar temperamentul său, ajutat, mai târziu, de un scepticism caracteristic, îl împiedica să dea spiritului său revoluționar forme puternice, care să zguduie și să îndemne la acțiune, ca în cazul lui C. Stere.

Date fiind preocupările mele ulterioare, care existau desigur, în germene încă din adolescență, am avut foarte slabe legături cu scriitorii *Vieții Românești*, chiar și după ce am ajuns la maturitate. De altfel, frecventam (cu începere de prin 1910) destul de rar redacția ei, dus, și nu numai prima și a doua oară, de G. Ibrăileanu. De obicei, nu întâlneam nici un scriitor propriu-zis, cu excepția lui Topîrceanu, care făcea parte din personalul redacțional. Pe Sadoveanu l-am văzut acolo târziu, iar pe I. I. Mironescu îl cunoșteam de mai înainte, și nu în calitatea lui de „creator”. Frații Teodoreanu și-au făcut apariția după primul război mondial. La fel Al. A. Philippide.

De altminteri, relațiile cu scriitorii nu mă atrăgeau. Și aceasta, din cauza sentimentului că ei reprezintă o lume aparte, foarte deosebită de a mea. Le citeam și, când era cazul, le admiram producția, căci literatura îmi plăcea, grație în mare măsură, și lui G. Ibrăileanu, care mă ajutase încă din liceu s-o înțeleg mai mult ori mai puțin just. Pentru mine *Viața Românească* era, înainte de toate, port-drapelul unui crez social-politic foarte avansat pentru vremea aceea, în slujba căruia se găseau, trebuiau să se găsească literatura și arta în general. *Viața Românească* însemna, pentru mine, în primul rând, G. Ibrăileanu. Aceasta, și din cauze de ordin afectiv, care lipseau în ce privește atitudinea față de C. Stere, care îmi impunea enorm și chiar mă intimidă prin personalitatea sa vijelioasă. De altfel, pe directorul *Vieții Românești* nu l-am cunoscut personal, în sensul curent al termenului.

2. Răspunsul la nr. 1 conține, în linii mari, și răspunsul la punctul 2. Fac și aici distincția între cele două laturi ale activității revistei: literatura propriu-zisă și cea social-politică. Am crezut totdeauna și continuu să cred că *Viața Românească* a fost, pentru epoca ei de început (1906—1916) și pentru cea imediat următoare (până prin 1930—1932), cel mai important periodic al țării noastre chiar și din punct de vedere literar. Ea a jucat un rol asemănător ca valoare cu acela al *Convorbirilor literare* din perioada lor ieșeană și, într-un fel, cu acela al *Daciei literare*, „mama” amindurora sub anumite aspecte. Nici una dintre celelalte reviste, unele celebre, apărute concomitent, în epoca respectivă, sau după, nu se poate compara cu *Viața Românească* din punctul de vedere al prestigiului și, deci, al influenței de care se bucura ea, chiar printre scriitori, ca să nu mai vorbesc de publicul larg al cititorilor ei.

Oricît de mare o văd eu această însemnătate de ordin strict literar, cealaltă, de natură social-politică și culturală în general, mi se pare superioară. O literatură poate înflori, dacă împrejurările istorice o ajută, și fără reviste, deși nu tăgăduiesc rolul acestora în anumite limite. În schimb, un climat social-politic progresist nu se poate crea și nici dezvolta fără sprijinul unui periodic la înălțimea năzuințelor epocii. Din acest punct de vedere, meritele *Vieții Românești* sînt absolut excepționale. Rolul ei în formarea și întreținerea unei atmosfere politice avansate printre intelectualii noștri este considerabil. Voi da un singur exemplu, și acesta general. În mișcarea antifascistă dintre cele două războaie mondiale, numărul personalităților care nu numai au aderat ci au și militat pentru ideile ei, provenind direct sau indirect din contactul cu această revistă, este impresionant. Eu însumi mă proclam, sub acest aspect, produsul ei prin excelență.

Cercurile reacționare sau numai naționaliste acuzau pe conducătorii *Vieții Românești* de cosmopolitism, și aceasta numai pentru că ei erau democrați burghezi de stînga. Din punct de vedere național, ei nu erau prin nimic inferiori, ca concepție și atitudine, celor mai „naționali” dintre oamenii noștri politici de oricînd. Rubrica „Serisori din Ardeal”, de exemplu, întemeiată, cred, încă de la început, constituie una dintre dovezile, elocvente în acest sens, ale înfrățirii mele. Iar faptul că C. Stere a fost arbitru, solicitat de ardeleni, în conflictul de ordin național de peste munți, acolo unde conștiința românească era atît de vie, nu poate fi interpretat decît în același mod.

3. În condițiile actuale *Viața Românească* nu mai poate fi ce a fost în epoca ei de început. Și se înțelege de ce, nici înainte de instaurarea regimului nostru socialist, ea nu și-a putut păstra autoritatea altădată incontestabilă. Și nu din cauză că se „învechise”. Chiar din punct de vedere pur literar ea își lărgise orizontul într-o măsură apreciabilă, cum probează, ca să dau un singur exemplu, colaborarea masivă a Hortensiei Papadat-Bengescu. De altfel, trebuie să repet ce am spus deja sub 1: o revistă, oricît de excepțională,

nu poate „crea“ literatură. Poate crea însă cultură și, mai ales, o conștiință social-politică avansată. Cîtă vreme a rămas la Iași sub conducerea directă a lui G. Ibrăileanu, ea a continuat să-și îndeplinească acest rol cu același succes ca la început. După ce s-a mutat la București, lucrurile au luat altă înfățișare. Măcar fetișismul locului unde se produce un eveniment mai caracteristic, măcar ieși din minte ideea că la Iași exista o atmosferă mai favorabilă pentru activitatea ei și tot așa, absența lui G. Ibrăileanu, în ciuda faptului că el a fost înlocuit prin faptul că *Convorbirile literare* au avut aceeași soartă prin mutarea lor la București, deși se găsea acolo mentorul ei, care nu se mai ocupa însă direct de concepția literară și cea social-politică, decît o revistă la fel ca toate celelalte. Poate și trebuie — o obligă la aceasta trecutul ei — să le întrecă pe toate prin dimensiunea calitativă a contribuțiilor. Mijloace materiale are, desigur, la dispoziție din belșug, fiind cea mai veche și, sper, cea mai importantă revistă a Uniunii scriitorilor din R.S.R. Cît despre forțele literare, culturale și ideologice, situația se prezintă și mai limpede. Are de unde alege. Numai să știe cum.

IORGU IORDAN

DE LA O MARE ALTITUDINE DOCTRINARA. — Legăturile mele cu *Viața Românească* și cu unii dintre colaboratorii ei de mare prestigiu datează din anul 1923. Atunci am trimis de la Paris prima mea colaborare la foarte apreciată — de mine și de mulți din generația mea — revistă. Anume, am trimis un eseu despre Pascal cu ocazia tricentenarului nașterii filozofului. Esul i-a plăcut lui Ibrăileanu, care mi-a trimis prin Mihai Ralea un onorar surprinzător de mare și o scrisoare prin care mă îndemna să continuu colaborarea. Pentru atunci tînărul student care eram, faptul de a-și vedea tipărit primul său eseu în prestigioasa revistă ieșană a fost, firește, izvor de încurajare și de — credeam eu — justificată mîndrie. Îndrăznisem să solicit redacției *Vieții Românești* publicarea sus-menționatului eseu la propunerea prietenului meu Ralea, căci altfel, cine și-ar fi putut imagina, în 1923, că are să devină, cu prima sa încercare în ale scrisului, colaborator solicitat al unei publicații în paginile căreia apăreau constant texte icsălitate de M. Sadoveanu, G. Ibrăileanu, Mihai Ralea, I. Teodorceanu, G. Topîrceanu.

În anii ce-au urmat, am continuat să trimit *Vieții Românești*, sub titlul „Scrisori din Paris“ propus de Ralea, articole și eseuri, pînă în 1929, an cînd m-am întors în țară și am fost prezentat de Ralea lui Ibrăileanu și, ceva mai tîrziu, lui M. Sadoveanu, pe care în cursul anilor următori îl întîlneam de cîte ori venea la Cluj, la masa cu vin generos a lui Ștefan Boeriu, prieten de vînătoare și de pescuit al marelui nostru Sadoveanu. La una din aceste întîlniri în casa lui Boeriu — era în anul 1937 sau 1938 — am aflat că „Conu Mihai“ a avut răbdare să cetească, îndrumat de Ralea, *Existența Tragică*, și a avut gîndul generos să-mi spună că i-a plăcut.

După 1930, reținut de numeroase obligații profesionale, colaborarea mea la *Viața Românească* a continuat sporadic și numai cu numeroase recenzii.

Cît privește rolul ei pe multiple planuri ale culturii noastre, în perioada pe care am cunoscut-o mai de aproape, acest rol a continuat să fie cel pe care și-l asumase la înființarea ei. Adică, pe plan social, *Viața Românească* a luptat cu dîrzenie și talent, și de la o mare altitudine doctrinară, ideologică, împotriva obscurantismului retrograd în orice formă și la orice nivel s-ar fi manifestat el; iar pe plan literar a încurajat — și adesea a descoperit — talente tinere. Ea a apărut, în lumina pe care ne-o dă totdeauna rațiunea și umanismul altoit pe ea, tot ce a fost și este înaltă valoare umană în cultura și-n viața socială a poporului nostru.

Datorită acestor mari merite ale sale, revista *Viața Românească* se integrează în mod firesc ca forță ideologică progresistă și deci pozitivă, de prim plan, în cultura noastră socialistă. Ea are dreptul și chemarea să continue a ocupa un loc de frunte printre numeroasele reviste care apar azi în România Socialistă.

D. D. ROȘCA

IDEALUL SOCIAL ȘI COMPLETA LIBERTATE A GÎNDIRII — EXTRAGEREA DIN ACTUALITATE A UNOR ELEMENTE DE DURATĂ — POLEMICA ÎNTELEACTUALĂ PE IDEI. — Am colaborat la *Viața Românească* începînd cu numărul din martie 1920, cînd, după o întrerupere de aproape patru ani, din cauza războiului din 1916—1918, revista și-a reluat activitatea. Mi-am continuat colaborarea de-a lungul anilor, la intervale mai mici sau mai mari, pînă în 1940, cînd *Viața Românească* și-a întrerupt din nou apariția, ca să iasă iarăși la iveală după 23 August 1944 și cînd mi-am reluat și eu colaborarea pînă în ziua de azi.

Într-un prospect-program intitulat „*Viața Românească* apare. Cîteva cuvinte către public”, apărut în 1920 și în care se dă și o listă a colaboratorilor grupați în „Asociația literară și științifică *Viața Românească*”, un cititor de astăzi cu oarecare cunoștințe despre starea culturală a României din acea perioadă, poate să observe un lucru de obicei destul de rar la înființarea unei publicații și anume diversitatea un lucru de obicei destul de rar la înființarea unei publicații și anume diversitatea colaboratorilor. Oamenii foarte deosebiți între ei alături în ce privește formația lor profesională și în ce privește domeniul lor de activitate stau alături pe această listă. *Viața Românească* pornea din nou la drum într-un mod destul de rar întîlnit în programul unei publicații periodice și caracterizat prin lipsa oricăror trăsături de coterie, cu o lărgime de orizont prielnică pentru prețuirea dezinteresată a talentului și a valorii intelectuale. În cele „cîteva cuvinte către public” se spunea: „Născută din nevoia unei mai sănătoase orientări a opiniei publice în toate domeniile vieții naționale, *Viața Românească* a susținut timp de zece ani, între 1906 și 1916, pînă la izbucnirea războiului nostru, revendicările democratice la ordinea zilei luptînd — în paginile unei publicații destinate ideilor și discuțiilor teoretice — pentru ridicarea păturilor adînci ale neamului la o formă de viață mai înaltă (...) *Viața Românească* rămînd credincioasă vechiului ei ideal social și crezului literar de completă libertate a gîndirii, va căuta să fie și pe viitor locul de întîlnire al tuturor talentelor și forțelor creatoare”.

Condusă în primii ani de G. Ibrăileanu, animator incomparabil al revistei de la început, din 1906, apoi de oameni care au urmat cu fidelitate și cu curaj tradiția „idealului social” și a „crezului libertății de gîndire”, *Viața Românească* și-a continuat după 1930 drumul, în împrejurări adesea dușmănoase față de ea.

Astăzi, cînd revista împlinște șaptezeci de ani de existență, ceea ce înseamnă o vîrstă nu prea des întîlnită la vreo publicație periodică, și de la noi și din alte țări, cred că una din preocupările sale principale trebuie să fie continuarea tradiției de la 1906 și 1920 și imbinarea acestei tradiții cu cerințele prezentului. Este ceea ce, de altfel, reușește să realizeze din ce în ce mai bine. În paginile ei (pe care tocmai în vederea acestui scop, aș vrea să le văd mai numeroase) își găsesc și trebuie să-și găsească tot mai des un loc larg, pe lîngă partea de creație literară, studii și eseuri mai întinse care tind către extragerea din actualitate a unor elemente de durată. Tradiția revistei se întemeiază în mare măsură și pe acest principiu de lucru. Totodată latura informativă este asigurată de recenzii și de revista revistelor, alături de care ar trebui să se reia rubrica de *Miscellanea*, înființată în 1906 și în care și-ar avea locul din cînd în cînd și cîte-o polemică, întemeiată pe idei, nu pe sentimente.

De o publicație cum este *Viața Românească* e nevoie mereu. Ea are o tradiție sănătoasă de păstrat și lucrează într-un spirit de acceptare cu chibzuială a înnoirii necesare, spirit cuprins chiar în această tradiție.

ALEXANDRU PHILIPPIDE

NEDECLARAT, DAR SIMȚIT — O OAZĂ DE DEMOCRAȚIE. — Curînd după întoarcerea mea de la studii, din Franța, am luat contact cu *Viața Românească*, pe care începuse să o editeze *Adevărul*. Imediat apoi, începînd din 1930, am publicat, din timp în timp, în paginile revistei, articole de lingvistică. O colaborare intermitentă mi-a fost acceptată și după Eliberare. Dar relații strînse și chiar muncă permanentă am manifestat în anii 1937—1940.

Între timp ideile mele politice se precisaseră, la *Adevărul* nu mai puteam lucra, astfel că am fost bucuros să găsesc ospitalitate în paginile *Vieții Românești*. Trebuie să adaug de altfel că după scurtă vreme am devenit un purtător de cuvînt, neDECLARAT, dar simțit, al Partidului Comunist în redacția revistei. Se ocupau de ea

M. Ralea și mai ales D. I. Suchianu. Aveam ședințe de câteva ori în fiecare săptămână, se discuta numărul apărut și cele în pregătire și, bineînțeles, se treceau în revistă evenimentele politice recente.

Evident, nu toți colaboratorii erau pe aceeași linie politică, dar în general se poate spune că atmosfera era progresistă. Am recomandat eu însumi diverse persoane orientate spre stînga care au fost acceptate să colaboreze.

După părerea mea, în acei ani de crîncenă reacțiune, *Viața Românească* a constituit o oază de democrație și a servit la crearea și dezvoltarea atmosferei care a pregătît răsturnarea regimului reacționar.

AL. GRAUR

VISUL UNEI EVOLUȚII MAI RAPIDE A ȚĂRANIMII SPRE SOCIALISM — CEVA DIN SPIRITUL ȘI LINIA ÎNAINȚAȘILOR — O TRADIȚIE LITERARĂ NOUĂ. — Cunosce *Viața Românească* cu deosebire din epoca interbelică. Puțin chiar și dinaintea primului război mondial, cînd eram elev. Am cunoscut-o mai întîi ca lector destul de fidel, îndrăgostit în mod deosebit de Constantin Stere, pentru care am avut un cult. Ca fiu de țaran, poate, atunci cînd revista era condusă de el, am fost ciștigat și de persoana lui ca și de poporanismul căruia îi deschidea drum și care îmi satisfăcea visul unei evoluții mai rapide a țărânimii spre un socialism cu salt peste capitalismul burghez. Și îmi plăcea evident și cum scria. Ca cititor al *Vieții Românești* mărturisesc că l-am preferat la acea dată — într-un fel și mai tîrziu — pe Stere lui Ibrăileanu. În evoluția mea spirituală am plătit, aș putea spune, un tribut destul de mare acestei obsesii. Cu greu m-am detașat, pe cît am putut, de ea.

Colaborator la *Viața Românească* am devenit în anii directoratului lui Mihai Ralea, cu un fel de eseuri pedagogice. Pentru Mihai Ralea am avut de asemenea o afecțiune, o mare și statornică afecțiune. De astă dată și prin legături directe, ca și de colaborare. Am colaborat cu Ralea secundîndu-l într-un fel, mai cu seamă în activitatea lui politică. În general, lui Ralea nu-i plăcea didacticismul iar eu eram ce eram, adică pedagog. M-am simțit deosebit de măgulit odată auzindu-l spunînd că singura lui legătură cu pedagogia este prietenia cu mine. Vroia să spună că eu sînt un pedagog fără apucături didactice? Așa mi-a plăcut să cred.

Perioada directoratului lui Ralea, ca și cea imediat următoare au fost, după părerea mea, momente aparte în evoluția revistei în anii '30. A revistei și a literaturii românești în întregimea ei. Niciodată poate n-au mai existat în istoria culturii românești asemenea condiții de înfîlnire și confruntare de poziții și opinii. Curentele cele mai deosebite, dela stînga la dreapta, erau prezente pe scena vremii. Clasa dominantă, puterea oficială ca atare nu izbutea să le domine, cu toate măsurile uneori foarte drastice pe care le-a luat, nu o dată. În acești ani au existat multe publicații, dar la puține din ele cred că se găsea, ca la *Viața Românească*, o asemenea atmosferă care să permită discutarea, cu un larg orizont de cuprindere a tuturor problemelor la ordinea zilei. Stăruia ceva în această atmosferă din spiritul și linia înaintașilor, dar ferestre larg deschise făceau să pătrundă în ea aerul vremii, atît cel autohton cît și de mai departe; iar tendința și orientarea generală spre stînga izbutea să-și mențină o poziție proprie distinctă. Revista era conștientă de acest lucru, după cum și adversarii ei erau. Și n-o cruțau. În acești ani revista a găzduit, după cum se știe, sub pseudonim, și gîndurile lui Lucrețiu Pătrășcanu. Era oricum temerar atunci, pentru cenaclul revistei în întregimea lui, să accepte asemenea colocaturi.

În acei ani, Ralea a scris o parte din eseurile pe care mai tîrziu, în 1949, le-a publicat sub titlul *Între două lumi*. Și titlul volumului și conținutul lui sînt semnificative și caracterizează din plin activitatea revistei *Viața Românească* din preajma războiului, ca și a răsturnărilor care aveau să urmeze. Ralea era perfect conștient de acest lucru. O spune clar în micul cuvînt introductiv al cărții. „Studiile și eseurile, grupate în acest volum, zice el, disparate prin preocupările lor, au totuși ceva comun: atmosfera ideologică a unui timp de tranziție, a unei epoci turburi în plină devenire, cu directivele șovăitoare ale unor tendințe, care își caută înfrigate, un criteriu. Istoricul viitor va înțelege, poate, din problematica lor, care a fost zbulcumul și miopia unor generații suspendate în vidul cuprins între

două evuri." Aceste cuvinte sînt scrise și subscrise în 1943. Nu știu dacă ele spun mai mult prin ceea ce exprimă explicit, sau ceea ce nu spun, dar lasă foarte clar să se înțeleagă. Era însăși poziția *Vieții Românești* exprimată, — pentru ca să se știe — atunci cînd ea, revista, deja nu mai apărea. Fusese, după cum se știe, suprimată în 1940.

STANCIU STOIAN

P.S. Recitind cele scrise mai sus despre *Viața Românească* antebelică, observ că le sînt de lipsă două lucruri esențiale: o vedere de ansamblu, în chip de concluzie, și cîteva cuvinte măcar, care să spună ceva despre prezentul și viitorul ei.

Pentru trecut, așa cum s-a mai spus, de altfel, *Viața Românească* se distinge prin două trăsături importante: căutarea unui specific național popular, fără exaltări naționalist-șovine și o ridicare a preocupărilor creatoare la nivelul vieții și civilizației moderne. În era socialistă, aceste trăsături îi rămîn desigur. Și le are de fapt. Le au și celelalte reviste. Le au în spiritul noii structuri sociale, care e o realitate, de la care nu pot și nu trebuie să se sustragă. Ca organ al Uniunii Scriitorilor însă, *Viața Românească* trebuie să facă mai mult: să stăruie în această direcție în model și spirit de sinteză, să creeze, ca să zicem așa, mai mult ca alte reviste o tradiție literară nouă în spiritul a ceea ce numim azi umanism socialist. Noblesse oblige.

St. St.

ATENȚIA LA CALITATE, GRIJA STATORNICĂ A LUI IBRĂILEANU — GARANȚIE DE CONTINUITATE — FERVOARE PENTRU MARILE IDEALURI ALE CULTURII. — Am colaborat tîrziu la *Viața Românească*, în 1965, cînd Demostene Botez, directorul revistei, ales președinte al Uniunii Scriitorilor, mi-a propus să preiau conducerea redacției. Acest regim a durat timp de doi ani, într-o colaborare strînsă, mai ales în anul al doilea, cînd directorul revistei, părăsind conducerea Uniunii, s-a putut ocupa efectiv de mersul revistei lunare. La *Viața Românească* am dat în acel interval cîteva scurte articole și am redactat rubrica *Miscellanea*.

Din gruparea *Vieții românești* cunoscusem pe M. Sadoveanu, D. D. Pătrășcanu, care mi-a dăruit în bloc toate cărțile sale și ale cărui *Amintiri ale lui Constantin Cassian* le admirasem din adolescență, pe Eugen Botez (Jean Bart), căruia îi recenzasem romanul *Europolis*, pe Paul Zarifopol, cu care am colaborat apoi regulat la *Revista Fundațiilor Regale*, pe Al. Philippide, pe Al. O. și Ionel Teodoreanu, pe Henriette Yvonne Stahl, pe George Lesnea ș.a. N-am avut ocazia să-l cunosc pe G. Ibrăileanu, pe care-l admiram de departe pentru caracterul său și pentru capodopera romanului nostru de analiză, *Adela*, dar cu Constantin Stere am stat o singură dată de vorbă (voi povesti cîndva scena la care s-a dedat). Socot că posteritatea i-a dat dreptate lui G. Ibrăileanu, identificîndu-l cu *Viața Românească*, deoarece în timpul vieții, cu o prea mare modestie, se ținuse statornic în umbra sumbrului fost deținut în închisorile țariste și surghiunit în Siberia.

În calitate de critic și istoric literar, obligat să cunosc revista pe tot parcursul ei de șapte decenii, nu pot decît să-i recunosc eminenta situație în literatura dinainte de primul război mondial, iar apoi, din momentul istorice dispute în jurul specificului național. Epoca marilor controverse trecînd (ca să nu zic apunînd), revista s-a menținut la un nivel artistic, netăgăduit de nimeni. Atenția la calitate, a fost, de altfel, grija statornică a lui G. Ibrăileanu, al cărui dogmatism era temperat de un ales gust literar.

N-aș îndrăzni să fac pronosticuri de viitor. Sînt însă convins că trecutul prestigios al revistei constituie o garanție de continuitate, în spiritul pe care și redacția actuală îl menține cu fermitate.

Aflîndu-mă în pragul unui nou jubileu, urez *Vieții Românești* să atingă centenarul și chiar mileniul, cu aceeași fervoare pentru marile idealuri ale culturii naționale și ale umanismului socialist, pe care le-a servit cu atîta devotament și strălucire.

ȘERBAN CIOCULESCU

lungul deceniilor. Din tematica ultimelor numere, se pare că există tendința largirii orizontului în această direcție. Accentuarea unei asemenea orientări ar conferi revistei, după părerea mea, o mai evidentă și mai puternică personalitate proprie.

Mă gândesc și la posibilitatea ca, în perspectivă, grupul redacțional, împreună cu colaboratorii mai apropiați, să îndeplinească și funcția unui fel de cenacul ideologic, unde să se realizeze un fructuos schimb de păreri, în lumina materialului dialectic și istoric, confruntări principiale în spirit creator, novator asupra marilor probleme ale societății socialiste românești, ale procesului revoluționar mondial și, în general, ale lumii contemporane. Din aceasta ar rezulta o contribuție în plus, la permanenta largire și îmbogățire a tezaurului culturii și ideologiei noastre socialiste.

ȘTEFAN VOICU

SUB VRAJA ȘI VEGHEA LUI IBRĂILEANU — MODEL DE CETATE ÎNTELECTUALĂ DESCHISĂ. — 1. Faptul de a fi venit, în toamna anului 1929, la Iași, ca student la Facultatea de Litere și Filosofie, a constituit pentru mine — și desigur și pentru alți colegi ai mei — un veritabil privilegiu : acela de a descoperi și respira, încă din primul an al formării noastre universitare, atmosfera intelectuală a acelei „Florențe a României” — cum avea să-i spună, mai târziu, G. Călinescu — în climatul căreia „Viața Românească”, deși din ianuarie 1930 avea să apară la București, era principalul generator de umanism, de elevată spiritualitate, cu o bogată tradiție în urma ei, dar, mai presus, cu o prezență, încă activă prin principalii ei reprezentanți de atunci. Se-nțelege că în fruntea lor se situa G. Ibrăileanu care, deși suferind, se bucura de un imens prestigiu în viața universitară și în viața culturală a Iașului, în genere ; era polul magnetic al orientării celor mai buni dintre studenții, care, de altfel, aveau în această privință, ca exemplu pe majoritatea profesorilor lor : Iorgu Iordan, I. Botez, Tr. Bratu, Octav Botez, Mihai Ralea, Petre Andrei, Șt. Zeletin, Dan Bădărău, C. I. Balmuș, Al. Claudiu ș. a. Totodată, în frunte cu Mihail Sadoveanu, scriitorii : G. Topîrceanu, I. I. Mironescu, M. Codreanu, Demostene Botez, Otilia Cazimir, Lucia Mantu, Ionel și Păstorel Teodoreanu, mai tînărul George Lesnea erau în Iași, îi vedeam pe stradă, ni-i imaginam în clădirea redacției și a tipografiei din str. V. Alecsandri, nr. 3. Mai rar auzeam de C. Stere, știam că e la București, în culisele vieții politice, sau retras la Bucov, unde redacția întinsul său roman memorialistic, din care primele două volume aveau să apară în 1931, după cum, în cursul anului 1930, au văzut lumina tiparului, în volumul *Privind viața*, acele, unice în felul lor, reflecții ale lui G. Ibrăileanu.

2. Am evocat încă din 1940 (într-o cuvîntare la dezvelirea unui bust al lui Ibrăileanu, publicată în *Insemnări ieșene* și reprodusă în *Confruntări literare*, apoi, mai amplu, în Introducerea lui *Jurnal ieșan*), împrejurările mai mult decât norocoase pentru mine de a fi fost remarcat — cum se spune — de către Ibrăileanu încă de pe cînd eram student în anul II, de a mă fi bucurat de grația generozității lui și a-l fi putut frecventa, în vizite într-adevăr memorabile, în casa din Fundacul Buzdugan nr. 7, de a-l fi ascultat în intimitatea acelei atmosfere de inegalabilă delicatețe sufletească, de a-l fi cunoscut, astfel, mai apropiat din manifestările lui față de semenii, toate contrazicînd flagrant falsă legendă a claustrării lui : care era fortuită, din cauza bolii și, mai presus, din cauza excesivei, dar cu atît mai nobile, griji de a nu-și dezvălui suferința fizică, boala ce-l ținea la pat. Mizantrop, în acest mod, doar cu sine, Ibrăileanu a fost pentru etapa decisivă a formării caracterului meu cel mai puternic generator, și prin aceasta modelator, de dăruire simpatetică, sub imperiul celei mai discrete dar tocmai prin aceasta exemplare iradierii de bunătate, ca un fluid transmițînd modestia, lipsa oricărei ostentații sau poze, deși figura și aura personalității lui se proiectau acum într-un orizont de legendă. Pot spune că n-am întîlnit — și am suficiente motive, personale, să cred că nici nu voi întîlni — un asemenea om cu o atît de puternică forță de înfrîurare tocmai prin impresia de inefabilă estompare a personalității lui în relațiile cu cei pe care-i acceptase a-l frecventa — și aceasta nu ca o favoare, ca un act ce, poate, te-ar fi putut copleși, ci ca una din cele mai spontan manifestate relații interumane.

În ambianța acestui fermecător umanism, din care mi-a fost dat să mă împărtășesc, la Iași, și apoi, într-un climat de confruntare umană încă mai sublim, în iarna anului 1936, la București, la Sanatoriul Diaconeselor, unde Ibrăileanu își dăruia ultimele lui licăriri de bunătate în preajma sfârșitului pe care-l știa apropiat, cu un efort încă mai intens de a nu i se bănuia acuitatea suferinței și, astfel, de a nu-ți solicita, cumva, compasiunea sau a te tulbura — „Viața Românească” s-a concretizat definitiv pentru mine în marele ei spirit călăuzitor și în atât de pasionatul ei defensor care, din martie 1906, când a luat ființă, până în 1930, când redacția s-a strămutat la București — și repercusiunile n-au întârziat să se resimtă —, a întrupat pe cel mai inspirat și mai dăruit arhitect al celei mai importante reviste românești din cei 10 ani (martie 1906 — iunie 1916) până la intrarea României în primul război mondial și, apoi, continuând tot la Iași încă zece ani (martie 1920 — decembrie 1929). Ca atare, adică sub vraja și veghea lui Ibrăileanu, „Viața Românească” a împlinit rolul major, indicat chiar prin titlul său, de polarizator al tuturor marilor talente scriitoricești de pe întreaga arie a țării, contribuind enorm la redeschetarea națională și socială și, după Marea Unire de după 1918, la consolidarea în spirit a statului național român în granițele lui firești, la afirmarea tot mai viguroasă a culturii noastre într-o perioadă de creație efervescentă, în cadrul căreia un stimulator din cei mai activi va fi, din primăvara anului 1921, Partidul Comunist Român.

3. Mai presus de ideologia propriu-zisă promovată de doctrinarii săi în frunte cu C. Stere, ideologie care, cum am scris într-un studiu din martie 1966, avea ca principală dimensiune pe cea a înfăptuirii concrete a unității naționale pe întreg cuprinsul *vieții românești*, — revista cu acest titlu a însemnat un climat și o tribună de prestigiu pentru afirmarea celor mai valoroase talente literare și, totodată, a celor mai înzestrate capacități în domeniul științelor umane. Mai mult încă: în perioada primului pătrar de veac al existenței sale, „Viața Românească”, deși apărea la Iași a constituit o revistă centrală și un model de cetate intelectuală deschisă, reușind să-și atragă mereu noi generații de talente și colaboratori, într-un spirit, într-o structură publicistică de tip european, cu o tehnică și o exigență exemplare: ca varietate în informație, ca pondere în comentariul vieții culturale, literare și artistice, ca împărțire judicioasă a spațiului său beletristic, ideologiei, științei propriu-zise.

Trecând și prin unele perioade de eclipsă — dincolo de suspendările cu prilejul celor două războaie mondiale —, „Viața Românească” a oferit în anii noștri, mai ales, o largă posibilitate de a stimula dezvoltarea creației noastre în proză. Astăzi, deși redusă ca proporții, „Viața Românească” este unul din mensualele noastre cele mai vii, progresul în tehnica de cuprindere variată dar semnificativă a actualității fiind tot mai remarcabil. De la acest punct de nivel, ea poate privi cu o vibrație nouă spre primul pătrar de veac al existenței sale ieșene și, cu atât mai intens, în perspectiva continuării dăruirii de energie spirituală, ipostaziată cu prioritate în arta cuvîntului românesc, promovînd, astfel, în ansamblul literar al culturii noastre socialiste, idealurile ei cele mai nobile și cele mai imperative.

GEORGE IVAȘCU

PREA „CLASICĂ” PENTRU NEASTÎMPĂRUL ANILOR MEI — CINE NU ESTE CONTESTATAR LA DOUĂZECI DE ANI? — SPIRITUL DE ORDINE INTELLECTUALĂ AL LUI IBRĂILEANU — EXPRESIE A VALORILOR DE DURATĂ — ANUMIT ECLECTISM — NU MAI AVEM NEVOIE DE ARGUMENTE? — Nu am amintiri speciale legate de o anumită perioadă a *Vieții Românești*, în afară de aceea care derivă din raporturile dintre cititor și o revistă preferată. În anii cînd *Viața românească* se afla încă la Iași, mă duceam rar în orașul de pe Bahlui. În a doua parte a deceniului al patrulea, Iașul literar începuse să se mute la București. Venise Sadoveanu, Demonstene Botez, veniseră Teodorenii, cobora tot mai des în Capitală Topîrceanu. Venise într-o primăvară și Ibrăileanu, dar nu s-a mai întors în redacția *Vieții Românești*. Viața i se curmase în sanatoriul „Diaconeselor”, de pe bulevardul „Ștefan cel Mare”. Clădirea există și astăzi și ori de cîte ori trec pe lîngă ea, în Bucureștiul acesta care se schimbă mereu și mereu, îmi amintesc de acel mai în care a pierit Ibrăileanu.

La Iași, mă duceam rar, chiar foarte rar. Plecam uneori cu trenul de noapte cu prietenul meu cel bun Ștefan Roll — Gheorghe Dinu, recitam în tren versurile din poezia de avangardă română și franceză ca să ne treacă timpul și dimineața coboram în orașul adormit, în dulcele târg al Iașului, a cărui dulceață nu o gustam decât după ce degustam vinurile galbene și amărui de la crîșma lui Pașcanu. Ne întâlneam cu scriitorii, cu fini intelectuali ieșeni, cu care discutam mai curînd marxism decît literatură, dar în redacția *Vieții Românești* nu am călcat niciodată. Întîmplarea făcea să trec pe lângă clădirea unde se afla, să o privesc cu o oarecare sfială, să-mi închipui cum arată redacția și să-mi continui călătoria prin Iași de altădată fără să deschid ușa dincolo de care mi se părea că se oficiază prea solemn pentru neastîmpărul anilor mei.

Cititor stăruitor al ei, deschideam de fiecare dată revista cu un sentiment în care se amestecau și sfidarea și respectul. Nu mă sfîșec să scriu sfidare. La douăzeci de ani, cine nu este contestatar, cine nu sfidează? Ni se părea că *Viața Românească* este prea conservatoare, prea „clasică” pentru gustul meu de atunci. Dar, pe măsura lecturii, se instala în mine respectul față de această instituție de artă și cultură care era revista de la Iași. Spiritul de ordine intelectuală al lui Ibrăileanu domnea în tot ce făcea *Viața Românească*. Ideile noi erau răspîndite cu generozitate, dar într-o anumită ordine, fără zgomot, fără agresivitate. Argumentul era stăpîn. Improvizația, afirmația gratuită lipseau. Păreau vetuști ieșenii? Unor bucureșteni obișnuiți cu spumozitatea replicii azvirlită peste masă, poate da. Oamenii de cultură temeinică prețuiau revista ca pe o expresie a valorilor de durată.

Cu acest prestigiu a venit *Viața Românească* la București. Vicisitudinile vremurilor s-au abătut și asupra ei. Alături cît a putut, s-a păstrat în demnitate spirituală conferită de Stere și Ibrăileanu. Cînd n-a mai putut, a tăcut, iar tăcerea ei din acei ani s-a înscris în protestul politic și social împotriva barbariei fascismului.

Renașterea *Vieții Românești* după 23 August a reprezentat un act de cultură, era o necesitate, era o continuare, în alte condiții, a ceea ce începuseră în 1908 întemeietorii revistei. Ideologia *Vieții Românești* nu ne-a fost străină nouă, marxistilor. Nu a fost ideologia noastră — deși paginile ei au adăpostit de multe ori studii scrise de pe pozițiile clasei muncitoare — dar nu cu cei de la revista ieșeană ne-am războit, ci cu ideologia fascismului. Cu cei de la *Viața Românească*, chiar dacă nu am fost întotdeauna de acord, ne-am găsit deseori pe același drum al gresului, al ideilor înaintate.

În anii construirii democrației populare și apoi ai socialismului, *Viața Românească* a ocupat un loc aparte în frontul culturii și artei din România. Cu aceeași seriozitate și temeinicie, aș spune fără zgomot și ostentație, a promovat literatură de valoare și idei înaintate. Nu s-ar putea afirma că nu a greșit niciodată, că anumite manifestări proletcultiste nu și-au găsit adăpost în paginile revistei, că un anumit eclecticism, că o anumită șovăială ideologică nu s-au făcut prezente. Au fost tributuri plătite unor anumite perioade, însă nu aceste greșeli caracterizează *Viața Românească*.

Știu că există critici care consideră că formula *Vieții Românești* a îmbătrînit, că nu am avea nevoie de o asemenea revistă-volum pentru că nu ar corespunde spiritului vremurilor, nu ar satisface pe omul modern, grăbit să asimileze cultura în „pilule”. Nu mi se pare că aceste critici sînt întemeiate. Arta și cultura nu încap în „pilule”, oricît de strălucitoare ar fi. Arta și cultura își au dimensiunile lor pe care numai creatorii lor le pot măsura. Un roman nu poate fi citit într-un rezumat de cinci-zece pagini. O poezie nu se poate restrînge la rezumarea ei, în patru-cinci cuvinte. Un studiu nu este o simplă înșiruire rezumativă de teze. Dar argumentul, unde rămîne? Ori, crede cineva că nu mai avem nevoie de argumente?!

Viața Românească își are specificul și locul ei distinct în cultura noastră socialistă. Vreme de șaptezeci de ani, acest specific și acest loc le-au croit și modelat cei ce au lucrat în redacția ei, cei ce au publicat în paginile ei, dar mai cu seamă cei ce au citit-o și o citesc. În anii noștri, ai construirii societății celei noi, o asemenea revistă, purtătoare a valorilor înnoitoare, de durată este o necesitate pentru cultura românească, o cultură în care trebuie să fie prezente forțe cît mai variate prin structura și expresia lor.

GEORGE MACOVESCU

STEAGUL DEMOCRAȚIEI ȘI PATRIOTISMULUI — DOUĂ LOVITURI — UN TIMP AL RISIPEI DE SINE. — Eu cunoscusem viața revistei, desigur, prin conținutul ei, dar și prin ecurile bune care ne parvneau, nouă, studenților democrați, din cercurile cultural-politice în jurul cărora ne desfășuram activitatea și-n care străbăteau, cu destulă claritate, varietatea și duritatea crescândă a conflictelor ideologice în care, doar puțină vreme după instalarea fascismului la conducerea statului, *Viața Românească* avea să mai țină ridicat steagul democrației și patriotismului luminat al celor mai buni colaboratori ai săi.

Situația materială în care mă aflam în anul 1940 — exclus din căminele studențești, conduse atunci de legionari și, cu toate că aveam cele mai bune note la examene, radiat de pe lista bursierilor de rectorul legionar, — mă redusese iarăși la munca manuală (la Garajele Mihăescu), atunci când profesorii mei Mihai Ralea și George Oprescu, directorii la *Viața Românească*, m-au angajat ca secretar tehnic și corector la gazetă. Acela care se ocupa de secretariatul de redacție cu titlul de „redactor șef” era D. I. Suchianu, ajutat de un oarecare domn Iampolski, care făcea de toate.

Latura biografică mai personală a acelei scurte perioade se îndreaptă și în altă direcție, adică activitatea U.T.C.-ului în Facultăți (după refacerea organizației, în toamna lui 1939, la București și alegerea ca secretar a tovarășului Nicolae Ceaușescu), legată de prietenia cu grupul de la *Cadran*, cu Miron Constantinescu (care avea să fie arestat în 1940), cu Manea Mănescu, Levente, Dragomirescu, Iliu și ceilalți și de tot ceea ce bunul meu prieten și coleg de cameră mobilată, Alexandru Balaci cunoaște foarte bine. Cealaltă latură, de serviciu, de la *Viața Românească*, era totuși mai pitorească, pentru că ședințele ei de redacție (mai multe de „club”) ofereau spectacolul inedit și de neuitat al „ultimelor zile ale orașului Pompei” al democrației burheze românești. După asemenea ședințe, seara tirziu, acompaniam, în plimbări intelectuale și amicale, pe unul sau altul dintre scriitorii sau politologii timpului, obișnuiții grupului. Cred că una din cele mai plăcute, de care-mi amintesc, a fost cu Geo Bogza, a cărui capodoperă (*Cartea Oltului*) era idolul nostru literar și care căuta tocmai atunci un cizmar bun și ieftin. L-am dus „La Andrei”, pe Smârdan, — pe unde eu locuiam într-o mansardă, cu Balaci, — și cred că a fost mulțumit, fiindcă de multe ori ne întrebam, după ani și ani: ce-o mai fi făcând Andrei!... Era o tâlmăcire liberă a villonianului stih: „mais où sont les neiges d'antan”...

N-aș putea să-mi amintesc acum exact în ce a constat discuția aprinsă dintre Bogza și poetul baudelairian și politician tărănist Lazăr, într-o seară, gata pe bătaie, spre groaza efectivă a pașnicului guraliv Suchianu; cred că Geo fi reproșa o anumită declarație în favoarea „politicii de reconciliere” inițiată de Carol II cu extrema dreaptă, dar asemenea conversații amicale, cu iz de cafeana literară, foarte „gen Capșa”, deveneau adeseori acute, în spiritul vremii. Într-o odaie separată (dar cu ușile neînchise), pe canapele de piele, englezești, directorii revistei se retrăgeau uneori „la secret”, sfătuindu-se asupra vreunui articol cu pseudonim și cu „pile” la adresa regimului, sau ca să discute cu însuși autorul, de obicei în trecere. Colaboratorii respectivi sînt lesne azi de depistat, la prima cercetare a colecției antebelice a revistei, de aceea nu insist asupra persoanelor, preferînd să evoc ambianța.

Anul colaborării mele permanente la *Viața Românească*, anul 1940, va rămîne de pomină, din punct de vedere politic în istoria țării și a fi fost martor la el reprezentînd totuși o experiență personală greu de egalat, care atîrnă greu în memoria oricăruia dintre contemporanii mei, a întregii intelectualități române.

A fost anul în care, pe plan cultural, Virgil Madgearu și Șerban Cioculescu aduc contribuția lor majoră din acea perioadă, primul prin *Evoluția economiei românești*, al doilea, contemporanul nostru, prin *Viața lui I. L. Caragiale*, monografie pe care i-am și recenzat-o în revistă (*Viața Românească* 1940, nr. 4, aprilie, p. 143—144). În noaptea de 27 noiembrie a aceluiași an Madgearu avea să împărtășească, în pădurea Snagov, tragica și oribila soartă a lui N. Iorga, din pădurea Strejnicu. Cioculescu a fost mai norocos.

Anul începuse cu o serie de greve victorioase (la „Galia” și „Metaloglobus”) cu un caracter economic și politic pronunțat și cu numeroase manifestații studențești împotriva agresiunii hitleriste în Europa, la care partidul nostru reușise să atragă cercurile cele mai largi ale tineretului intelectual. Schimbarea succesivă a guvernelor României, pe fondul ofensivei germane pe frontul occidental și al părăsirii noastre de către aliați și vecini în ghiarele statului major nazist, se afla în centrul discuțiilor din redacție. În a doua jumătate a anului, soarta neîngăduit de tristă și nedreaptă a patriei noastre avea să ne dea cele două lovituri îngrozitoare

care ne-au mutilat trupul țării, mai întâi în est, apoi în vest. Era trimestrul dintre remanierea guvernului Tătărescu, urmat, doar la câteva zile după cedarea Basarabiei și Bucovinei, de guvernul pro-fascist Gigurtu și până la preluarea puterii de generalul Antonescu, după dictatul de la Viena, urmate, în ultima toamnă de pace tragică, de curemurul din 1940. Dar, la acea dată, din *Viața Românească* nu mai rămăsese decît amintirea unui trecut glorios, aparent ireversibil. Pentru noi, buco-reștenii, demonstrația populară din Obor, de la 3 noiembrie „contra războiului și fascizării țării”, organizată de P.C.R., a fost atunci singura fereastră deschisă către un orizont de nădejde și rezistență; în restriște și sînge.

Mă opresc aici cu istoria generală. Aș vrea să mai adaog la cealaltă, literară, câteva amănunte interesante, sau măcar amuzante. Deși foarte tînăr pe atunci, am orgoliul de a-mi aduce aminte că am fost primul istoric și critic literar care a scris despre Radu Tudoran (*Orașul cu fete sărace, Viața Românească*, 1940, nr. 6, iunie, p. 135) și despre Ury Benador (*Preludiu la Beethoven*, în același număr, p. 135-137), adică, cum s-ar zice, am avut șansa de a-i „descoperi”, cu nedisimulată admirație și simpatie, pe acești stimați prieteni și colegi. Înainte de moarte, Benador mi-a spus-o, cu zîmbetul lui pe jumătate ghiduş, pe jumătate melancolic.

Am scris la *Viața Românească* a timpului și studii de istoria artelor (*Despre Delacroix, poetul culorii*); alte recenzii despre cartea românească și străină și-am frumos pachet de versuri (*Iezerul, Țîrm ales, Hyperion*) de care nu mi-e rușine nici astăzi, după atît de mulți ani. A fost un timp al risipei de sine, dar și al acumulării și în aceeași bucată de vreme „un timp de a trăi” și „un timp de a muri”, cum scrie la Cartea Înțelepciunii, pentru că se apropia rebeliunea legionară și anul intrării României în război.

MIHNEA GHEORGHIU

(Continuare în numărul viitor)

ÎN PACE

*Un alb coridor,
uluitor în pădurea cea neagră,
parc-ar fi un tunel
tot din crengi înflorite.
Și mama vine spre mine
din întuneric, pe alb coridor,
mama moartă, lumină a ochilor mei.
Și parcă aud
vocea mamei, cum nu mai e alta,
parcă vorbește
mama, vermină și oase,
subpămîntești rămășițe :
Ai mâncat azi, băiete ?
Dormit-ai azi noapte ?
...Și aspru și rece îmi este răspunsul :
Pleacă mamă,
am mâncat, am dormit
și mi-e bine.
Și să nu vii înspre mine.
Ori dacă vii,
numai nu vorbi,
doar ia-ți fiul,
ia-mă cu tine.*

IULIUS CEZAR

*De veacuri,
din gură în gură,
umblă o voce,
umblă un bocet*

în Țara Zarandului :
 „Chezărăș Iulie,
 Iulie, Iulie, uf !”
 El să fie ?
 Profilul roman
 cum îl știm din efigii ?
 Da, el este, uf !
 El este vaierul !
 Iulie, Iulie
 ce-ai căutat vaiere,
 în Țara Zarandului ?
 Erăi în Galia
 pe calul codalb,
 erăi la Nil
 cu o Ybis țe umăr,
 erăi pe lespezi
 ținut în pumnale,
 unul etern în Cetatea Eternă.
 Cum de a nimerit
 strigoii ilustru
 pe miriștea noastră,
 pe gura de rai ?
 Ce-ai căutat Iulie,
 de a rămas din tine
 doar vaierul,
 vestigiul imperiului,
 doar bocetul cel mai ciudat,
 joaca și spaima copiilor
 în Țara Zarandului :
 Chezărăș Iulie,
 Iulie, Iulie, uf !

PIETRELE SCRISE

Ioanei Diaconescu

Steaguri de aur au,
 un vis le abate
 și flutură aurul.
 Și ce liniștite stau
 stolurile,
 în ce rugăciune stau
 fermecatele !
 La idolești altare
 slujii
 voi, slujitoare,
 voi, steaguri de aur,

paseri cu glasul de om.
 Și mie, supusul,
 ce-mi spunei?
 Care-i menirea supusului?
 — „Drumul e aspru
 și Legea e aspră.
 Du-te la munți,
 La Pietrele Scrise“.
 ...Neagră, neagră
 noaptea se făcea,
 steaua era sub obroc,
 un opaiț luna era.
 Și la munți, la scrisele pietre,
 nimica, nimica scria.
 Și așa,
 sârmana-mi tristețe
 a intrat la greu, la stăpîn,
 la Pietrele Scrise,
 Și m-am văzut
 într-un vis uriaș
 visînd a tinereții splendoare :
 aripi de aur
 și stoluri și stoluri.
 Și destrămare.

DOAMNĂ CU TOPORAȘ

Am auzit noi
 de ea, Doamna cu toporaș.
 Ne ferim de ea
 ca de foc.
 Uite, refugii de beton,
 am înălțat și ziduri,
 să nu dea de noi
 semănătoarea spaimii.
 Doamna cu toporaș,
 despre care am auzit noi.
 — Rău, foarte rău
 ați auzit voi.
 Eu despre Doamna spuneam,
 o cîntam cu patimă,
 Primăvara o cîntam,
 acest lucru
 era la mîntea cocoșului.
 Și voi,
 cu insolențele voastre,
 cu lipsa de tact,

ați alungat cîntecul.
 Verzi ca spanacul
 și galbeni, de ceară,
 o să vă mănince frica,
 să știți.
 Și Doamna cu toporaș
 nu o să-l vadă, acest oraș.
 Nici ghiocel nu veți vedea,
 să știți voi !

ALTUL, ACELAȘI

Imi citește în ochi,
 nu mă slăbește o clipă,
 studiază originalul,
 atent citește,
 un semn crucial, al mirării,
 lipsește.
 Imi seamănă mie,
 ca mine-i, aidoma,
 picătura de apă,
 tiranul „eu însumi“.
 Și spune și spune
 și e vocea mea,
 timbrul, monotona inflexiune,
 ucigătoarea monotonie :
 „Cu inocență, vai mie,
 multe mai fac,
 interese, afaceri,
 sînt pînă la gît în afaceri.
 Îi dau necuratului
 un calup de săpun,
 Muntele diamantin
 îl arăt cutăruia
 nedemn să vadă muntele :
 este aeve,
 nu e himeră, nu e abstracție
 Diamantinul.
 Aceluia
 care mi-a luat-o mult înainte,
 melcului,
 misteriosului meu adversar,
 îi dau în dar
 o inestimabilă valoare :
 marathonul,
 piatra de încercare.
 Drumului

salut îi spun,
sînt frînt de oboseală
Nesfîrșitule !
...Și nimic nu mai știu
și ochii închid
și-s de liniște, — piatră.
Și nu știu de steaua.
Negre mi-erău pletele
și sînt cum e neaua.“

EMIL BOTTA

UN ALT COLONEL CHABERT *)

La puțin timp după vizita omului din provincia de sud-est care-mi povestise întâmplările incredibile ale concetățenilor săi pasionați de *inefabil* (vezi rev. *Viața Românească* nr. 8/1975), mi-a trecut pragul un alt vizitator, prezentându-se drept opozant al celui dintâi, cerându-mi îngăduința să-și prezinte argumentele de protest, bineînțeles, invocând la rândul lui tot niște întâmplări.

Dar, mai întâi, primele replici ale noului vizitator.

„Păreră mea este că *nu inefabilul* ar fi semninal distinctiv al existenței concetățenilor din provincia de sud-est, cum a susținut cineva înaintea mea. Faptul că un om cu umbrelă, mereu tăcut, misterios și solemn, este luat în orașul său drept o persoană cu totul aparte și i se acordă stimă, i se atribuie sentimente înalte, calități enigmatice, în sfârșit, e considerat posesorul unui destin ales încăput pe o cale netulburată — *asta nu înseamnă că aceia care l-au văzut așa pe nesăratul om cu umbrelă aveau pasiune pentru inefabil în detrimentul realității*. Mai departe, *nu inefabilul* era criteriul concetățenilor în a prefera un Pilade mut și monumental în locul unui Oreste agitat și bintuit de neliniști. Contest acest gen de interpretare și aş putea răsturna înțelesul unor asemenea întâmplări cu o simplă teorie : *aceea a punctului de vedere*. N-o fac, pentru că n-am obiceiul — aflându-mă în fața cuiva care fandează cu argumente epice — să-l atac „de deasupra“, gazîndu-l teoretic. Ca să-l conving, adică, în mod loial, sau relativ loial, trebuie să-l atac de pe sol, tot cu niște povestiri, să folosesc tot o armă adică, pot chiar, porcește (noul vizitator are, după cum se vede, și expresii dure) porcește, să-i atac floreta argumentelor sale cu un tun, o pot face, a ridicat o armă cu lamă în patru muchii, nu pentru un joc singular ci chemînd la un „conflict care pe care“, iar adversarul lui e liber să-și aleagă și el o armă pentru a învinge, zic a învinge, pentru că, e știut, nimeni, niciunde, nu vrea să piardă. De vreme ce calul troian și despîcarea nodului gordian dintr-o singură lovitură au făcut glorie, nu prea văd ce alte mijloace ar fi nepermise. Deci, în ceea ce mă privește pe mine și pe domnul *Inefabil* al dumin-tale, vei fi martorul unei bătălii cu povestiri.

Voiam să-i spun noului vizitator că prietenul, sau adversarul său, care-mi povestise despre *inefabil*, n-a vrut să atace pe nimeni, mi-a spus

*) Din volumul „Scrisori Provinciale“ — în curs de apariție la Editura Albatros.

niște întâmplări cu totul pașnice și nevinovate și nimic mai mult. Dar noul vizitator nu m-a ascultat, sau pur și simplu nu m-a auzit, a vorbit mai departe și, brusc, cu vocea lui groasă și autoritară m-a întrebat:

„Dumneata l-ai citit pe Balzac?”

„Știi, l-am citit oarecum — i-am răspuns, ferindu-mă să-l tutuiesc, cum mă tutuise el deja pe jumătate cu acel *dumneata* — știi, Comedia lui Umană este ceva“... — și ca să-mi justific modestia de a-l fi citit numai oarecum, mi-am desfăcut larg brațele, atingând cu degetele, de o parte și de alta, pereții opuși ai odăii mele, adică, voiam să spun prin gestul făcut că Balzac și Comedia Umană ne depășesc mereu.

„Mă rog — m-a consolată vizitatorul — să zicem că l-ai citit pe Balzac. Acesta e un bun câștigat pentru conversația noastră. Mai e o chestiune de detaliu. Ai citit povestea *Colonelului Chabert*?”

„Da — am zis. Fantastică“.

Vizitatorul s-a încruntat spre mine la cuvântul „fantastică“, adică, „domnule, să lăsăm vorbele de prisos“ și a conchis:

„Dacă ai citit *Colonelul Chabert*, putem începe. Aici este cheia întâmplărilor pe care am să ți le povestesc, întâmplări, să zicem, tot din provincia de sud-est“ — și-a strîmbat el buzele mari cu maliție, la adresa fostului meu vizitator, desigur.

N-am mai cerut nici o explicație, l-am lăsat să spună ce avea de spus. În definitiv, *Colonelul Chabert* e nemuritor și la îndemîna oricui.

I

UN OM ÎȘI PRIVEȘTE DE JOS ETAJUL

Ce va să zică asta *Colonelul Chabert*? — și-a început vizitatorul povestirea, țintuindu-mă cu un deget acuzator de Cicerone, cu un fel de *quousque tandem*, adică, pentru că nu prea credea că l-am citit pe Balzac, iar dacă l-am citit nu l-am înțeles deloc bine. *Colonelul Chabert* — mă lămurii el — e un om care-și pierde locul și timpul existenței. Reține asta și ai reținut esențialul, înseamnă că te poți situa pe același plan de gândire cu mine în înțelegerea întâmplărilor pe care am să ți le spun. *Colonelul Chabert*... hm, iar îl repet și nu mai era nevoie. În sfârșit, *Colonelul Chabert*, erou al gloriilor napoleoniene, declarat mort în bătălia de la Eylau de rapoartele militare sumare, cînd a pornit din nou spre casă după o absență îndelungată putea să se trezească străin și depozitat de sine, ca un abulic, în noua epocă post-napoleoneană cu stări de lucruri total schimbate, etc., etc., — și fără să fi fost dat mai întîi mort, fără să se fi salvat ca în *O mie și una de Nopti* ieșind de sub trupurile acelea neînsuflite care-l acopereau în groapa comună de pe cîmpul unde se dăduse bătălia... putea, zic, să n-aibă cicatricea aceea îngrozitoare de pe creștet, care-i începea dinapoia capului și se sfîrșea lingă ochiul drept, putea să nu fi întirziat atît în lumea morților, să se fi întors mai direct spre lumea vie pe care o lăsase într-un fel la plecarea în bătălie și tot ar fi observat, ajuns în lumea vie radical schimbată în absența lui, că și-a pierdut locul și timpul existenței, că nu-și mai poate recăpăta averea știută, nevasta știută, și așa mai departe, că e lipsit total de identitate, cu numele și gloria furate, că multe nu mai avea de ales și că va sfîrși uitat și negat de toți într-un azil de bătrîni scrîntiți sau cam așa ceva.

Povestitorul s-a oprit brusc și m-a privit fix să vadă efectul belor sale asupra mea. Stăteam liniștit, fără să-mi trădez, prin trăsăturile feții, impresiile. La drept vorbind, nici n-aveam ce trăda. Vizitatorul făcuse, în mare, un rezumat bun al *Colonelului Chabert* și destul de al în ceea ce privește punctul său de vedere. Într-adevăr, Charbert a luat parte la bătălia de la Eylau alături de celebrul Murat, iar văduva colonelului supraviețuitor s-a măritat cu Conte Ferraud...

Uimitoarea — a ridicat tonul vizitatorul ca să mă smulgă din calmul meu obișnuit — uimitoarea înfrângere pe care a suferit-o neinvinsul în bătălia Chabert, pe terenul prozei vieții zilnice, intrată pe altă mână fără ca el s-o știe și fără s-o priceapă nici mai târziu — a trăit-o mult mai pe scurt un cunoscut al meu, care n-a avut nevoie nici de atâtea drum, nici de atâtea glorie, nici măcar de cicatrice: simplu, coborise din casa lui în stradă, atît, și aruncîndu-și ochii spre terasa apartamentului său de la etajul întii și-a dat seama că e un alt Chabert!

Iată cum a fost:

Ajuns în stradă, și-a pipăit buzunarele să vadă dacă nu cumva și-a uitat cheile — un gest automat pe care-l facem toți. Le avea. „Dar de ce tot îmi bat capul cu cheile? În permanență e cineva înăuntru în casa mea și chiar dacă ar lipsi toți de acolo, dintr-o clipă în alta tot s-au înapoia unul, sînt destui, de ce atîta teamă de chei și iar de chei?” Apoi niciodată cînd s-a întors acasă nu le-a folosit, nu ajungea bine în fața ușii și cineva îi deschidea, toți ai casei îi cunoșteau pașii. „Dar de ce se grăbesc mereu să deschidă ei dinăuntru și nu mă lasă pe mine să-mi folosesc cheile?” Și-a scos cheile din buzunar și le-a privit atent: aproape noi, nefolosite, neatîns de zgîrietura vreunei încuietori. „Te pomenești că broasca, tot încuiată și descuiată cu cheile celorlalți s-a obișnuit și s-a uzat cu ele, s-a format și s-a deformat definitiv după ele, iar cheile mele rămase aproape noi nu se mai potrivesc”. *Și, din curiozitate, a încercat.*

S-a întors din drum, a urcat scările, dar nu cu pașii lui obișnuiți, ci cu alții, străini, ca să nu fie recunoscut și să nu i se deschidă dinăuntru. a ajuns în fața apartamentului său, a vîrît cheia de la intrare în broască. a răsucit-o: *Cheia se învîrtea în gol.* „Trebuia să mă aștept la asta. În zece ani de absență — așa a numit el nefolosirea cheilor, absență — putea fi schimbată nu numai o broască, ci mai multe, cu ușă cu tot”. Dar dacă a greșit și a vîrît cheia în ușa unui apartament străin? La gîndul ăsta a înlemnit. Dacă a urcat, adică, mai sus, la etajul al doilea și nu la etajul întii (în clădirea în care locuia toate erau la fel, etajele, ca și mansarda și demi-solul). Și îngrozit a coborît în fugă scările. Dar a dat imediat de parter și de ușa de ieșire în stradă. Nu greșise. A urcat din nou, tot cu pași străini să vadă dacă nu cumva, totuși, încercase să descuie alt apartament aflat pe același palier cu al său. Nu. La apartamentul lui încercase. N-a mai repetat gestul. Era limpede. *Cu cheile pe care le purta în buzunar de aproape zece ani nu mai putea intra în propria casă.*

„Să vedem — și-a zis — să cobor din nou în stradă și să privesc puțin spre terasa apartamentului meu, poate observ și acolo o schimbare pe care n-am observat-o pînă acum”.

A ajuns iar în stradă și a privit în sus spre etaj. Exagerase însă cu înălțarea capului, îl dase prea pe spate și, în loc să-și vadă terasa de la etaj, a văzut mai întii cerul. „De cînd nu l-am mai văzut” — și-a zis și a mai întîrziat puțin să privească cu capul dat pe spate, trăgînd adînc aer

în piept. Când și-a adus privirile în unghiul cel mai potrivit și și-a văzut terasa apartamentului, acolo, l-a izbit în primul rînd figura unui om în picioare, cu mîinile sprijinite pe balustradă ca la o tribună, „dumnezeule, ce arrogant privește în jos spre mine“, era un om dintre cei mulți aflați în casa lui, un văr de cumnată sau un unchi de verișoară, care se uita acum la el, la stăpînul casei, cu mirare, cu uluire chiar, ca la un om străin, își cerceta ceasul acolo sus ca și cum spre ceas ar fi găsit un reper pentru identitatea celui de jos : și arrogantul iar se uita în jos uluit de prezența individului postat în stradă cu niște chei în mînă. „Își cercează ceasul, știe că în minutele astea trebuia să fiu de mult în autobuz, spre instituția unde lucrez, și nu aici, în fața casei“. Dar cel de pe terasă a renunțat să-l mai privească și, cu indiferență față de omul din stradă, a început să vorbească cu cineva aflat probabil în casă. A apărut pe terasă și un chip de femeie. „Pe femeia asta chiar că n-o știu“ — și omul cu cheile a încercat să-și rememoreze figurile știute din casa lui. Nu. N-o văzuse. De ani de zile nu se interesa cine vine sau cine a mai venit, nu știe aproape nimic din ce se petrece în casa lui, el pleca primul dimineața și se întorcea ultimul seara, n-avea timp să afle noutățile din camerele sale și, din pricina asta, poate, nu i le spunea nimeni fiindcă el n-avea timp, o dată sau de două ori sau de mai multe ori a găsit pregătit pentru el un pat de campanie împins spre vestibul aproape de ușa de ieșire, „se întâmplă“, justificase el de fiecare dată noutatea situației și nu se dusese cu întrebările mai departe. Acum femeia aceea îl privea de pe terasă ca pe un străin, uimită de ce vedea, așa cum îl privise și arrogantul care apăruse mai întîi acolo sus. „Totuși, cine poate fi doamna?“ Ce-ar fi să încerce și să strige : „Doamna Serafis, dumneavoastră sînteți?“ Semăna puțin cu o doamnă Serafis pe care o zărise el cîndva, imediat după război, în gara orașului său natal, „da, are ceva din felul distins cum își ținea odinioară gîtul înalt și capul albit, cu profil grec, Doamna Serafis“. Nu. Doamna Serafis nu putea fi. Doamna Serafis nu-i era rudă, nici cunoștință apropiată după cîte-și amintea, Doamna Serafis plecase din oraș de cîteva ani, ce cîteva, de mulți ani, șapte, opt, chiar nouă, plecase altundeva, la un fiu al ei, aflat departe, cine-și mai amintește dacă fiul ei se afla departe sau foarte departe, deși unii susțineau că, dimpotrivă, Doamna Serafis ar fi murit înainte de a-și putea vedea fiul. Da, așa aflase el cîndva, Doamna Serafis a murit, în mod sigur a murit, cînd, nu putea ști, el n-o mai văzuse și n-o mai întîlnise niciodată de atunci din gară. În sfîrșit, n-avea nici o importanță. Fie și Doamna Serafis, chiar dacă este Doamna Serafis pe terasa lui, să zicem că trăiește, deși e foarte puțin probabil, totuși, uite, lea se simte și se comportă foarte firesc pe terasa casei lui, pe cînd el e tot mai înstrăinat, privit fiind de acolo de sus ca un străin.

A întors spatele și s-a depărtat de casă. Din mers, s-a mai uitat de cîteva ori la cer, „hm, cum nu l-am privit și nu l-am mai observat, n-am avut timp, și mă mai mir de broasca apartamentului, de terasă și de oamenii aflați pe ea“, în sfîrșit, aproape îi trecuse nedumerirea cu cheile, cu arrogantul și cu Doamna Serafis care-l priviseră așa cum l-au privit.

Ajuns la instituție, cineva i-a spus : „Ați fost sunat la telefon de acasă. Se interesau dacă mai veniți azi. Și dacă ați fost și ieri“ — și omul care i-a comunicat astea a zîmbit prietenos și amuzat. Cum adică dacă mai

vine azi și dacă a fost și ieri ? Ei drăcie, s-a întâmplat și se întâmplă ceva iar el nu știe nimic. Și-a luat, totuși, calm locul în fața biroului. A lucrat din plin pînă mult după prînz, uitînd să guste ceva măcar, de fapt așa făcea în fiecare zi. Ar fi lucrat în continuare dacă n-ar fi fost chemat la telefon : „Vă cheamă o doamnă, Doamna Serafis“. A privit neîncrezător spre cel care-l anunțase. I se părea că e insultat, că i se fac farse sinistre. Un simț ascuns al ridicolului l-a îndemnat să se stăpînească și în loc să urle revoltat, a spus liniștit, reluîndu-și lucrul : „Nu sint aici pentru Doamna Serafis“. „Nu e aici“ — a strigat în receptor vocea binevoitorului care-l anunțase. A regretat refuzul de a răspunde la telefon. „În sfîrșit, nu Doamna Serafis e lucrul cel mai important, *ci altceva*“ — și-a zis văzîndu-și mai departe de treabă. Din nou și-a rememorat lucrurile, dar pe alt plan. Și-a scos chiar cheile din buzunar și le-a aruncat în sertarul biroului, le-a încuiat acolo, să nu-l mai obsedeze și să nu-și mai pornească mereu gîndurile de la ele. De cînd începuse cu adevărat să fie, să devină din ce în ce mai străin în casa lui, să i se întunece identitatea și să lunece din locul și timpul existenței sale ? „Patul acela de campanie, eliminarea lui, din ce în ce mai mult, spre vestibul, aproape de ușa de ieșire“... Nu patul e pricina, e unul din efecte, e numai un amănunt. Ce-ar fi să pornească de la soția lui ? Firesc, de la ființa cea mai apropiată. Dar cum să... El a fost mereu un om delicat și discret în lucrurile întime. Dincolo de ele s-a purtat ca un viteaz, e adevărat... Mai bine să privească lucrurile puțin mai în mare :

El a dus totdeauna cea mai mare parte din povara casei, cîți nu făcuse așa și e onest așa, și pentru asta a trebuit să lucreze mult, că nu văzuse mult timp cerul nu e o metaforă, după cum nu-și privise atent nici plafonul casei, ochii lui n-ar putea spune cum arată ziua și lumina ei prin ferestrele casei, pleca mereu în zori, cînd noaptea nu se ștersese încă de pe străzi și se întorcea seara tîrziu, cînd ziua nu se mai afla pe nicăieri, în jur. Totul mergea atît de bine pentru casa lui în acest fel, atît de banală devenise situația și obișnuința cu „un om lipsă“, omul acela era el, stupoare, încît fiecare dintre ai săi își căpătase un loc bine știut și admis în casă, numai el devenea tot mai mult ceva asemănător cu o absență, ca o ciudată inutilitate, deși el era elementul principal al existenței celorlalți. Iar celelalte existențe, fără să arate vreo răutate prin asta îl umbreau pînă la negație, pînă la inexistență. Toți ai lui, sau aproape toți, îi foloseau numele, reputația, cinstea, onoarea, veniturile — nimic nefiresc în asta, erau doar ființele lui și din jurul lui iar el le era *pater*-ul — dar cînd toți aceștia dădeau cu ochii de el prin casă, prin jurul casei, pe stradă, aveau un gest de neplăcere, de nedumerire ca în fața unui obiect incomod, ca și cum apariția lui, mișcările lui, respirația lui, existența lui într-un cuvînt ar fi fost incompatibilă cu viața debordantă desfășurată pe alte măsuri decît ale persoanei sale insignifiante. În rest îl acceptau. „Da, m-au acceptat“ — și-a zis. Și pornind din nou de la ideea absenței, a inexistenței lui în propria casă, s-a speriat dînd de acest gînd : *îl acceptau, îl foloseau ca pe un om mort, ca pe o celebritate a lor, decedată în ceea ce privește domiciliul, dar cu circulație încă în afară, pentru că numele lui le deschidea oricînd și oriunde ușile spre lume*. El, văzut de ai săi pe picioare, intrat în casă, întrebînd de patul lui, de cina lui, de hîrțiile lui de om vechi care trecuse prin școli, prin universități, prin instituțiile care-l stimaseră și unde fusese mereu în primele

linii ca să zicem așa — el nu mai era recunoscut ca fiind el însuși și aparținând sieși. Era un dispărut, cu atât mai mult stimat pentru asta. De unde i-a venit acest gând funebru? „Pe semne mai înainte, când m-am gândit la soția mea și n-am putut să-mi reamintesc exact figura ei“. Ea pleca de obicei în altă parte a casei când el intra pe ușă. Firesc, avea lucrurile ei, bătaia ei de cap. „În ochi prea des nu prea ne privim. Ba da, o dată m-am mirat cum mă privește, a fost asta mai demult, cu câțiva ani înainte, m-a privit ca o vădană care nu m-ar mai cunoaște că așa fi eu. De aici pe semne ideea mea că trec printre ai mei drept un dispărut“. Ce grozăvie are să se întimple cu el mai departe? „Mai departe“, n-ar trebui să se ducă cu gândurile pînă acolo, ar însemna să fie prea brutal cu sine și mai ales cu ai săi, ceea ce nu-i stă în fire. Ce-ar fi să afle ceva indirect, gîndindu-se de pildă la *celălalt*. Celălalt, gloriosul său geamăn devenit nemuritor și generos cu posteritatea... Și a început să se imagineze spectator al dramei Colonelului Chabert, să lege mental dialoguri cu alți spectatori, de asemeni imaginari: „Cine este doamna aceea frumoasă și autoritară, salutată cu stimă și plăcere? Cum, nu știți? E văduva colonelului Chabert! Viteaz om a fost Chabert! A cui e trăsura aceea elegantă căreia i se face mereu loc să treacă? A văduvei colonelului Chabert! Rar se mai nasc oameni precum Chabert, prin numele și jertfa lui de la Eylau a lăsat o viață plăcută și lipsită de griji, văduvei sale. Superb bărbat în trăsură, lingă văduva colonelului, cine poate fi? Conte Ferraud... Ferraud? De unde și pînă unde Ferraud? Se vor căsători curînd, contele, excelența sa, i-ar fi puțin rudă de departe doamnei Chabert, căsătoria e iminentă, văduva mai are unele încurcături de ordin testamentar privind averea defunctului, dar totul va fi descurcat repede de vulpea aia bătrînă, de avocatul Derville care a luat în mîinile lui procesul... Domnule, eu am fost azi la cabinetul lui Derville, are o droaie de secretari... Unul nu s-a uitat la mine măcar. Un client a strigat la ei, revoltat de nepăsare. Din partea cui vii dumneata ca să ridici asemenea pretenții, să fii primit imediat de Derville? — I-a repezit pe client un secretarăș. Din partea văduvei Chabert! A, scuzăți-mă, atunci poftiți... Mare om Chabert — a zis secretarășul — răsfățat al lui Napoleon, mîna dreaptă a lui Murat, asul marilor șarje de la Eylau! Eu — zice alt spectator — am fost zilele trecute într-un loc foarte important: Azi nu mai primim pe nimeni în audiență — mi s-a spus, așteptau mai mulți acolo să fie primiți — nu primim pe nimeni, dar, o clipă, așteaptă cineva din partea casei Chabert? Cum? Cine zici că ești dumneata? Însuși Colonelul Chabert? Imposibil! E o eroare! Nu sinteți dumneavoastră, domnule... Chabert nu mai are cum veni personal... Omul cu cheile a rupt repede firul imaginar, gîndindu-se că nici el personal nu prea mersese undeva să ceară ceva, nu avusese niciodată timp pentru astfel de lucruri. O dată da, voise să afle ceva personal, îndrăznise să știe ceva precis despre numirea sa într-un nou grad de funcție. Întîrziase sosirea numirii și asta îi producea multe încurcături, de aceea mersese totuși unde trebuia să meargă și să întrebe, a ajuns acolo, dar ajuns s-a simțit rușinat, parcă n-ar fi fost el însuși, parc-ar fi renunțat la el însuși, i se părea că de fapt nu prea există și supără lumea cu gradele lui tarifare idioate și cu umbra lui, iar cînd cineva de acolo l-a întrebat pe omul cu cheile: „ce vrei dumneata?“ — în loc să spună „sînt Chabert“ sau cam așa ceva, mă rog, cum îl chema pe el, a spus timid și speriat de propria sa persoană căreia încercase ca un

cultă, literatura populară, apocrifă, etc., pentru a ne limpezi ideile și pentru a ne așeza povestirile pe cursul mare al ficțiunii curente. N-are rost să-ți spun povestea cu gutuia, care nu-mi aparține, e o povestire populară care circulă încă în provincia noastră de sud-est și care pe scurt sună cam așa : o femeie era atît de ocupată peste zi cu trebile casei și ale familiei, încît n-avea timp nici să mănînce ca lumea și, odată, între seară, cînd toți ai casei se culcaseră și nimic nu rămăsese nepus în ordine de mîinile și de grija ei maternă, s-a urcat în pod să mănînce și ea liniștită și singură o gutuie, dar s-a înecat și a murit. Am zis, n-are rost povestea cu gutuia, nu ne interesează pe noi asta.

„N-are rost, nu ne interesează și totuși mi-a spus-o“.

Permite-mi, înainte de a intra în subiectul noii mele povestiri să folosesc un joc de cuvinte. („Să-i permit. Dar nu-i interzisesem nimic nu-mi lăsase nici măcar șansa de a da afirmativ din cap.) Pentru că va fi vorba de nefericirea, de drama unei femei-chabert, și pentru că femeia era o fină numismată, nerecunoscută de nimeni, dar prezumtiv putea fi folosită oricînd și din plin de alții pentru gloria lor, o vom numi, printr-un joc de cuvinte, *Drahma*. Iar pe prietena ei, care avea un păr blond-arămiu, s-o botezăm cu numele monedei de bronz care a circulat în vechile cetăți grecești de pe teritoriul provinciei noastre de sud-est, s-o numim *Assaria*. (De hatîrul dumitale — mi-a spus vizitatorul — fac o paranteză, prima și ultima : Pentru a-ți fixa mai bine aceste două personaje reține, te rog : *drahma* antică era din metal prețios, din argint strălucitor, pe cînd *assaria*, am zis, din bronz, metal obișnuit, o monedă divizionară, cu o valoare la îndemîna mai multor buzunare).

Deci — mă preveni furios vizitatorul ca pe un școlar tare de cap — urmează povestea : *Drahma și Assaria*.

Drahma, fata poveștii noastre, era poreclită încă de mică, *Vrăjitoarea*. Dar nu-i vom spune *Vrăjitoarea* pentru a nu întuneca povestea cu umbre oculte. Păscuse sau nu păscuse vacile printre ruinele și pietrele vreunei vechi cetăți grecești dispărute, asta iarăși ar fi o complicație inutilă, am risca o mixtură între populism și chestiuni specioase de istorie și arheologie — ceea ce nu mă caracterizează și, sper, nici pe dumneată. Destul că *Drahma* fata poveștii noastre pe care cred că am introdus-o îndeajuns ca s-o poți pricepe cum trebuie, era în stare, numai trecînd printre degete o monedă veche, deteriorată, cu însemnele șterse și aproape imposibil de reconstituit, să-ți spună fără să privească spre monedă, că e vorba de un sestert, de un as roman sau de un besant bizantin. Simțea repede în trupul calcinat al monezii, atacat de rugină, ros de vreme sau ars de foc, efigia autentică, dar nevăzută din pricina vechimii, a unui împărat feroce, nebun sau neputincios, ca și falsul rapace al vreunui negustor fabricant-de-bani al timpului fie el negustorul un rafinat în falsificări sau un măsluitor de toată mîna. Spunea „fier“, „guvernator“, „bronz“, „prim consul“, „aur“, „împărat“, „argint“, „ban corect“ sau „tablă de trei parale“, cum ar fi zis „șobolan“, „izma creată“, „așchie de marmoră“ sau „cărămidă țigănească“.

(Partea asta de la urmă cu șobolanul și izma creată e o aluzie la un joc de copii cu ochii închiși, existent încă în provincia de sud-est — n-am făcut o paranteză ci numai am simulat-o) — m-a ironizat vizitatorul și și-a reluat spusele).

Aici apare în poveste, *Assaria*, reversul minunatei noastre monede-personaj pe care am numit-o de la început *Drahma* și nu *Vrăjitoarea*. Ceea ce avea *Drahma* în figura și natura ei prețios și strălucitor, dar ascuns la prima vedere, avea *Assaria* la lumina zilei, dar fără spirit, fără mister. *Assaria* era frumoasă, părea chiar puțin nebună, dar nebunia ei nu trecea dincolo de rotocolul ovalului ei facial, superb într-adevăr.

Vezi crede că apare acum în poveste un savant numismat, cam tomatic, dar tînăr în spirit și zăpăceală, cu părul nins și cu ochi metafizici de prinț nordic, dar naiv și credul asemeni unui seminarist imberb abia coborît din cele 25 de mînăstiri de pe Muntele Athos. Te înșeli. Nu apare nici un numismat. Și aici e nefericirea poveștii. Că nu apare nici un savant numismat care s-o răpească pe *Assaria* și s-o dorească pînă la moarte pe *Drahma* rămasă la ea acasă în imperiul grecesc, roman și bizantin al monezilor sau pierită între timp și asimilată de spiritul antropofag al vechilor efii și care *Drahma*, pe lângă frumusețea ei interioară și farmecul ei misterios, i-ar fi înzecit numismatului, datorită degetelor ei ascuțite de o minte aproape genială și celebritatea lui în profesie.

Toată nenorocirea poveștii ăsteia cu *Drahma* și *Assaria* e alta : e că începe într-o zi pe mîna unui scriitor mediocru ; și scrie un roman în care incurcă voit efigiile monezii noastre feminine, pe *Drahma* și pe *Assaria*, adică ; ba, chiar, vîră între ele un fel de numismat-amator care-și pierde capul tot privind într-o parte și alta la cele două efigii ; romanul se bucură de un succes scandalos ; se află, din pricina unei indiscreții publice a autorului, că efigiile au fost luate din provincia de sud-est și romanul blochează existența reală a celor două ființe suave și fragile din carne și oase. Scriitorul era un fotograf care îngheța realitatea la orice temperatură ar fi prins-o în obiectiv. Noroc că *Assaria*, mai volitivă și cu o frumusețe mai vizibilă apucase să se mărite. *Drahma*, însă, e prinsă definitiv în provincia de sud-est ca o mică mîndrie locală din pricina prostiei cu zgomot a romanului și nu-și mai termină studiile pe care și le visa numismate. Cineva mi-a spus că a văzut-o acolo într-un mic chioșc, vindea bani de staniol aurit cu ciocolată înăuntru și imitații de fibule antice.

III

CUM POȚI PĂTRUNDE PE FURIȘ PRIN PROPRIA-ȚI FEREAȘTRĂ DE OM CINSTIT

Ți voi vorbi acum despre un *Chabert* întors pe partea cealaltă : care nu dorește să-și declame neapărat identitatea, dimpotrivă, chiar vrea să-i fie ignorată la modul nobil pentru a se putea împlini pe sine, iar dacă i se află și-i este trîmbițată la timpul nepotrivit și cu grosolănie, e tulburat și riscă să și-o piardă, definitiv, nemaiputînd să reîntre în ea decît cerșind-o sau furînd-o, dar atunci...

Ți vei spune : s-ar putea să fie vorba de un hoț, sau cam așa ceva. Te înșeli. Ți spun : e vorba de un savant, artist în felul lui.

„De unde si pînă unde vizitatorul ți dă mie pe seamă așa replici perspicace despre hoți ? Mă rog“.

Dar să trecem la subiect. Într-o zi — a vorbit mai departe vizitatorul cu vocea lui groasă și aproape răgușită de numeroasele nefericiri din po-

veștile sale — într-o zi oarecare am aflat că în provincia noastră de sud s-a petrecut o întâmplare foarte veselă. O întâmplare în care eu însuși fără să fi știut, am fost un fel de personaj. Nu te grăbi cu presupunerile nu eu sînt savantul.

„Iar. Știu, vrea să mă țină treaz la spusele lui“.

Pe o stradă, să zicem într-o localitate de reședință, s-a mutat la un moment dat, într-o clădire aproape nelocuită, un străin, un om înalt, cu ochi vii, negri, comunicativ și cuceritor, într-un cuvînt un bărbat agreabil și distins, făcut să fie stimat cu plăcere și răsfățat al amicițiilor care nu încetau să se adauge și să se înmulțească de la proaspăta lui venire pînă în clipa cînd s-a aflat ceva despre el. Bărbatul cu pricina era topometrist sau geolog, mă rog, știi doar, profesiile își împrumută adesea sculele și șepcele, noi îi spuneam „topometristul“ sau, ceva mai lung, „fan-tele topometrist“, ceea ce-l amuza peste măsură și-l făcea să lucreze cu mai mare plăcere la măsurătorile și sondagiile lui pe care le făcea în roca provinciei noastre și pe malurile vechi ale fluviului ce ne udă țînutul. Mai mult decît se observase la el și la înfățișarea lui oam deochiată dar tonică nimeni nu știa despre topometrist și nimeni nu-și bătea capul să afle ceva în plus, bărbatul își ajungea sieși și celor din jur pentru a face o excelentă impresie ceea ce, am zis, și izbutise din plin. Ar fi putut să plece definitiv din oraș și să fie regretat mult dar uitat repede, după cum ar fi putut rămîne oricît, ar fi fost liber să se îndrăgostească de moașa orașului și s-o trădeze cu profesoara de gimnastică de la liceul comercial sau cu profesoara de latină și de greacă veche de la pensionul ortodox de fete dacă ar fi existat așa ceva — nimeni nu l-ar fi judecat prea mult pentru asta, ar fi dat toți din umeri, amuzați și oarecum complici, „ei, ale lumii valuri“, s-ar fi spus în localitate și nimic mai mult. Dar topometristul n-a plecat așa repede din oraș, iar dacă a rămas n-a avut nici un fel de legătură cu moașa orașului, cui îi păsa dacă are sau nu, ci el și-a văzut mai departe de treabă prin colțurile lui, măsurînd și sondînd. Lua prinzul pe cîmp, acolo unde îl prindea soarele amiezii, cina în mers, în drum spre casă, și asta-i creștea legenda de om ușuratic și fluiere vînt care-și ia feliile direct de pe cer și de pe pămînt, iar după ospățul lui din te miri ce hrană, se șterge la gură cu o batistă albă de mătase, așa era, purta la el mereu o batistă albă, sau mai multe pentru că batista lui era totdeauna imaculată înainte de a-și tampona fruntea limpede și buzele cărnoase.

Dar, de aflat tot s-a aflat, să-i zicem, enigma: *era un savant de reputație în cercetarea pietrelor și vîrstelor pămîntului*, iar el își făcea în fața lumii meseria de om celebru cu aerul unui plimbăreț superficial, un don-juan cu mustăcioară de scripcar. Aproape toată localitatea a ajuns să afle lucrul principal despre el, numai el nu aflase că, în sfîrșit, era descoperit și lipsit de apărare în fața celor mai mizere indiscreții. Să fim înțeleși, nu e vorba de descoperirea identității lui de stare civilă pe care i-o știau toți și le fusese la îndemînă încă de la început, ci de acea identitatea spirituală enormă care nu de puține ori e posibil să-i facă pe cei din jur să încerce să-i pipăie marginile ca unei stufe nou sosite la prăvălie din care s-ar putea face un costum cum n-are nimeni sau o rochie excentrică. Cît și cum poate încurca un om de condiția geologului nostru savant și artist în felul lui, știința apocrifă a celor din jur asupra tainelor lui esențiale pe care el și le acoperă și le umbrește pe cît cu pu-

tință pentru ca într-o bună zi să se poată exterioriza mai clar și mai cuprinzător — să nu mai vorbim, viața și literatura sînt pline de speculații în acest sens. Noi ne vom feri, prietene, să facem speculații...

„Vizitatorul începe să mă ia complice, gheața pe care o pusese între noi tot el o topește, e la strîmtoare“.

„Dragul meu, îți spun dragul meu fără să-ți cer permisiunea, îți mărturisesc că te-am îndrăgit încă de cînd ți-am trecut pragul, află dragul meu că, în locul trădării identității sale esențiale care a răscolit și a vînzolit orașul, „fantele topometrist“ ar fi preferat Scylla și Charibda, ca să nu mai zicem că ar fi preferat de mii de ori să se fi inventat cele mai scîrboase svonuri despre el și moașa orașului.

El nu aflase, am zis, că toate plimbările lui de donjuan logodit geologic cu pietrele s-ar putea să se ducă de ripă, că sonda sa — un lemn nenorocit dar cu carată nevăzută — cu care la un capăt pipăia cerul iar la celălalt simțea piroșfera, ar putea să devină un fel de cal de lemn bun de tras la semn pentru oricine și-ar fi poftit distracția asta. Vezi, dragul meu, zace în noi un gust coclit pentru distracția feudală, între un echilibrist pe sîrmă și un as al gândirii nu prea facem deosebiri de rigoare, le cerem, fără să știm că sîntem brutali și ofensatori cu amîndoi, le cerem aceleași lucruri și, doamne, nu ne liniștim și nu ne culcăm pe-o ureche pînă ce și unul și altul nu-și frîng gîtul în fața noastră. Ceea ce am spus mai sus nu este speculație, este vina mea de martor inabil care se tînguie postfactum pentru toate întîmplările care-l pîneau pe topometrist, care fusese prins acolo sus pe sîrma lui de savant, cine știe, tocmai în momentul cînd încerca să soarbă în ochiul nevăzut al caratei sondei sale unghiul cel mai dificil, mai vizionar și mai real dintre soare și piroșferă.

Să revin. Cercetările lui nu știu dacă înaintaseră foarte mult sau se aflau numai puțin mișcate de la punctul de plecare cînd s-a aflat că e și savant pe lîngă că e topometrist și cînd a început să fie asediat topometristul pentru ca savantul să capituleze...

Aș putea imagina de acum încolo pe seama geologului artist fel de fel de situații. De pildă :

...la farmacia de lîngă clădirea unde locuia el, începuse să se îmbulzească zilnic multă lume, lucru care nu prea se întîplase pînă atunci. Oamenii locului erau foarte sănătoși, medicamente nu prea luau decît ca să-i spună medicului că le-au luat. Totuși, cînd au aflat că topometristul e savant au început să se înghesuie la farmacie. Fleacuri.

Sau :

...parcul localității era deobicei gol, pentru că străzile erau în plină natură, peste tot în jur păduri naturale, fluviu, păsări, chiar dropiile și lupii se apropiau din cînd în cînd de genele de frunziș și ape ale localității — iar dacă eu aș vrea să împing lucrurile dincolo de asta aș putea spune : — ei bine, de la aflarea tainei personajului nostru băncile parcului acela golaș erau pline, figurile care invadau băncile luau gesturile cele mai studiate la trecerea obișnuită și zilnică a topometristului-savant spre coclauri...

Toate acestea sînt false. Nu s-a întîmplat nimic din toate astea.

...aș putea să mai spun exagerînd grosolan și folosînd automatisme literare la îndemînă, că locuința lui altădată ignorată sau ocolită cu discreție amicală cît timp nu fusese în ochii celorlalți decît un seamăn ceva

mai oacheș, un om agreabil, vesel și petrecăreț, începe să fie vizitată asaltată cu agresivitate, prietenii mulți — pe care și-i făcuse în trecut peste câmp și peste maluri și care abia așteptau mai înainte să-l vadă trecînd și atît, să-l salute zîmbind cu plăcere, din locurile lor, de la tabile lor, și apoi să-și vadă iarăși de ale lor — se consideră acum a-i amici milenari și colaboratori fideli încă de cînd pămîntul se desprinsese de soare și începuse să se învîrtească, mă rog, se adresează geologul acum acasă la el luîndu-și figuri înțepenite, punîndu-și botnițe solene și vorbind ca de sub falile pămîntului, ceea ce ar fi socotit ei, e mai măsura geologiei savantului. Sau, că toți care se considerau prieteni încercut să intervină la primar într-o chestiune sau alta, ori să le aplaneze conflictele de familie și de slujbă, să le cîștige din anticameră procese aflate de mult pe rol, ori să vină cu sonda și prin curțile lor ca să găsească și în ele falii celebre prin care să se facă și ei cunoscuți în lume să-și mute chiar trepiedul în geamlicul lor unde bate soarele toată ziua și unde pătrunde mereu prin ober-licht-uri miros de pămînt reavăn și de rocă bătrînă simțite odinioară în nări și de bunicii și străbunicii lor de lungul a sute și sute de ani. Prostii. N-am de ce spune astea. Poate față de astfel de lucruri nevinovate, cele întîmplate să fi fost oribile. Sau, dimpotrivă, dacă cele spuse mai sus sînt groaznice, cele din realitate să fi fost mult mai la suprafața pămîntului, nici prea mult în sus spre soare, nici prea mult în jos spre grote.

Las numeroase rinduri albe la acest capitol greu de descris de un om de rînd ca mine, și de altcineva mult mai luminat. Există un punct vibratoriu al sensibilităților care oprit sau mișcat din afară poate să... dar n-are rost să insist.

Săr spre final.

L-am transportat pînă la urmă pe geolog, cu vreo doi trei prieteni punîndu-i alături și săculețele lui cu pietre. O plecare deloc veselă. Nu te speria, nu sfîrșise, un savant nu piere ca o fecioară, dar boala identității care pentru noi ceilalți e vitală la el făcuse ravagii, îl golise de capacitate ca să zică așa. Arăta ca o ruină. L-aș fi plins dacă n-ar fi fost și el de vină. Ne-am despărțit în bune relații, deși — dumneata nu mă cunoști bine — între mine și el era o deosebire totală, mai ales la ceea ce dată a întîmplării, eu sînt un om robust, din topor ca să vorbim de-a dreptul, să spargi bolovani cu manierele mele și cu felul meu de a mîngîia omul, pe cînd el, să nu mai discutăm, o dată desprins din sine de întîmplările acelea care-i loviseră în inimă esențialul, arăta ca o frunză zvîrlită în aer dintr-un trunchi incendiat și ars.

Nu l-am mai văzut mult timp și la drept vorbind prea mult nu m-am gîndit la el. Pentru mine partea veselă și frumoasă a fost la început, cînd era un simplu topometrist și-și vedea cu plăcere de lucrurile sale geniale de savant. După o vreme l-am uitat aproape cu desăvîrșire.

Aveam în localitate un prieten, grefier, sau un fel de funcționar la notariatul public sau cam așa ceva, știu că ne întilneam adesea în fața tribunalului cînd ieșea sau se îndrepta într-acolo. Intr-o după amiaza la o oră cu totul nepotrivită, grefierul ăsta îmi bate în fereastră. „Ce dracu vrei?” — i-am zis, deși nu fusesem niciodată familiar în schimbul nostru de cuvinte, ne salutăm cu o strîmbătură amabilă și atît, dar îmi bătuse în fereastră ca și cum mi-ar fi smuls perna de sub cap sau și-ar fi înfipt furculița în bucata mea din farfurie. „Ce dracu vrei?” „Vino

imediat, un localnic a prins un hoț în grădina de lângă pădure. Jaf premeditat, agresorul în chestiune avea asupra-și un sac cu pietre. Ultragiu prezumptiv. Prins de localnicul amintit pe când mânca un pepene sustras în plină zi din grădina specificată, a declarat că ar fi savantul X, substituție de persoană, mai fusese văzut de repetate ori în zilele precedente sub aceeași înfățișare străină, găurind cîmpul și fixîndu-și semne de orientare în vederea unor pătrunderi viitoare spre alte locuri nemărturisite încă. Recidivist“ — mi-a spus grefierul, care deși om total lipsit de umor, se căznise săracul să mă lase să înțeleg despre cine e vorba. Am mers acolo unde mi-a spus și m-am îmbrățișat cu savantul. „Ce dracu te-a apucat cu pepenii ăluia?“ — i-am zis, nu pentru a-i reproșa ceva, ci pentru a-mi ascunde emoția revederii. Rîdea cu hohote. Arăta bine, n-aș putea spune pentru rotundimea poveștii că îi revenise culoarea în obraji, așa precum îl știam cu toții pe cînd nu era decît un topometrist. El care se temuse atît de propria identitate, se întorsese, vreau să zic, să și-o cerșească, nu e bine spus, să și-o fure, nici așa nu-i bine spus să și-o fure, odată cu o felie de pepene pentru a fi din nou recunoscut și a intra din nou în sine însuși, să-și facă adică din identitate o teacă solidă și cit mai comodă pentru meserie, în sfîrșit, o întregă drăcovenie bună de speculații. Îți spun, rîdea, iartă-mi expresia vulgară, se ținea cu miinile de burtă, crede-mă, eram deziluzionat de un asemenea ris — ce agreabil și cit de tonic rîdea topometristul! — și am vrut să observ dacă mai are batista aceea albă și imaculată, o avea, domnule, după ce a terminat de ris și-a tamponat fruntea cu ea și buzele. Încărunțise mult la tîmple, buzele îi erau supte și cam intrate sub ghilotina dinților. Să fie el? — mă întrebam cu îndoială chiar în fața lui. El era, și-a pornit apoi trecerile acelea peste cîmp și peste maluri, nedespărțit de sonda lui. De uitat nu prea se mai uita cîeva la el cu curiozitate. Nu știu dacă asta îl făcea pe omul cu sonda să lucreze mai cu plăcere, după cum nu știu dacă el își luase lucrurile de unde le lăsase, anume de acolo de sus de unde putea prinde în ochiul caratei nevăzute unghiul cel mai dificil și mai real dintre lumina aerului și întunericului pămîntului. Îl mai zărisem o dată, pe cîmp, stătea cu spatele spre mine, mi se părea că e cam supărat pe sondă, o sucea și o învîrtea. Am plecat. Mai tîrziu, pornind de la ultima imagine a lui care-mi rămăsese în minte am ajuns la cu totul altceva, fără nici o legătură cu el, la o întîmplare a altcuiva, a unui om care se supărase o dată pe bățul pe care-l purta nedespărțit, cu sine, îl arunca și-l tot arunca, mergea după el și iar îl arunca mîniat prin noroaie și pe urmă în văzul lumii îi căuta carata sfîntă și nevăzută prin noroaiele unde căzuse bățul, ce vină să aibă nenorocitul de băț, în sfîrșit, și asta o altă drăcovenie bună de speculații și, după unii, bună și de final.

IV

SFIRȘITUL ȘI ÎNCEPUTUL

Iată-ne la sfîrșitul povestirilor mele — a oftat istovit vizitatorul meu, cu brațele lui de Hercule căzute pe lângă genunchi și lăsat cu toată greutatea pe speteaza scaunului. Totuși, dragul meu, deși ți-am mărtu-

risit că te îndrăgesc, sincer vorbind nu prea am încredere în înțelegerea dumitale. De aceea înainte de plecare vreau să-ți spun următoarele:

În prima povestire, despre nenorocitul acela cu cheile, am vrut să-ți dovedesc nu ceea ce ai crezut dumneata („de unde știe ce am crezut eu?” nu ce ai înțeles dumneata, în prima povestire, zic, ți-am făcut („mi-a făcut“) demonstrația că printr-o idee balzaciană, în speță *ideea-chabert*, se poate construi un personaj gogolian, personajul, numai un orb n-a putut observa, e mai degrabă din familia lui Bașmacikin din *Mantaur* și a lui Popriscin din *Insemnările unui nebun* decît a *Colonelului Chabert* din proza lui Balzac. Se putea să procedez și invers dacă voiam: n-am vrut, nu era nevoie. Prin asta am dorit să-ți arăt că nu e nimic nou sub soare în trebile dumneavoastră literare, deși ceva parcă este, nu așa?

În a doua povestire: tot cu o *idee-chabert* ți-am arătat că fie idee cît de mare și de generoasă, încăpută pe mîinile și molfăită de gîndirea unui prost iese o porcărie.

În a treia povestire... A treia te las s-o descurci singur, ai observat că eu însumi n-am putut-o descurca, tocmai în punctul ei nevralgic am abandonat-o și am sărit spre final, nemaivorbind că pe tot parcursul ei de la început pînă la sfîrșit am mișcat-o și am tulburat-o neștiind ce să fac cu ea.

Acum. Înainte de a mă ridica și de a-ți spune: *domnul Inefabil* al dumitale a fost total lipsit de originalitate povestindu-ți ceea ce ți-a povestit, te întreb dacă mai ai vreo nelămurire, dacă vrei să mă întreb ceva.

„Nu. Nimic“.

Atunci, adio — mi-a spus vizitatorul și fără să mă mai privească („de ce atîta dispreț?“) s-a îndreptat spre ușă, a apăsat pe clanță și: *Ușa nu s-a deschis în fața lui, deși eu nu-mi încui niciodată ușa odăii, n-am avut și nu am chei, fiecare poate intra și, mai ales, poate liber să iasă.*

— Ei drăcie — a zis vizitatorul care știa că nu folosesc chei — nu pot ieși din odaia dumitale“ și s-a întors brusc spre mine: era îngrozit, livid, corpul lui de Hercule se clătina.

L-am liniștit spunîndu-i că nu-i nimic dezastruos în asta și l-am întreat, ca să aflu cauza exactă a blocării ușii:

— *Cînd ai intrat și cînd ai vrut să ieși nu cumva ai apăsat prea tare cu pumnul pe clanță?*

— Exact, așa am făcut.

— Nu-i nimic — i-am zis îndreptîndu-mă spre ușă, să mergem, te conduc eu — și zicînd asta l-am luat de braț, iar el se uita nedumerit la mine, în loc să vadă ușa apărînd în fața noastră, nu era nici o ușă, noi ne aflam afară, în plin aer, pășeam liberi sub cerul liber.

Ne-am dat amîndoi capul pe spate și am tras adînc aer în piept.

STEFAN BĂNULESCU

CHEIA

*Ne-am închipuit că porțile se vor deschide,
ne-am închipuit că lucrurile se vor aranja,
prea erau multe surîsuri perfide
lumina cerului ne apăsa, prea grea,
prea era luxoasă cheia.*

*Noi, copiii civilizației a treia,
n-am știut, n-am cunoscut, n-am vrut să fim de
acord
că răsăritul e la apus, că sudul e la nord,
prea era luxoasă cheia,
poate de aceea ne-am încăpăținat,
zic și eu, poate de aceea,
presupun și eu, acum după ce partida s-a încheiat.*

*Ne închipuiam că totul va merge de la sine,
din moment ce eram copiii civilizației a treia,
dar iată că poarta la care lucram își revine
și începe să ne bată peste degete cu cheia,
cheia cu care în bălălia deșartă,
amenințăm această poartă.*

ÎN NUMELE LIBERTĂȚII

*Nu e preț pe pământ să plătească,
Nu e plată-ntre marile plăți
Viața ta, libertatea-omenească,
Dacă vrei, uneori, să te-arăți.*

*Între dragoste, pace și ură,
Între bine, mai bine și rău,
Cîte crime tiranii făcură,
Libertate, în numele tău.*

*N-a fost mare masacru să-nceapă
În al lumii nisip de cetăți
Și n-a fost murdărită o apă
Pînă tu nu a fost să te-arăți.*

*Libertate, de tine vorbiră
Surdo-muții urîți, zîmbitori,
Libertate, te sărbătoriră
Toți constructorii de închisori.*

*Nu e crimă să nu te cuprindă,
Nu-i blestem, nu-i părere de rău,
Cîtă lume e-n veci suferindă,
Libertate, în numele tău.*

RASA MANOLE

*N-a mai rămas nimic din faptele noastre,
amintirile sînt o îndeletnicire periculoasă,
zilnic trebuie să facem, să facem,
cu încrederea că mîine iar va trebui să facem,
în speranța că poimîine iar o să facem,
nu rămîne nimic din faptele noastre de peste zi,
seara se fac socotelile, și faptele cu care
plătăm chiria-n existență, aerul și apa
se duc automat acolo,
iar cele care prîsosesc, economiile,
intră-n pămînt și nu mai auzim nimic de ele.*

*Mîine o luăm de la-nceput. Mîine găsim
zidul surpat și cîmpul pustiit ;
copiii noștri înșiși trebuie născuți, iarăși,
faptele noastre nu durează decît o zi,
copiii noștri nu-s ai noștri decît o zi,
mîine iarăși avem ceva de făcut,
mîine ne vom trezi iarăși la șase
și vom plăti chiria-n lume pe o zi,
și aerul pentru o zi și apa și cuvîntul.*

*Și din faptele noastre, din faptele noastre
nu rămîne nimic
decît deprinderea de a relua la infinit
faptele noastre fără durată, faptele noastre.*

MOTIVE

*Că nici lumina însăși nu e cale dreaptă,
ci urma-n jghiab a căii botului sfînt de cal ;
că nici o mîngîiere sub scoarță nu așteaptă,
că totul se reduce la un destin normal.*

*Că din atîtea vorbe rămîn doar două buze
ce, pline de cenușă, se mișcă-n sus și-n jos,
că orișicînd sînt gata-născuți cei buni s-acuze,
cei ce-și cultivă-n mînă arătător slinos.*

*Că vin asupra noastră copiii noștri mîine,
că sloiu-și naște puii pe lume în călduri ;
că judecata are balanțele de pîine
spre care tind într-una, uscat, aceste guri.*

*Că face tot ce poate acela pus să vină,
că bube nisipoase cresc azi pe uriași,
că osia planetei e plină de rugină,
că un copil de fontă dospește pe oraș.*

ÎN APOI ÎN PREZENT

*Nimenea nu ne cunoaște, în acest viitor,
în acest viitor plin de căngi lustruite,
oamenii triști și metalici stau pe la casele lor,
numai gîtul molatec al șarpelui de cositor
un sîsîit ne trimite.*

*Și oamenii municipalității care fac curat
pe străzile-ntinse corect ca-ntr-o liră,
strigă din cînd în cînd, din bărbat în bărbat,
„duceți aceste cadavre la demontat“
și se referă la noi. La gurile noastre
pe care nici nu le văd că respiră.*

*(Sau poate adevărul adevărat
e că nici nu respiră).*

— *Și de ce, la urma-urmei, puneți să ne demonteze ?*
— *Pentru că sînteți un batalion de proteze !*

*O, cît am sperat că refugiul în Viitor
e mai bun, mai profitabil, decît fuga-n trecut !
Dar iată că oamenii viitorului stau pe la casele lor,
și nu iau în seamă cortegiul nostru tăcut.*

— Ne predăm vouă, cu totul, oameni de mîine,
pentru o cană de apă și-o bucată de pîine.

— Predați-vă mamelor voastre, din prezent,
sînteți niște mormînte ce se deschid indecent.

Fugisem în viitor, degeaba, degeaba,
un ceas dintr-un turn ne sfărîmă cu laba,
un ceas de pe braț ne parcurge-napoi,
un foșnet metalic se-aplecă pe noi.

Pe gheața și fonta ce nu ne primesc,
lunecăm înapoi în balet nefiresc,
fiecare în ceasul din turn ne zvîrlim
ca-ntr-un dulce bazin, ca-ntr-un moale bazin.

Înapoi în prezent, altundeva nicăieri,
ochii, din nou, sus în os se dezgheată,
avem iarăși cu noi prea măruntele noastre puteri,
patria noastră este secunda de față.

ADRIAN PAUNESCU

NINSOAREA

*Are o privire parcă-ar ști totul.
A nins undeva. Natura oștează.
Pieptul tău se umflă gata să sară la mine, se dă la om
Vasăzică, ține-ți sînii cucoană în lanț, că acum or să sară peste uluca
Bluzei, or să rupă nasturii, ferească Dumnezeu,
am mai văzut eu nasturi pocnind precum castanele toamna.*

*Trecu și anotimpul ăsta, al castanelor, a nins undeva,
Și eu tot sub descîntecul tău mă învîrt,
Ca tăciunele în paharul de apă, pentru cine descînți tu de deochi
Cu mine în paharul de apă — acum ploaia să zicem că e paharul —
Și eu sînt eu — și tu ești tu, dar tu descînți cu mine și
Sporovăiești ceva, vorbește mai clar să știu și eu ce fac și cum se
Procedează cu mine ca să am efect, spune-mi și mie,
Tu ești vrăjitoarea — n-am zis cotoroața fiind că nici unul
Nu îndeplinim baremul de vîrstă. Însă dacă îți descîntă una
Tînără e și mai și — așa că dă-i înainte, nu vezi cum mă topesc ?*

*Am ajuns la trăiri, cum mai trăim ?
Da, ninge, a nins, o să ningă undeva,
Potopind cu alb.*

LA IZVOARE

*Focul mitraliază în sobă,
Ochește tîmpla cerului, bănuită, prin horn și mai
Multe focuri se sbuciumă-n mine și iată-mă complice cu soba
La tulpina unui alt anotimp, ca și cînd ar fi vorba de o
Faptă urtă și trebuie să ardem ceva.
Acum or să tăbărescă femeile pe tine ca pe căpșuna coaptă,
Vorbește gelozia ta, că pînă la urmă tot aici ajungem,
Ti-am pus carnea la lucru, și sîngele — că tot vorbeam
Adineaori de împușcături — a luat-o năvalnic prin obraji,
Ești ca mărul pe care-l șterge țaranul cu mînteanul, ca să
Sclipească, ai prins luciul, strălucești toată.*

Toamna s-a reîntors de la marginea oraşului
 Şi ne-a dat cu frunzele-n cap — da, asta aveam de ars :
 Frunzele care ne-au făcut vînt,
 Pe unele le-am scris, pe altele nu, pe cele mai multe
 Doar ne-am iscălit, am pus genunchiul
 Ca pe ceaşa unui învîns.
 Ne dă cu ele în gînduri, ni le-a pus în braţe, ţineţi-le,
 Sînt grăbită şi apoi sînt ale voastre.

Şi iată-ne mormane de aripi, avînturi moarte,
 Sub nu ştiu care rug.
 Trebuie să umblăm încet sub potopul de frunze,
 Nici nu mai e nevoie de chibrit, avem focul nostru care una-
 Două se aprinde — doamne, iartă-i pe eretici !

PRIN NEGRU DE FUM

Are nişte ochi parcă ştie tot ce spunem,
 Culmea ar fi să şi priceapă teorema oamenilor îndrăgostiţi
 Pe care noi am descoperit-o şi care sună astfel :
 „Îndrăgostitul trăieşte în plus“. Asta se demonstrează
 Simplu luînd unul şi cu una, dar nu la întîmplare şi
 Adunîndu-i şi împărţindu-i la doi — ce rămîne în plus e
 Dragostea, care se măsoară în waşi, de unde jocul lansat tot de
 Noi : „De-a v-aşi vaşelea“, care nu poate fi înţeles decît de
 Mături, de vrăjitori călări pe mături şi de tineri apţi de acest joc, şi
 cu oarecare

Cunoştinţe despre electricitate.
 Electricitatea o avem în noi,
 Totul se face fără cheltuială prea mare de energie,
 Dacă doi se iubesc într-un oraş nu scade tensiunea în becuri,
 Dar totodată se degajă o cantitate de energie atît de mare
 Că poţi pune în mişcare o casă întregă, o lume (proastă)
 Care nu înţelege ce se întîmplă în natură şi deschide fereastra, întrebă
 Unde sînt aia, iar s-au întîlnit ?

Acestea sînt, de fapt, reziduurile energiei, talaşul, negru de fum,
 Căci partea pură s-a cheltuit în scopuri înalte, mîngîind o frunte,
 Privind într-un ochi, ca şi cînd te-ai vedea într-o fîntînă,
 În care Făt-Frumos a coborît deunăzi pe-o frînghie, pe tărîmul
 Celălalt şi-l aştepti să se întoarcă, îl aştepti la ochi, şi
 Vezi unul mişunînd pe acolo, în adîncul din tărîmul celălalt,
 Care ar cam semăna cu tine şi zici că tu eşti Făt-Frumos
 Mutatis mutandis şi bine e cînd sînt doi
 Şi poveştile mai funcţionează.
 Mă întreb dacă vietatea asta înţelege ce spunem,
 Are o privire de parcă-ar şti totul.

MARIN SORESCU

„ENGRAME“ ȘI „TEME“

Obişnuit, I. Negoîtescu scrie studii, studii-cseuri, articole; el vine cu — oricît ar părea cuvîntul de „prozaic“ — *contribuții*. De la trei pagini pînă la două sute, fiecare intervenție a sa își propune să clarifice o problemă sau să deschidă îndoieli fertile cu privire la altele socotite prea de tot clarificate. Modul său de lucru e numai în aparență insinuația, sugestia, învăluitoarea și poate îmbătătoarea atmosferă lirică. Dincolo de acest strat se ascunde un spirit investigator neobosit, condus și ordonat de idee. Aceasta se vede mai greu la o privire superficială, deși autorul nu face nimic să-și camufleze lucrarea; el e mai degrabă în situația patetică a clovnului care, drept daruri închinete Fecioarei, execută în fața preasfintei numărului său clasic de figuri. Privit cu răceala cercetătorului (la rîndul său, „clasic“), gestul poate părea în cel mai bun caz insolit. Insolitul acesta — trebuie să acceptăm — a devenit însă în vremea noastră un chip prea important al adevărului de a se dezvălui. De cînd mai ales *critica de artist* a aruncat peste bord multe adevăruri pozitivistice, în deosebi cu privire la poezie, a fi sensibil la modurile intermediare, puternic marcate nu numai de personalitatea, dar și de persoana criticului e un semn de mai multă înțelepciune și, oricum, de elementară prudență. Parțialitatea, ca și excesul, o anumită subiectivitate pot fi motive de a regreta că lucrurile n-au fost spuse mai complet, sau mai puțin complicat, sau mai impersonal. Dar cine garantează că în materie de *invenție* în exegeza de artă susținerea unor puncte de vedere cu adevărat noi poate fi desprinsă fără pierderi de substanță, fără primejdia de a se șterge nuanțe prețioase, de uneori capricioasa sursă care le-a odrăslit? Dar situația, în cazul de față, nu se arată a fi nici pe departe așa de dramatică... Persuasiv, cînd nu de-a dreptul răspicat, I. Negoîtescu, e un critic ce vrea înainte de toate să fie auzit și care, cu mijloacele sale, se face auzit. Textul său nu e o suprafață poantilistă de impresii, ci o pictură păstoasă în care intenția e subliniată insistent. Astăzi, mai mult chiar decît în trecut, densificarea impresiilor pînă la transformarea lor într-o nouă calitate, într-o viguroasă idee centrală, servită cu argumente la tot pasul și organizînd un cîmp de fapte îndeaproape controlat, pare a reprezenta o preocupare de bază a criticii lui I. Negoîtescu. Modul său de înaintare e al șalupei înălțate deasupra valurilor, nu fără atingeri esențiale cu masa dens-elastică ce-i permite „zborul“. Sub acest aspect, prin obiectivele ei, critica aceasta, în multe privințe foarte modernă, este totodată și adînc tradițională, tradiție însemnînd, firește, în situația dată, înscrierea într-o linie de continuitate inaugurată la noi de E. Lovinescu și G. Călinescu. Numai așa se explică fidelitatea criticului față de un program de sarcini *foarte al nostru* cum e scrierea unei „istorii a literaturii“, program care n-am prea văzut să ispitescă pe nici unul din reprezentanții „noii critici“ europene. (Mulți dintre aceștia, prea ocupați cu metodologiile și cu invenția de sigle, abia de reușesc să vadă scriitorul, necum literatura...) În aceeași ordine de idei, interesul arătat de autor, în trei secțiuni ale cărții sale („Engrame“, „Atitudini, polemici“ și „Jurnalul revistelor“), actului critic ca *semmalare* — nu fără riscul unor parțialități ce derivă dintr-o asemenea preocupare — păstrează la rîndu-i strînse legături cu o înțelegere mai aplicată a criticii ca ferment al unei ambiante literare, prevă-

„Critica profunzimilor“ — n-ar fi prima oară când numele indică și modalitatea de utilizare — nu poate funcționa decât pe un teren estetic cu suficiente garanții de... adâncime, așa cum marile bastimente nu-s făcute să acosteze oriunde. Soluția e folosirea alternativă a celor două moduri de critică: critica de analiză (acolo unde și cât se poate) și critica foiletonistică, facilitând contactul cu orice formă de relief. Unele modalități mai recente din critica lui I. Negoiescu (vezi „Jurnalul revistelor“) îmi dau de înțeles că autorul găsește util și plăcut aceste manevre și ambarcațiunile cele mai ușoare.

*

Cum n-am de gând să renunț așa de repede la imaginile furnizate de nașterea, voi spune că la Nicolae Manolescu, de ale cărui *Teme 2* mă ocup în continuare, se înfățișează situația tocmai opusă, a unor poveri prețioase încărcate pe vase cam fragile, unele de-a binelea improvizate. O experiență îndelungată de cronicar (peste șapte sute de volume comentate, în cursul a 14 ani de prezenta săptămînală aproape neîntreruptă) i-au creat criticului un reflex, ca să spun așa, al libertății, care-l face să trateze cu dezinvolură chiar subiecte de o oarecare gravitate și să riște trimiterea lor spre cititor în forme dintre cele mai expeditive. E aici, nici vorbă, ceva din spiritul eseurilor lui Zarifopol, grefat pe „Cronica optimistului“, nu fără atingeri, însă, măcar în unele momente, cu... „Teoria stărilor de influență“ a lui Marin Sorescu. Cu G. Călinescu mai ales sînt destăpinate puncte comune, numai că marele critic „se odhinea“, în „Cronica“ sa despre o mie și una de teme, după *Estetica basmului*, *Nicolae Filimon*, *Gr. M. Alecsandrescu*, după studiile despre *Horatîu*, *Tasso*, *Cervantes*, *Tolstoi*, *Cehov*; *Nicolae Manolescu* „se odhinește“ după foiletoanele sale săptămînale, căutînd delectare și refugiu în *Tolstoi*, *Dostoievski*, *Proust*, *Cehov*, *Thomas Mann*, iar alături de ei, *Eminescu*, *Bacovia*, *Blaga*, *Hortensia Papadat-Bengescu*, *G. Călinescu*. Poate părea curios, dar nici unul din subiectele cronicilor profesionale nu-l ispiteste la reluarea mai stăruitoare, la stabilirea de arborescențe, la prelucrarea datelor în vederea unui prim efort de sinteză. Nici măcar *Al. Ivăsiuc*, despre ale cărui cărți, fără să-i scape vreuna, a scris cu aplicație și nu o dată admirativ. Sau poate că *Teme 2* e și o carte cu cheie, încît a scrie bunăoară despre *Huxley* (*Grefele lui Aldous Huxley*) e un fel de a vorbi mai pe departe și de *Al. Ivăsiuc*. Așa s-ar părea, de vreme ce personajele romancierului englez îi inspiră criticului români o reprezentare strict autohtonă: „umanitate de Muzeu Antipă“. Iar asemănările între cei doi prozatori sînt prea frapante ca să nu ne gîndim că admirația arătată statornic lui *Al. Ivăsiuc* și-a putut căuta o descărcare în asprimea cu care judecă romancierul englez: „Totul e din cap, căci mîntea lui *Huxley* are acea adaptabilitate, acea forță de a înțelege orice, de a lua orice formă...“; „Viața apare ca un imens laborator unde romancierul face ca și eroul său, lordul *Edward*, experiențe: vivisecție, grefe și altele“; „în venele lui *Philip*, *Burlap*, *Spandrell* sau chiar ale temperamentalei *Lucy Tantamount* nu curge strop de sînge: numai teorii, concepții, puncte de vedere“ etc.

Va fi avînd sau nu o „cheie“, eseu despre *Huxley* este în tot cazul singurul care mi-a putut evoca ceva din activitatea de cronicar literar a lui *Nicolae Manolescu*. Rămîne totuși maniera foiletonistă a criticului, gestul de a propune „teme“ de meditat, „ipoteze“, fără pretenția de a epuiza subiectul, ba chiar afectînd o anumită nepăsare de risipitor cu privire la șansele de existență sau măcar de iminență ale micilor sale esuri. Cît de ușor puteau să nu fie! — are aerul de a ne spune autorul, dacă... dacă într-o anumită zi, o anumită carte nu i-ar fi căzut sau „recăzut“ în mînă („mi-a căzut în mînă zilele trecute un articol mai vechi al lui *G. Călinescu*“; „îmi recad în mînă note făcute mai demult...“; „recitesc povestirile lui *Anton Holban*“; „Recitesc *Adolescentul*...“; „Recitînd de curînd pe *Bacovia*“... etc.). Volumul ar fi atunci un fel de „jurnal de lectură“, mai mult sau mai puțin capricios sau, și mai bine, fiind vorba de lecturi reluate, o „carte de recitare“. Da și nu, căci jurnalele au acest obicei de a tatonă uneori răsuns la probleme fundamentale: impresia de plăcere, neplăcere sau replăcere produsă de autorul sau fenomenul comentat; însă eseurile lui *Nicolae Manolescu* sînt foarte materiale, pozitive și propositive deopotrivă, ele caută și găsesc un „clenci“, un incident, un viciu de procedură, în absența căroră e greu de presupus că articolul ar fi fost scris. În felul acesta, citirii profesionale, care ni l-a dat pe cronicarul săptămînal, *Nicolae Manolescu* îi adaugă — o dată cu *Temele* sale — recitirea profesională. Mai rar, intervențiile acestea — ipoteze de lectură sau

CREAȚIA LUI HARET

Haret fusese un izvor de apă vie pentru țărânie și luminător ei — învățătorii. M-am gândit să fac o fântână, o fântână arhitecturală și stilizată pentru una din piețele Bucureștiului. O fântână reală, cu apă pentru călătorii însetați. Și am scris pe ea „fântâna lui Haret.”

C. Brâncuși

Cine a răsfoit o carte de mecanică cerească a rămas, fără îndoială, impresionat de lungimea formulelor și de calculele minuțioase și laborioase. Astronomia e a îndeletnicire care reclamă curaj și perseverență. Sînt calități pe care tinărat Haret, venit din România pentru studii la Paris în 1874, și le cultivase prin stăruința meditațiilor prin care s-a întreținut, concursurile date pentru ocuparea unui post, prin pregătirea examenului de bursier la care a fost admis de Titu Maiorescu. El a îndrăznit să își aleagă o temă grea și centrală în gândirea științifică a sfîrșitului de secol XIX.

Scoala de mecanică cerească a Franței nu avea în acel moment pereche. Era ilustrată de nume mari: Pierre Simon Laplace, autorul *Expunerii sistemului lumii*, conținînd celebra sa teorie cosmogonică și a unor nenumărate contribuții în fizică și în matematici; Louis de Lagrange, creatorul calculului variațiilor, alții de explorat și astăzi și care a scris pentru prima dată f' , f'' , f''' în desfășurarea funcțiilor în serii; Denis Poisson interesat deopotrivă în fizica matematică al cărui precursor este, ca și în calculul probabilităților, unde distribuțiile ce-i poartă numele sînt folosite astăzi în mod curent. Acești savanți nu au stabilit numai rezultate în ramura lor de cercetări, dar au propagat în cultura epocii un spirit riguros, deductiv, încrezător în puterile științei. Unul dintre evenimentele cele mai importante ale vieții științifice a secolului al XIX-lea a fost găsirea de către observatorul din Berlin la 1847 a planetei Neptun, a cărei existență și poziție fuseseră deduse prin calcul de astronomul Le Verrier, cu puțin timp înainte.

Știința își trăia unul din momentele ei de vigoare, optimism, expansiune. Primul an petrecut la Paris, Haret îl consacra completării cunoștințelor, dîndu-și din nou licența în matematică în 1875 și obținînd și pe cea de fizică în 1876. Are șansa de a urma cursurile de mecanică cerească ale lui Poiseux, deși numele acestuia s-a înscris în știință pentru contribuția la funcțiile de variație complexă. Se păstrează însemnările de curs ale lui Haret în doi ani universitari consecutivi. Cursul lui Poiseux se referea la metodele variației parametrilor din calculul perturbațiilor planetelor, domeniu în care Haret își alege subiectul tezei de doctorat. În mișcarea unei planete în jurul soarelui, celelalte planete introduc, datorită legii atracției universale, perturbații care o abat de la traiectoria ei eliptică parcursă după legile lui Kepler. Cum raportul maselor planetare din sistem față de masa soarelui este mic și anume de ordinul miimilor, variațiile traiectoriei eliptice nu sînt prea mari. În expresia analitică a semi-axelor elipsei,

după ce forța perturbatoare a fost scrisă în serie după puterile maselor, termenii sint de forma unor coeficienți înmulțiți cu puterile maselor și cu ale timpului și cu funcțiuni trigonometrice. Cînd puterea timpului este zero, se produc variații periodice puțin importante, dat fiind că se anulează reciproc. Termenii în care această putere este diferită de zero sint termenii seculari, a căror influență crește nelimitat cu timpul, amenințînd astfel stabilitatea sistemului planetar.

Laplace a enunțat primul, la 1773, că atîta timp cît în forța perturbatoare nu se ia în considerare decît puterea întîia a maselor, în expresia semi-axei mari a planetelor nu intervin termenii seculari. Lagrange a demonstrat această teoremă în mod riguros în 1776. În 1808, Poisson a ajuns la același rezultat, țînd seama de puterea a doua a maselor. În felul acesta, s-a acreditat ideea că termenii seculari lipsesc de tot din variația axelor orbitelor planetare, lucru care nu era demonstrat însă, decît pentru aproximările de primul și al doilea ordin. Generalizarea enunțului se izbea de greutatea calculelor. Puisseux, care se ocupase și el de aceeași problemă, a sugerat-o lui Haret. Tînărul cerceșător pornește deci la drum cu ideea că nu există termeni seculari nici pentru aproximările de ordin superior și că meritul investigației sale va consta în suprimarea din expresii kilometrice, a termenilor care se anulează reciproc. Ideea aceasta are în spatele ei o adevărată convingere filozofică. Determinismul mecanicist al acestei perioade crede în stabilitate, fixitate, permanentă. Legile fixe, structuri imuabile, invariante și constante caracterizau universul, iar sarcina științei era să le stabilească. Autoritatea giganților care lucraseră în această problemă înaintea lui, îl făcea pe Haret să împărtășească principiul călăuzitor al școlii mecaniciste. Iată de ce termină toate calculele și întreaga teză, copiază chiar cele trei exemple pentru comisie, ajungînd la concluzia că nu există termeni seculari în cazul unei aproximări de ordinul trei. Dintr-o eroare de calcul efectuată sub influența ipotezei sale fundamentale, Haret trecuse pe lingă ei. Odată în posesia acestui rezultat, Haret se gîndește la o nouă generalizare. De aceea în prima variantă a tezei găsim fraza următoare: „Este adevărat că această operație este absolut impracticabilă din cauza complicației calculelor și atenției ce trebuie realizată pentru a nu lăsa să scape nici un termen. Dar nu este mai puțin remarcabil că invariabilitatea axelor mari subsistă și este demonstrată de pe acum și fără noi calcule, nu numai pentru termenii proporționali la prima, a doua și a treia putere a maselor, dar pentru un număr considerabil de termeni aparținînd tuturor ordinelor superioare. Probabilitatea exactitudinii absolute a teoremei este cu atît mai mult mărită“. În timpul transcrierii tezei a întreprins totuși încercări de a demonstra teorema pentru cazul puterii a patra a maselor. Dar iată că aici se produce zguduitorul descoperire: în cazul acesta, apar termeni seculari. Trebuie să ne imaginăm ce a simțit Haret în acel moment. Întregul edificiu al unei construcții raționale și armonioase, care vroia să modeleze însăși stabilitatea și permanența sistemului nostru planetar se prăbușea. Rezultatul nu-l obliga însă pe Haret decît să suprima cîteva fraze, care conțineau generalizarea și să adauge în locul lor că pentru gradul patru, caz care reprezintă o sarcină suplimentară autoimpușă a tezei, termenii seculari apar. Dar generalizarea teoremei clasice și încrederea în stabilitatea sistemului planetar erau adînc subminate.

Este meritul lui Haret de a fi reflectat la neașteptata apariție de termeni seculari de gradul patru și de a fi revăzut întreaga teză, atît calculele proprii, cît și cele ale lui Poisson. O nouă surpriză îl aștepta. El găsește termenii seculari din aproximarea a treia, pe care îi omisese, din cauză că se baza pe niște calcule clasice ale lui Poisson care conțineau erori, necorectate de nimeni timp de 60 de ani. Iată-l în posesia adevăratei concluzii a tezei. Nu deseori se înregistrează în știință rezultate de dimensiunile și semnificația celui la care a ajuns Haret. Sôvârșile, ipotezele, infirmările și factorul aleator care apar în procesul de creație a lui Haret — ca și în alte întreprinderi ale științei — nu-i micșorează cu nimic meritul. Dar autorul nu era mulțumit. Citim undeva un regret și o dezamăgire. Pornise la drum cu gîndul să ducă la capăt ideile altora și să închidă un capitol rămas neterminat, iar rolul de deschizător de drum îl găsește nepregătît. Toată valoarea inovației sale este concentrată într-o propoziție modestă: „Invariabilitatea marilor axe nu există deci decît pentru prima și a doua putere a maselor“. Teza conținînd impresionante calcule în care sint analizați mii de termeni, rămîne în linia mari neschimbată, dar servește acum nu la demonstrarea absenței ci a prezenței termenilor seculari. Înțelegem de ce, după ani de muncă, Haret nu a exploatat demonstrația pe care a dat-o asupra instabilității seculare a sistemului planetar. Teza lui Haret nu se încadrează bine în știința secolului al XIX-lea, ci se potrivește mai

degrabă cu secolul nostru, care a creat teoria relativității, care a dat preferință continuității față de continuitate și catastrofelor față de stările stabile. Poincaré a fost uimit de acest rezultat, l-a studiat, a refăcut calculele cu instrumente analitice mai dezvoltate într-un memoriu care i-a atras, în 1889, medalia de aur a concursului internațional de matematică de la Stockholm.

Ținută în mare stimă de astronomi, teza a fost retipărită de Observatorul din Paris în 1883 și a fost citată în tratatele mari ale lui Poincaré și Tisserand în alte lucrări, ca un model de contribuție științifică, în care efortul laborios al calculului risipește o ipoteză nefondată ce dominase timp de decenii.

*

Datorită unei întâmplări fericite, comparația celor trei variante ale tezei lui Haret, a fost posibilă. În 1954 a fost adus un manuscris Haret la Comisia de organizare a Bibliotecii Academiei Române, în care erau membri pe atunci academicieni Gh. Oprescu pentru piesele de artă și George Călinescu pentru literatură. Interesul stîrnit de manuscrisul Haret a fost risipit de custodele manuscriselor, care a sugerat că biblioteca este de mult în posesia manuscriselor tezei lui Haret. Așa s-a ajuns la confruntarea manuscriselor vechi și al celui nou, constatîndu-se diferențe care au permis reconstituirea genezei unei mari lucrări științifice și a aruncat o lumină asupra procesului ei de creație. Nu este mai puțin evocator scrisul îngrijit și fin al lui Haret, cînd este văzut pe un alt document, de această dată administrativ, cum este proiectul de lege a învățămîntului secundar și superior, adoptat de el în 1897. Aceleași însemnări meticuloase, același scris mărunt cu peniță fină, îl invită la un alt gen de reconstituire, la analiza genezei unei legi. E o încredințare, se poate spune, între creația științifică și un text normativ. Cu toate acestea, felul în care Haret a lucrat la redactarea și adoptarea legii din 1898, nu a costat mai puțin efort și mai puțină investiție intelectuală decît în cazul elaborării tezei sale.

Cum a trecut de la o preocupare la alta, cum a devenit proaspătul astronom încoronat de o victorie științifică, administrator al sistemului școlar român? Basișierul care se întoarce de la Paris, găsește România, după războiul de independență, cu un nou statut în Europa, ce trebuia consolidat printr-o dezvoltare intelectuală considerabilă. Este numit suplinitor la catedra de matematică a gimnaziului Mihai Bravu, iar după aceea suplinește catedra de mecanică rațională a Facultății de Științe din București. Trece un concurs la Iași, fiind numit profesor provizoriu, în după încheierea celor trei ani prevăzuți de lege, este definitivat la 1882. Devine profesor la Școala de poduri și șosele, viitoarea Politehnică din București, unde face cursul de algebră superioară și geometrie analitică pînă în 1911, cu puțin înainte de moarte. A predat și mecanica la școala de ofițeri din București. În anii de început a avut prilejul cunoașterii situației reale a școlii, fiind antrenat în inspecții la școlile secundare, în diferite comisii și jurii.

În 1882, Haret, care nu uita desigur că Poisson fusese și el responsabil al învățămîntului științific din Franța, devine membru în Consiliul permanent la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice. Era deja membru corespondent al Academiei din 1879. Seriozitatea cu care își îndeplinește funcțiile, probitatea lui exemplară, respectul pentru amănunte și pentru ordine, îl aduc în 1885 în postul de secretar general al ministerului. Aici îl cunoaște Dimitrie Sturdza, fruntașul liberal. Pînă atunci Haret nu făcuse politică. Viața politică a țării cunoștea în acea epocă o mare încleștare a luptelor dintre conservatori și liberali. Ideea lui Sturdza, care a putut aprecia corectitudinea și calitățile lui Haret, a fost de a folosi pe acest intelectual de seamă, în ochii lui desigur un tehnician. Fiind un consumat politician și tactician al puterii, Sturdza a dedus că mult credit se va putea obține de pe urma unei administrări bune a școlilor de către un om neversat în politică, decît de pe urma prezenței unui personaj preocupat de ascensiune și care ar fi văzut în minister o simplă trambulină a puterii. Calculul acesta s-a dovedit corect. Zeci de ani realizările lui Haret în materie de școală au fost trecute în contul partidului liberal, care în felul acesta a încercat să-și mărească audiența față de învățătorii de la sate, față de părinți și față de păturile largi. Deși politica nu reprezenta un apel pentru Haret, partidul liberal, cu programul său de industrializare și modernizare, de mobilizare a energiei unei burghezii în ascensiune, promitea mai mult în materie de înfăptuire decît partidul conservator, care ca exponent al moșierimii, vedea cu ochi răi inovațiile economice și sociale cele mai elementare.

Se pare că Haret a putut să fie convins, că prin intrarea în clubul liberal în 1889, va putea promova proiectele sale de reformă și modernizare a școlii. El devine deputat de Ilfov și, în această calitate, îl întâlnim ca raportor al proiectelor prezentate de ministrul Petru Poni în 1896. Partidul liberal vine la putere în 1895, dar guvernul se refacă în 1897 în frunte cu Sturdza, având la educație pe Haret. Din acest moment, el se dedică în întregime trecerii unei noi legi. Situația pe care o găsește este nesatisfăcătoare. Era în vigoare legea din 1864, cu adăugiri, iar prevederile ei erau mult depășite. Domnea dezordinea, iar lipsa reglementărilor încuraja bunul plac. Comparând astăzi manuscrisul proiectului din 1897, cu legea aprobată în 1898, vedem că între ele există doar diferențe minime și că Haret a reușit să treacă proiectul legii în textul inițial, în ciuda obstacolelor.

Lucrările și dezbaterile în jurul legii ocupă un volum considerabil. Este suficient să spunem că în Cameră ea a fost dezbătută în 18 ședințe, iar în Senat în 11 ședințe și că interpelările au venit din partea unor figuri de mare autoritate cum erau Barbu Delavrancea, Titu Maiorescu, Take Ionescu. Orice încercare de legiferare era pe atunci de cele mai multe ori blocată de obstrucția făcută de partidul advers, care împiedica actele în măsură să ofere guvernului motive de satisfacție sau de prestigiu. Haret își susține impecabil tezele, se menține la fapte, dă cifre, nu intră în controverse inutile. În strategia trecerii acestei legi întâlnim și o stratagemă de care ar putea să nu fie străin. Prin faptul că textul cuprindea unele din formulările unui proiect mai vechi al lui Take Ionescu, acesta a fost tentat să creadă că legea îi reia ideile. Haret a mutat astfel discuția de la substanță la prioritate. Cearta consumându-se cu paternitatea ideilor, acestea au reușit să înainteze. De multe ori literatura a înfățișat pe savanți și pe universitari drept personaje naive, neajutorate și paralizate de vanitate, în absolută inferioritate față de cei ce se consideră șireți și întreprinzători. Haret a arătat că inteligența include dibăcia, pe când reciproca nu este neapărat adevărată.

Care au fost ideile prin care legea de la 1898 s-a impus în istoria legislației noastre școlare? În primul rând, se făcea o ridicare sistematică și fermă a jocului învățământului științelor în raport cu învățământul clasic. Ciclurile primar, gimnazial, liceal și universitar urmau formula 4+4+4 încetățenită de atunci la noi, cu mici variații. În licee, încă din clasa a V-a se producea trifurcația, care permitea alegerea între învățământul clasic (literar, umanist) și două secții, una de matematici și alta de științe naturale. Această organizare pornea de la încrederea lui Haret în rolul civilizator al științelor pozitive, care coincidea cu exigențele începuturilor industriei de la noi.

În al doilea rând, se încerca realizarea unei stabilități și a unei activități organizate a corpului didactic, care în felul acesta era mai ferit de fluctuațiile luptelor dintre partide. Se precizau răspunderile în administrarea școlii și obligațiile profesorilor în procesul educațional. Se fixau salariile la un nivel sporit, argument cîștigat prin mărirea normelor și aducerea lor la nivelul altor țări. Se reducea inegalitatea educației pentru fete, creindu-se un învățământ aproape paralel cu al băieților. Universitățile erau concepute ca unități de cultură și cercetare științifică, cu un rol esențial în propășirea culturii naționale.

În sfârșit, peste tot se recunoaște ideea lui Haret că în faza de dezvoltare a României, existența unei instituții stabile, disciplinate și exigente, îndeplinește și o funcțiune etică, de combatere a corupției și demagogiei ce caracterizau regimul burghezo-moșieresc. Construcția era atît de logică, încît era greu de atacat. Chiar și în articolele opoziției, intitulat uneori „Haret compilator“, i se aduceau obiecții periferice. Titu Maiorescu va recunoaște mai tîrziu că legea a fost „lucrată cu silință și cu bune intenții“. Dar va adăuga că „pe atunci Spiru Haret era considerat numai omul școlii și nu începuse încă agitățile cu care a turburat mai pe urmă mințile învățătorilor sătești“.

În 1899, Haret părăsește ministerul odată cu căderea guvernului, iar la Instrucțiune apare din nou Take Ionescu. Cu surprindere, întâlnim în Haret, pe polemist. Va lupta prin articole ca legea să fie respectată. În ciuda sobrietății și măsurii lui, teoreticianul capabil de dibăcie era capabil și de polemică. Răspunde celor patru articole cu care Take Ionescu l-a atacat de la înălțimea puterii sale în *Timpu*, într-un șir de articole pline de culoare. Take Ionescu scrisese că la fiecare zece linii dintr-un articol al lui Haret, el se prăpădește de rîs. Haret nu scapă prilejul și îi răspunde: „Starea de neîntreruptă ilaritate este starea normală a regimului de azi“.

Dar legea a rămas pentru un interval de trei decenii, în linii generale, neschimbată. Programele și regulamentele care o însoțeau mergeau pînă la cele

GRÎUL DE STEMĂ

Să ne împodobim pământul pe îndelete. Mergem să dănuim. Peste Bărăgoane mursecat de tractoare, peste căpăținile cu frunți mari de cernoziom zădărite în fierul puitor de sămîntă, să potrivim ninsoarea și ploaia și verdele dintii — așteptînd să urce moda galbenului opulent în spicul grîului și în obrazul de soare-soarelui.

Avem cale de mers, și de mers apăsător pînă fringem cărare. Ne trebuie merinde, iar din lunca Ialomiței la Dunăre orizontul se umple ca o cămară.

Miroase ademenitor — a pleavă și pline chibzuită — patria de sub grîu și oraș, patria aciuată sub mișunul turmelor și preumblemul cirezilor, pământul împănător cu sfeclă de zahăr sau înroșit de ricin zgrunțuros; florile-radar localizînd soarele solzii groși ai știulețului de porumb, macii clipindu-și pojghițele efemere. Din pădurile Bogdanei și Floroaicăi se abate în incursiuni căprioare; iepurii își lipesc pîntecul de crovurile răcoase; crapul, știuca și carasul frecventează Dunărea și Borcea, Mostiștea, Strachina și Scheaua — debordînd o dată cu apele și subțindu-se îndărăt prin private.

Din afundul istoriei, dintre ciulini și salcîmi cu umbra calică, românul vine privind, peste coarcele plugului ca peste ghizdul fîntîinii, acest pămînt ca o apă adîncă, încercînd să-i priceapă semnele. Mai lacomii săi și-au tras întotdeauna uiumul, și întotdeauna s-au găsit alții care să-l înșele la spartul buduroaielor sau drămuitul fructului, în vămile de pește, ceară și lînă de la Gura Ialomiței. La pîna Petrii însă, se naște un om, ca un dar de preț — Mihai Viteazul. În 1907 la Căzănești și Tîndărei, în 1944 la Fetești, apoi an de an, prin muncă, ialomițenii se străduiesc să-l merite. Și iată că, despărțit de pămînt prin talpa încălțărilor, înălțîndu-se apoi preț de o combină, desculțul de altădată învață să cuprindă cu privirea și să domine ceea ce a păstrat și îi aparține.

Vara, pe cerul neted abia dacă pulsează un nor. După ce secole întregi paparudele au momit-o să coboare dintr-acolo, apa e silită să vină tîrîș prin marile sisteme de irigații de la Dichiseni, Mircea cel Bătrîn, Jegălia și Modelu. Sub tonele de îngrășăminte chimice și sub greutatea mașinilor, pămîntul s-a supus. Răspunde prompt la comenzi. Ca o mașină.

Și, peste această țară pînă la brîu, în această lume de foșnete și mîngîieri, austrul sau crivățul sau băltărețul scămosează de pe acum izurile combinatului de îngrășăminte chimice Slobozia, așa cum în curînd va ști să poarte zgomotele combinatului siderurgic Călărași.

*

Directorul comercial Anastăsoaiei Gheorghe: „Producem pentru agricultura uree, nitrocalcar și azotat de amoniu; furfuroi vom da mai tîrziu — un fungicid insecticid“. Printr-o conductă strălucitoare gazul metan vine de la Buzău; în condiții de presiune, temperatură, catalizatori, hidrogenul se combină cu azotul din aer: rezultă amoniacul, produs de bază. „Da, el miroase așa, amoniacul. Comprătorul Ion Nicolae ne poate spune mai multe.“ „Păi, sînt patru compresoare sinteză amoniac, a 4500 kw fiecare.“

„Oamenii sînt noi, specialiști primiți de pretutindeni. Pînă îi calificăm pe ai noștri. Turnul de granulare uree, coșul „coadă de vulpe“ cu nimb gălbui de oxizi reziduali, ciuperca turnului de apă potabilă, turnurile de răcire cu apa adusă tocmai din Dunăre zdrențuind marginile, gazometrul care dospește sub cerul liber sau se dezumflă, depozitul de amoniac de 10 000 tone. „Umplut, valorează zece milioane de lei. Oamenii primesc lapte, iar în secțiile fierbinți — apă minerală sărată. Producem de pe acum 925 tone amoniac pe zi... dar... sînteți sigur că vă interesează toate astea?“

Absolut sigur. Silozurile și fabrica de piine din apropiere, semințele de floarea-soarelui, soia și germenii de porumb provoacă în incinta Fabricii de ulei Slobozia un simultan de mirese aproape material și comestibil.

Pentru Corneliu Potra e foarte limpede cum se pot produce zilnic 220 tone de ulei rafinat, subprodusi ca acizii grași pentru chimie și săpunuri, stearina, lacurile, margarina, lecitina, 60 tone de șrot utilizat ca furaj, cum se desparte și se valorifică de fapt totul, pînă și coaja semințelor care arde în două din cele cinci cuptoare. Mai demn de înțeles și de cercetat — după ce străbați și o moară modernă unde grîul spart odinioară cu piatra e astăzi separat în „refuzuri“ mari și mici, grisuri, dunsturi și făină — ambiția de a valorifica superior, total și meticolos, aici și nu aiurea, cîștigul acestui pămînt.

*

Poate că oazele sînt un fel de nucleu ale deșertului, un fel de inimi fără de care acesta nu ar exista. Poate că Bărăganului lacul Amara tocmai atît îi conferă: umbră și miez, cu cei 15 000 arbori și arbuști plantați în jurul lacului adînc de trei-patru metri și întins pe patru hectare, cu plaja de 2500 locuri, cu cele două complexe sanatoriale, ale U.N.C.A.P.-ului și U.G.S.R.-ului. Să-l alegem pe ultimul: capacitate o mie de locuri, trei săli de mese, bibliotecă, sală de spectacole, opt televizoare, un autobuz propriu pentru excursii. Apele bogate în sulf, clor, sodiu, nămolurile sapropelice, ajută la tratarea bolilor reumatismale, și asociate. Asistența Stoica Tinca deschide uși și înlătură draperii: „Împachetări cu nămol, băi cu bule, duș subacvatic. Pofțiți să vedeți și electroterapia: magnetodiaflux, curenți diadinamici, ionizare, ultrasunete, solux (soare artificial), ultraviolete. Tovarășul Costanțescu Viorel, maseur, tovarășul Tudor Vasile de la ziar. Aerosoli, masaj uscat, sala de gimnastică. Acelea? Biciclete ergometrice. Cu totul, folosim circa 4800—5200 proceduri pe zi. Asta revine cam 4,8 proceduri per pacient.“

Va apune-dispare-a pierit o veche imagine, cea a bolnavului neputincios și împăcat cu soarta, înlocuită cu această strădanie care ține de muncă și luptă și încredere.

*

„Nu, spune Trif Milinton de la S.M.A. Grivița, nu e un secret, e mîndria noastră. Păcat că n-ați venit iarna, să le fi văzut pe toate. Începînd cu pregătirea solului, semănatul, întreținerea, fertilizarea, combaterea dăunătorilor și terminînd cu recoltatul, totul se face mecanizat. Deservim patru cooperative, avem 180 de tractoare, 12 combine, 60 semănători, 130 remorci.“

Deghizat în tractoare, vibrocultoare-combinatoare, tăvălugi inelari și netezi, fierul așteaptă să fie asmuțit „în cocor“ de-a lungul, de-a latul, de-a oblicul și de-a adîncul pămîntului; și în a-l înfrînge mereu stă toată victoria.

*

„La Leeuwarden, de unde am cumpărat primele 200 de exemplare, am văzut statuia în bronz a vacii Holstein. Priviți, și ne aplecăm, spinările lor sînt la același nivel. 4100 litri de lapte pe an. Construim un combinat avicol de 90 000 păsări în baterii pe trei nivele; rasa Leghorn. Dar și acum obținem 20 000 ouă/zi. Aici se stîng ouăle, pe aici vine apa, pe aici furajul combinat rețeta 21-5. Da, păstrăm și acești două sute de cai, pentru transport, sînt economici. Am pornit de la 21 lei ziua muncă, apoi am ocupat locul întii pe țară, cu 75 lei. În 1970 conducerea C.A.P.-ului a fost înlocuită cu noi, n-aveam nici unul peste douăzeci și cinci de ani.“

„Nici nu știți — zic — ce reconfortant e să nu găsești în portbagaj o dămigeană și un purcel de lapte.“ „O, — roșește Vasile Berbecel —, e un aproape.“ „Nu, nu, ar fi fost într-adevăr fin plasat, dar nu e un aproape. O să înțelegeți, dacă nu cumva ați și înțeles. La revedere, sper că nu sînteți gelos că avem o iubită comună, țara asta.“

TUDOR VASILIU

vol. ed. II-a, 1945, Editura Cugetarea) este un act de curaj dar și un risc să scrii o altă carte despre aceeași complexă și controversată epocă, și încă într-un spațiu atât de redus. Curajul și încrederea și le-a asumat Florica Neagoe, oferindu-ne prelegerile de istoria filosofiei moderne pe care le-a ținut la universitate, sub titlul: *Renașterea, de la Petrarca la Bacon*, 131 p., Ed. didactică și pedagogică, 1975. Dintr-o dată deci sinteza are un caracter restrictiv, impus de o programă și un număr limitat de ore, ceea ce nu era cazul lui P. P. Negulescu sau a altora, dar care ne obligă să-i privim lucrarea și în această perspectivă. Autoarea, de altfel, ne și atrage atenția în acest sens: „criteriul la care vom recurge este acela, modest și didactic, al desfacerii citorva dominante pentru a polariza în jurul lor ceea ce în viața de atunci a ideilor s-a prezentat în mod deseori indistinct, și, de aceea, mai bogat” (p. 7).

Despre Renaștere s-au publicat numeroase lucrări cu puncte de vedere atât de diverse încât e greu a alege unul din ele înainte de a cîntări criteriile. Și la noi există mai multe lucrări, de la Al. Marcu (*Valoarea artei în Renaștere*, Scrișul românesc, 1942), la Andrei Oțetea (*Renașterea*, ediție nouă, Ed. științifică, 1964) sau Zoe Dumitrescu-Bușulenga (*Renașterea, umanismul și destinul artelor*, ediție integral revizuită și adăugită, Univers. 1975), la care să adăugăm și versiunea românească a cunoscutei cărți aparținînd lui Jacob Burckhardt: *Cultura Renașterii în Italia*, traducere Ciorogaru-Balotă, E.p.l., 1969. Fiecare din aceste sinteze urmărește o singură direcție: Florica Neagoe gîndirea filosofică, așa cum făcuse și P. P. Negulescu, Andrei Oțetea perspectiva istorică și explicarea întregii epoci, Zoe Dumitrescu-Bușulenga umanismul și cultura iar Al. Marcu doar caracterele artistice ale Renașterii italiene. Totuși anumite coordonate sînt comune, neputîndu-se concepe circumscrierea unei activități restrînsă fără situarea în epocă și sublinierea caracteristicilor generale.

Iată structura sintezei propusă de Florica Neagoe: umanismul, știința nouă și noua filosofie a naturii, metafizica și gîndirea politică. Modalitatea este deci ușor detectabilă și orice exeget procedează astfel, chiar dacă accentuează, așa cum am văzut, caracterul artistic sau umanismul, gîndirea sau morala, știința sau valorile politice. Acestea în fond interferează și anevoie se vor găsi în epocă situații pure, multilateralitatea și enciclopedismul făcînd parte din trăsăturile fun-

damentale. Unii comentatori urmăresc desfășurarea logică și istorică a ideilor, alții, așa cum procedează Florica Neagoe, anumite aspecte distincte ale aceleiași gîndiri filosofice.

Structural, cartea aduce o noutate: includerea lui Bacon drept încheiere și înclinare a Renașterii, deși știm că orice istorie a filosofiei începe epoca modernă cu acest gînditor, chiar dacă el aparține tirziei Renașterii elisabetane. Motivul nu poate fi decît acela că filosofia modernă începe cu Renașterea, lucru parțial adevărat și doar din motive didactice epocile erau privite separat. Să nu uităm însă că, așa cum sesizează și Florica Neagoe, Renașterea aparține în același timp și Evului Mediu. Iată de ce credem că este nevoie de sublinierea caracterelor fiecărei epoci. Poate că Walter Pater are dreptate cînd afirmă în legătură cu ideile Renașterii că epoca „a fost mare mai mult prin ceea ce a plănuit decît prin ceea ce a realizat”. În ceea ce privește filosofia lui Fr. Bacon, aceasta are un alt timbru decît încercările renascentiste. Aparține parcă unei alte vîrste, cu o nouă viziune existențială, cu toate punctele comune ce se pot găsi, alături de cele ce o diferențiază de Renaștere. Ar fi suficient să amintim faptul că gînditorii Renașterii păstrează legături strîns cu teologia, sînt adesea cuceriiți de științele oculte, ceea ce nu-i cazul lui Bacon.

Problema rămîne deschisă. Dar dacă Bacon „este un personaj tipic renascentist” sau „filosofia lui Bacon este renascentistă atît prin intenții cît și prin realizare”, cum aflăm, fără drept de replică, ar fi inutil să aducem argumente împotriva. Nu faptul că majoritatea exegeților Renașterii nu-i pomenesc nici măcar numele ne îndeamnă să nutrim convingerea că locul lui este, alături de Descartes și Spinoza, printre întemeietorii filosofiei moderne, ci credința că noua epocă este distinctă de Renaștere, chiar dacă pregătită de aceasta, care, la rîndul ei își are rădăcinile în Evul Mediu.

Să ne oprim, în legătură cu planul lucrării, la cîteva amănunte. Există în Renaștere o gîndire poetică care a influențat Pleiada, contribuind la formarea unor noi doctrine literare (cf. Philippe van Tieghem *Marile doctrine literare în Franța*, trad. Al. George, Univers, 1972), care ar fi interesat pe cititori și ar fi întregit preocupările pe toate planurile ale gîndirii renascentiste. Locul lui Marsilio Ficino e mai degrabă alături de ceilalți „metafizicieni”. Psihologia, chiar urmărindu-i-se doar „antecedentele”, e greu să figureze între „științe”, cînd ea nici

Butler a scris destul de mult împotriva darwinismului, susținând că evoluția nu depinde numai de selecția naturală, ci mai ales de ceea ce el numea „memoria inconștientă”, transmisă de la o generație la alta și tinzând neîncetat să crească. Variațiile se datorează — după el — străduinței și istețimii individului în a se adapta vieții și mediului; ele se transmit descendenților prin memoria inconștientă.

Antidarwinismul lui Butler nu ar fi reținut poate atenția dacă nu se încorporează într-o operă literară extrem de izbitoasă — și care s-a bucurat de un mare succes. Opera se numește *Erewhon* (anagrama cuvântului *nowhere*: nicăieri, care-i tot una cu termenul folosit în secolul XVI de Thomas Morus: *Utopia*) și este o satiră ascuțită și vioaie întru nimic inferioră *Călătoriilor* lui Swift. În *Erewhon* apare nu numai o critică a societății victoriene și a feluritelor ei ipocrizii, ci, mai ales, o denunțare prin procedee ionesciene de logică redusă la absurd a simplității principiului selecționii.

Butler s-a mai făcut cunoscut și prin studiile sale asupra lui Homer; pentru el, *Iliada* și *Odiseia* sunt două opere scrise fiecare de alt autor; *Iliada* o atribuie unui poet troian; *Odiseia*, unei femei, o poeză din Sicilia.

Calea de obște a trupului (apărută postum în 1903) este un roman în bună parte autobiografic și redactat conform cu metodele tradiționale de compunere ale genului; e și acesta o satiră — dar în forma comună a eposului, ca la W. M. Thackeray, Thomas Hardy, G. Meredith și J. Galsworthy — a societății pe care a cunoscut-o autorul; și e de menționat că l-a înfruntat pe G. B. Shaw.

Toate acestea — și cu toate că un om stit de inteligent ca Valéry Larbaud îl tradusese în întregime în limba franceză, dându-i o citiva ani din viața sa — nu ar fi îndreptățit poate pe nimeni să vadă în Samuel Butler și în al său *Erewhon* pe Marele Precursor și Marea Operă a vremurilor imediat anterioare epocii noastre cuantico-relativiste.

Exista, ce-i drept, o Asociație a prietenilor lui Samuel Butler. Dar cine s-ar fi așteptat să fie uns înaintea-mergător al mecanicii ondulatorii, al mecanicii matritelor, al tehnologiei istorice, al marilor sisteme cosmogonice bazate pe noțiunile de univers în expansiune, de pulbere cosmică, de finitudine?

Groasă (o nouă școală stoică ori epicuriană?) adoptă o atitudine critică față de zen, de taoism, de budism etc., dar concepe (cel puțin teoretic) o personifi-

care a marilor specii, a marilor funcții, a marilor ansambluri și e dispusă a recunoaște o conștiință în univers, crezând că obiectele și sistemele oferă cercetătorului materiei numai exteriorul lor, *reversul* lor, nu și interioritatea lor specifică. Pe reprezentanții „Gnosei” i-a încintat mai cu seamă lista celor „șapte păcate capitale” întocmită de Butler: lipsa de bani, lipsa de sănătate (în *Erewhon* bolnavii sunt întemnițați iar hoții trimiși la spital), caracterul capricios, castitatea, pedantismul, credința în dogmatisme și doctrine mistice. Autorul lui *Erewhon* crede că se cuvine ca omul să se consacre unui ideal înalt, însă că acesta se cade pus la o parte la cel dintâi avertisment al bunului simț.

În „băncile muzicale” din *Ireiăcin* (de ne este îngăduit să procedăm și noi anagramatic cu titlul unei cărți englezești) se dau la casă vulgari bani buni în schimbul unor bancnote socotite a fi de mare, superioară valoare. Dar slujbașii instituției sunt plătiți cu banii cei vulgari! În această alegorie „gnosticii” au văzut o critică pertinentă a ipocriziei pe care o detestă sub toate aspectele ei: previzibile ori surprinzătoare. Pe plan epistemologic și gnoseologic au desprins la Butler o minte perfect liberă, lipsită de orice prejudecăți în fața realității, departe de orice dogmatism și iluzii.

Este totuși o surpriză — demnă, credem, de a fi consemnată — pentru cititorii de literatură engleză să vadă cit de mare și de însemnat apare Butler în ochii celor ce pot fi socotiți printre reprezentanții cei mai autentici și mai înalți ai gândirii științifice contemporane și cit de ușor pare el a se integra în „cîmpul gravitațional” al științelor inspirate de cibernetică. Gloria aceasta postumă. Butler o datorează nu atât compatrioților săi, cit americanilor și savanților din alte țări. E adevărat, prin urmare, că nimeni nu-i profet în țara lui.

N. STEINHARDT

● PETRU MANOLIU. — De zece ani aproape însoțim mereu la groapă, adică la frontierele neantului generația noastră. Pier odată cu ea experiențe netransmisibile, adevăruri neascultate, bucurii și dureri pe care nu le-a împărțit.

Tradiție multimilenară, singura de altfel pe care omul o respectă de la începuturi, această moarte pe care o știm inevitabilă vine de cele mai multe ori pe neașteptate.